

KALANGYA

ALAPITOTTA
SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK:
SZIRMAI KÁROLY és KENDE FERENC

1936 március hó

V. évf. 3. szám

Kosztolányi-szám

	Oldal
Dr. SZIRMAI KÁROLY: Az elmulás költője — — — — —	145
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ versei	
154, 158, 161, 162, 167, 168, 173, 175, 182, 194, 200	
BABITS MIHÁLY: Emlék régi levelekről — — — — —	157
KÁLLAY MIKLÓS: Kosztolányi Dezső a forma misztikusa — — — — —	159
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: A pap (novella) — — — — —	164
NÉMETH LÁSZLO: Kosztolányi Dezső — — — — —	171
SCHÖPFLIN ALADAR: Kosztolányi Dezső — — — — —	174
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Tréfa — — — — —	176
AMBRUS BALÁZS: Kosztolányi Dezső—Esti Kornél — — — — —	183
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Részlet Esti Kornél című művéből — — — — —	185
ARATÓ ENDRE: Távirat Kosztolányiról — — — — —	193
KOLOZSY-CSUKA JÁNOS: Látogatás Kosztolányi édesanyjánál — — — — —	195
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Seneca, részlet „Néro a véres költő” c. regényből 201	
KISBÉRI JÁNOS: Technika és zsenialitás — — — — —	211
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: Appendicitis — — — — —	220

JUGOSZLAVIÁBAN

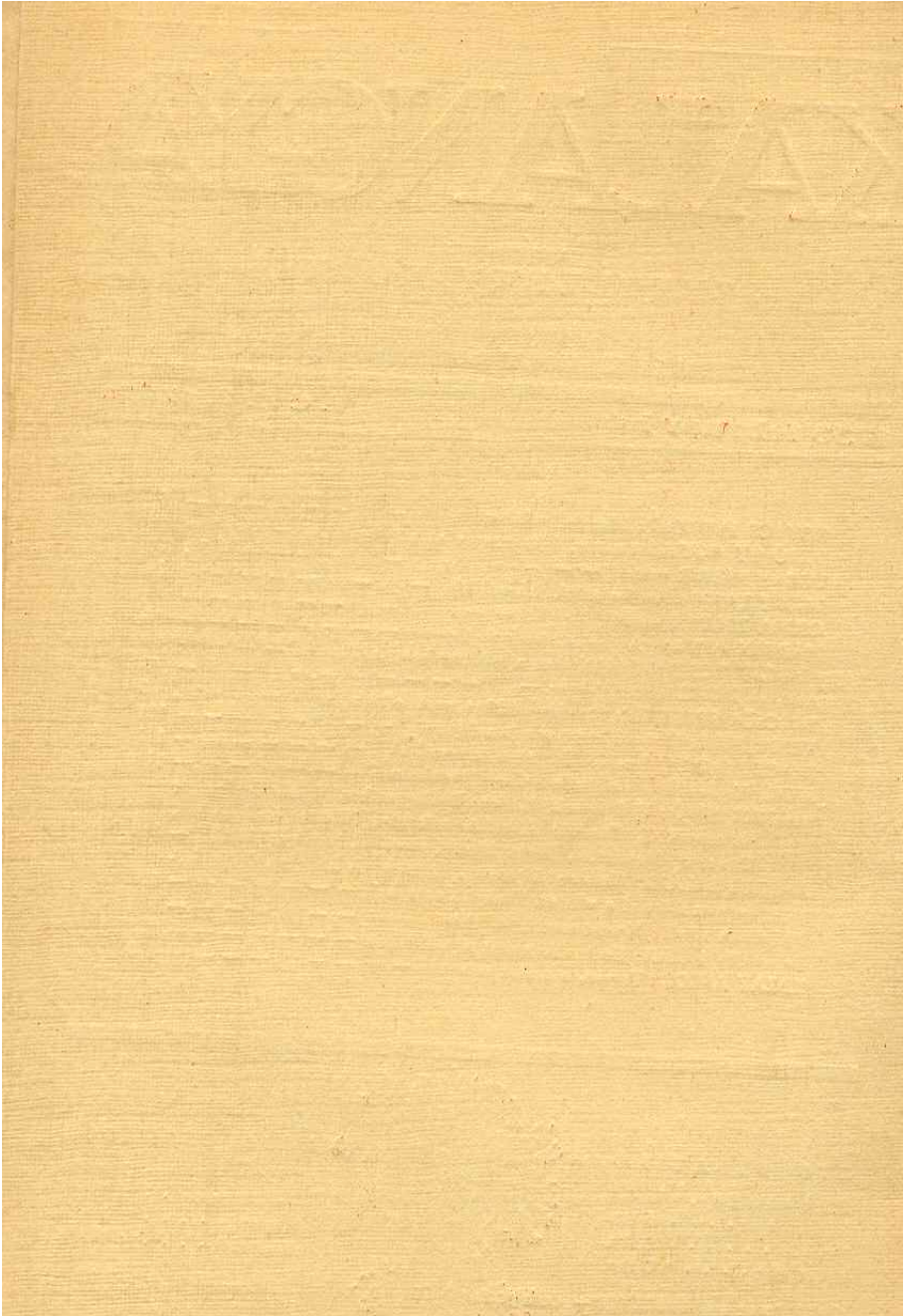
Egyes szám ára . 15 Din.
Negyed évre 45 Din.
Félévre 90 Din.
Egész évre 180 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára . 2 Pengő
Negyed évre . . . 6 Pengő
Félévre 12 Pengő
Egész évre 24 Pengő

Cena: Za celu godinu D. 180—, pola godine D. 90—, 3 meseca D. 45— Pojed. broj D. 15—

Kosztolányi Dezső

Az elmúlás költője

Egyeseket darabokra tördel vagy szétrobbant a rapszodikus természet, Kosztolányit az egység ereje pántolja és domborítja. Azok lehetnek gazdagabbak, ő teljesebb, tökéletesebb. Néhányan mindent elmondtak magukról, még azt is, amit nem kellett volna, ő csak a szükségeset. Kortársai gyökerét már rég kiásták, az övéhez alig nyultak. Róla még ma sem tudjuk, hogy honnan jött, s hosszú vándorlásán mily messzi vizekkel gazdagodott.

Költészete több világtáj felé mutat. De születési adatok és vén ládák rozsdamart írásai kevésbé igazíthatnak el bennünket. Hogy eredetét kinyomozhassuk, rég bedőlt századokba kellene tárnát nyitnunk.

Kosztolányi gazdag hangszerelésű vezérszólamában, a fájdalomban, több nép szívverését érezzük. Ám egyik sem erősebb a másíknál. Az idő összehangolta őket. Oly szépen megférnek egymással, mint őszi tájképen a haldokló színek. Magyar bánat, nehéz szláv borongás és teuton erdők messzeség-fájdalma. Vajjon melyik lehetett az ősi szűrő? Talán a roppant szláv síkságok felé kellene kutatnunk. Kosztolányi kezdeti miszticizmusa, vissza-visszatérő, nirvánás hangulata s többször tultengő individualizmusa a végletes szláv lélekure utal.

E gazdag lelki rétegeződés adta az alapot európai magyarságához, melyet teljességében az európai kultúra bontott ki. Ő maga is tanúságot tesz e kulturrokonság mellett, ezeket írván:

Kölyökkorom óta nem ültem-e éjjel
lámpám sugaránál tanulva a leckéd,
vigyázva, csodálva száznyelvű beszéded,
hogyminden igéje szívembe lopódzott. (Európa)

De a sokféle való ismerkedés, a különböző kulturákban való megmerülés nem sáppasztotta egyéniségét. A hatások kristályosodási rendjébe illeszkedtek.

Kosztolányi nem hasonlít senkire sem. Igazi magányos költő. Sem mestere, sem tanítványai. Az a lélegréteg, ahonnan bányászott, oly ritka, mint a héliumot rejtő ásvány. Csillag-messzeségek felé mutat.

S ahogy Kosztolányi nem teremtett iskolát, épügy nem apostolkodott. Ha vágyakozott is arra, hogy lelke zászló legyen, évei multával egyre több szóhoz jutó emberiesége sohasem vált toborzó lobogóvá. Megmaradt tisztán poétának, művésznek — a mulandóság siratójának. Mert lelkének hang-

villáját az elmulás szólaltatja meg legszebben. A halál költészetének gazdag hurozásában alig is akad párja. Edgar Poe visszahozhatatlant sirató, csengő-bongó költeményeiben csak zeneiségben mulja felül, de nem a hangszövés szélességében, ahol ő szimfóniáig tágul. Emellett Kosztolányi emberibb. Az életfájdalom megszólaltatásában az oroszokig ér.

S ahogy az elmulás tesz számára mindent széppé és szomoruvá, az emberek is akkor kezdenek szívéig fájni, mikor megdőlt testükre már a halál homokja szítál. Ilyenkor feléled benne minden, mely valaha hozzájuk tartozott s hangulatukat elhintette.

S egy bot maradt utána a sarokban,
mellyel sétált tavaszi délután.
Egy szó, melyet kedvvel, gyakorta ejtett
és lehelete a bitang ruhán.

A közösséghez való tartozása is akkor kap hangot, s erősödik a fortisszimó sikoltásáig, midőn a halál pernyéje egy egész világot temet.

Oly mélyre estünk, hogy nem hullhatunk már,
nincs is magas és nincs számunkra mély.
Anyánk nyelvén sikoltunk a világhoz,
mi lesz szívünkkel s mi lesz szavunkkal,
ha jó az éj.

A halál gyermekkorra óta kísérője és árnyékolója. Ezért van költészetében annyi őszi szín.

Ó, a halál.
Mi ismerjük csak, pici gyerekek.
Utunkba áll
s könnyes, pityergő szájunk megremeg.

— — — — —
Ó a fogó — és jaj, jaj, jaj nekünk,
tépázza gallérunk, ijedve forgunk
és kacagás közt betöri az orrunk.

Az egészséges gyermek ritkán érzi a halál jelentőségét. Ha a valóságban szembe is kerül vele, nem több számára idegen, sárga mozdulatlanságnál. De köze nincs hozzá. A betegség önmagában rossz, mert gyötrelmes állapot. A halál árnyéka azonban nem hull rá. A gyermek-Kosztolányi viszonya a halálhoz más. Számára ő az örök lesbenálló. Még az egészség fegyverszünetes napjaiban sem tud tőle szabadulni. Misztikumá mindig körötte leng, levegője mindent fétisessé szentel. A beteg gyermek elvarázsolt hangulatvilágban él. Esténként a szoba sarkaiból árnyékok kusznak elő, felkapaszkodnak a falakra, szétterülnek és titokzatos erdővé sűrűsödnek. A tárgyak, mint Andersen meséiben, megelevenednek, s a halott órából, melynek mutatója folyton a hatosra néz, „az öröklét nyugodt fu-

valma“ csap ki. A halál künn bolyong az éjszakában, s mikor a nagyok farsangi bálban mulatnak, a gyermekszoba sötét ablakához lopózik és betekint.

Az elvarázsolt légkörben a valóság elveszti szilárd tapintatóságát, s minden pillanatban irreális világba lendül. Nem csoda, ha a betegeskedő gyermeket lázálomban és ébren a legfurcsább víziók látogatják. Titokzatos szekerek a holdfényes éjszakában, kék lidércfényvel világított halottak vonatja, melyet halállovak húznak s „zajtalan és hangtalan, csupa ezüst, csupa arany“, tükrös halálajtó, melyen kisöccse és kis, kékszemű huga is elment.

De a halál nem mindig lesbenálló rém. Többször, ha valakit nagyobb pompával temetnek, s az utcákon felzeng a trombitából a beethoveni orkán, rádöbben nagyszerű fenségére.

De mégis gyönyörű ez s kis szivemben
valami mondja, hogy ez az egyetlen,
csupán ez a nagyság, mely itt megy el
és bánatomra harsogón felel.

Kosztolányi négyfal-költészete ebből a folytonos halálközelségből virágzott ki. Ezért borítja oly vastagon a nemes patina.

Természetes, hogy ez a költészet, mely a muló hangulat csodálatosan finom rétegeiből építkezett, a hangulatok tengő-lengő életének megfelelő formanyelvet kívánt. Egymásba-hullámzó szavak muzsikáját, karcsu verssorok finom hintazását, szövégek halk csengetyűzését.

Azon az éjjel
az órák össze-vissza vertek.
Azon az éjjel
holdfényben usztak mind a kertek,
Azon az éjjel
kocsik robogtak a kapunk alatt.
Azon az éjjel
könnyben vergődtek a fülledt szavak.

A négyfal bezártság és kényszerű befeléélés. Nincs más út, legfeljebb a képzelet szabadító kéményén át, ki a magasba, a végtelenbe. A külvilágból csak annyi látszik, amennyi egy sétára jut vagy amennyit egy szobaablak megmutat. A lélek kifelé nem szélesedhetik. A négyfal szorítása még akkor is tart, mikor a börtön már összeomlott. A vágy még csenevész, ahe-lyett, hogy kinyújtóznék, visszapöndörödik. Otthonosabb a beidegzettségben, a megszokásban.

A négyfal-élet természetes következménye az egocentrikus irányban való fejlődés, melyet csak a férfikor kifeszítő emberies-sége szelidít és ellensúlyoz.

Ebből a miniatűr-világból, melyet az otthonnal és családdal együtt szétrobbantott a háború, hogy helyébe egy-éjsza-

kás cigány-szállást adjon, Kosztolányi egy egész életre-szóló poggyászt vitt magával: A szegény kisgyermek panaszai-t. Sok minden bekerült utravalónak e kis, drágaművű tarisznyába, melyből a költő később is szívesen csipegetett: szeretet, hangulat, szépség, halál, unalom, messzeségvágy, életfájdalom, magányosság és szomorúság. Csak egy maradt ki belőle: az öröm rózsája. Mert, ha itt-ott találkozunk is vele, a piros szírmok alja fekete bársony.

A négyfal börtöne leomlott, s a halál kísértő rémeit maga alá temette. De jól tudjuk, hogy amit valaha beleégettek a gyermeki lélekbe, azt többé lekaparni nem lehet. A halálérzés is megmaradt, csak átváltozott, hogy az elmulás hatalmas szimfóniájában: az Őszi koncert-ben, melybe beleorgonázik az egész természet, újra feltámadjon. De míg a beteg gyermek rettegett a haláltól, a wertheri korban levő fiatalember az ősz szépségeitől beteges és sápadtan, az elmulást szomjazza.

Most itt az ősz és én vagyok az ősz
és régi butól vemhes újra versem.
Beteg az arcom, beteg a dalom,
az elmulást sápadva szomjazom.

A felületes olvasó e tulfinomult, hangulati költészetben talán szentimentalizmust érez. Pedig a halálvágy homályos változatával már a gyermek-Kosztolányinál is találkozott. De míg ott a feketén morajló, komor beethoveni muzsika felelt bánatára, az Őszi koncertben: a természet nagyszerű haldoklása. Mindkét helyen a szomorúság balsama gyógyította a szomorúságot, melyet talán még hallgatag, anyai nagyatyjától örökölt. Lehet, hogy az ő soha-el-nem-mondott gondolatai szállnak fel a fiatal költő öreg bölcsességű szavaiból is, e sorokban:

Gyümölcsös ősz, te vérző, koszorus,
én hódolója vagyok a gyümölcsnek.
Szeretem a virágok táncait,
de az érett gyümölcs mély szava bölcsőbb.
Ő már a cél, a szín, a hervadás...

Az Őszi koncert tulajdonképpen a régi interieur-költészet szimfóniává szélesítése. Kosztolányi keretbe fogja a természet ezer szépségét, de ugyanakkor darabokra is tördeli, hogy annál pazarabb legyen a szerteszórt ékkövek ragyogása. Ezzel is hajlamait igazolja, melynek egyik költeményében így ad hangot:

Ezer darabra törtelek, te tág,
elbírhatalatlanul zavart-világ.
Jobb is nekem nem nézni az egészbe,
belefogózni egy-egy csonka részbe
és állani ottan,
jéggé fagyottan.
Mert idegen és örült az egész,
de nyájas és rokon velem a rész.

Az Őszi koncert volt a fiatal költő legszebb, legbujább és legszinpompásabb kivirágzása. E szelid bánatu költészetre már csak a „Kártya“ zordon szépségű rapszódíája következhett. Mert a halk szépségekbe is belefárad az ember, megcsömörlik tőlük, s a leereszkedő, csikorgó unalomban vad lázakat kíván, bomlott vágatást, a változásnak soha meg-nem-szűnő körforgását.

Szaladni, uszni s menni, menni, menni
örökre folyni örök körforgásban

— — — — —
lassu nékem az élet — sokszorozd meg
és adj a láznál lázabb lázakat.

Kell ez is, hogy az ember eljuthasson a letörés letargiájáig.

A nagy elfáradás után mi maradt még? Már a vén bánat is leszakadóban. Csak az Én áll változatlanul, a gyűlölt, a „végtelen egy Én!“, az unalom — és a semmi. Szinte jól esik elmenekülni az idegenekhez, kik, mint „vad csillagok“, megszűnnek, „száműzve élnek“, s ráborulni az ő bánatukra, megsíratni életüket,

poharukat, melyből isznak,

— — — — —
báljukat és lenge táncuk,
homlokukon lomha ráncuk

— — — — —
s mindenüket, hogy nem az enyém
s őket is, hogy nem lehetnek: Én.

Kell-e ennél nagyobb fájdalom? Nem sikolt-e a gondolatok barlangmélyéből a nagy emberi magányosság? Hogy semmit sem oszthatunk meg, mert két ember érzése sohasem lehet ugyanaz.

De még alig volt itt a nyár, máris bucsuzóban. Ami keveset ígért, azt sem hozta el. Nagy volt az aszály, csak néhány fonnyadt gyümölcs gubbaszkodik és keseredik a fákon. Szurósan mered a sárga tarló az életmezőkön, nincs, aki felszántsa, háboru van.

Fenn, a hegyoldalon, a csucskok felé: nagy, sárga foltok kopaszodnak. Kevés a fa, az is halál-fa — csak nyiszlett ágakat hajt, de a szemet vigasztaló, zöld leveleket lefelejtette róluk az Isten. Szedhet-e virágot a költő a halott mezőkön, hacsak nem bánat-violát vagy halálrózsát?

Az élet különben a régi unalom, melyet csak a halál látogat. Már megszokta, hogy időnként bekopogtasson — hátha el találnák felejtteni.

És egyre-egyre közelebb
megyek feléd, halál
s már ki sem ejtem a nevedet.

Ó, hogy megtisztult a régi ének! (Mint az olajjá állott, nemes óbor, gazdagon pezsgő gyöngyeit már rég kiforrtta.) De a kisérő zene fáradtabb, nem hintál úgy, mint régen, s mégis: mintha szívesebben hallgatnók. Hiába, a szó is öregebb, többetmondóbb.

Jaj, én tudtam, hogy nem mulatság
szeretni és nem heverés.
De most tudom, hogy szeretni szörnyű,
szeretni az: verés, verés.

De a régi világ pár év alatt kicserélődött. Kosztolányi még mindig új-telepes benne. Próbálgatja ugyan a megszőkást, az ismerkedést — az új táj muzsikáját is hallja és elhallgatja, de a lelke még nem érkezett el hozzá. Ezért, ha lehull az este, fel-felszítja a hunyorgó emlékparazsokat, s dalvágyó ajka a furulyán rá-rátéved a régi nótákra.

Nem tudtam én dalolni nektek az újról, csak a régiről,
nem tudtam én dalolni nektek a földről, csak az égiről,
mert ami elmúlt, az csodásan kísért az én dalomba még,
mert aki meghalt az időben, úgy van fölöttem, mint az ég.

Mi ez? Multcsökevény? A négyfal még mindig kísértő nosztalgiája? Igen. A lélek még nem szabadult fel. Mint régen, csak két kijárója van: befelé, önmagán át a multba, s fölfelé, a vágy és képzelet kéményén át a magasba, a végtelenbe. A környezetén kivüleső ember: az idegen, a más, csak ritkán kerül melegebb közelségbe.

De mintha a gallyakkal fű is keveredett volna a tűzbe, a kicsapó füsttől megkeseredik a nóta, s már nem izlik úgy az öreg furulya. Ám nem hajítja el, csak azért is megmutatja, hogy még bánat nélkül is diadalmaskodik rajta. S míg azelőtt az érzés és hangulat gazdag himpora rakódott a nótákra, most sokszor játékos kedv villószik a szeszélyesen táncoló muzsikán. Mintha csak zsonglőr dobálódnék hangfigurákkal, a könnyedség erejével kápráztatva a nézőt. Így született meg A szegény kisgyermek panaszai-nak megismétléseképpen A bus férfi panaszai c. ciklus, melyben két ellentétel felesel egymással: a jelen és a mult. E költeménysorozat: elbeszélő líra.

A bus férfi panaszaiban nosztalgia és játékkedv, fájdalom és furcsa bohócfintor, boru és derü váltakozik, hogy az utolsó sugarak fáradt világításában csapzottan és kócosan álljon előttünk az élet őszi tája.

A pohár eltörik
s kihull a fog.

A ruha szétszakad
s gyengül a szem.

Elvész a kulcs, a gomb
s fakul a kedv.

A gyertya fogyva-fogy
s lassabb a vér.

A lámpa lezuhan
s a szív megáll.

Jaj nékem és neked,
jaj, jaj, nekünk.

E rövid sorokba törve, hogy fokozódik az elmulás hangulata s mily vigasztalanul kondul rá az utolsó strófa „Jaj, jaj nekünk”-je.

A bus férfi panaszaiban — az ismerős régieken kívül — új emberi megnyilatkozásokra bukkanunk. A látszólag sima arc mögött megpillantjuk a másikat: az akarat s az önfegyelem acélos izomszálaival berezettet, mely kemény verekedésről árulkodik.

Lásd kislíam, ezt mind neked adom most,
legyen tiéd örökre az egész.

Tejet adok, de hozzá szörnyü vért is,
ölelni lágyan és birkózni kart
és harcot, hogy harcolj csakazért is,
a rózsá mellett ott legyen a kard.

Mügodonos, szép szonetteknek, szeszélyesen kócolt és rendezett Kosztolányi-strófáknak, kedvenc jambusoknak, ölelkező és egymásbacsókoló rimeknek: jóidőre vége. A selymesen összehullámzó szavak már nem susogják a sejtelmeset, a kimondhatatlant, a régi varázslatok kora elmulott, s az elnyomott gondolat tisztuló értelme újra elfoglalta birodalmát. A szavak becsületben megerősödtek, s már egyenként is helyt állanak önmagukért. Elérkeztünk a „Meztelenül” c. kötethez.

Mi ez? Kosztolányi is behódolt a kordivatnak, az expreszszionizmusnak s a szabad versnek? Nem. Csak eljutott oda, ahová eddig megtett útján, a kifejezésmód folytonos egyszerűsítésén, el kellett jutnia: a legteljesebb formai zártságához. Idetartozó költeményeit szinte szétrobbantja a belső ritmus feszítő ereje. Olvasásuk közben akaratlanul is Vörösmarthly allegorikus soraira kell gondolnunk:

Szobor vagyok,
De fáj minden tagom.

Egészen új táj ez a kötet. Levegője szinte acélszürke. Hangulata: borongós, késő-őszi, vad, novemberi viharokat előző. A fák mozdulatlanul állanak benne, nincsen egyetlen levelük sem. Acélerdő ez, acélfákkal. De nem gubanc, nem átjárhatatlan sűrű. Minden éles, határozott.

Bő-eső-áztatta, multtól-trágyázott földön állunk. Mindenhez közel: élethez, halálhoz, emberekhez. Nincs többé elvá-

lasztó távolság és idegenség. Ugy látjuk a másikat, mintha csak vékony ablakon tekintenőnk be hozzá. Az örökké virrasztó szegényeket, akik drága emlékként rakosgatnak el mindent, amit az élet megérintett, — a gépirókiasszonyt: gondolatunk feleségét, lelkünk hitvesét, — a francia leányt, aki úgy ejti elénk egyetlen kecses, furcsa mosollyá összefogott tizenöt különböző, kis mosolyát, mint egy kertész nő, — a rossz költőt, aki megkopva, őszén és tüdőbajosán bandukolva, rossz verseit füttyüreszi a téli szélnek, s az özvegyet a villamosban, aki gyermekszobákon és temetőkön bukdácsol a keresztül, s akinek nem akar senki helyet adni. S idézhetném sorra a többi. Azóta, hogy oly sokáig és oly messze jártunk, megsokasodtak a testvéreink. Míg elvarázsoltan éltünk, csak vágytunk utánuk, de nem láttuk őket, most hogy egészen leomlott a négyfal világa, megérkeztünk hozzájuk.

Nagy az én családom. Kelettől nyugatig,
nyugattól keletig. Nagy a mi családuknak.
Mikor vele megyek, fogva öreg karját,
vezetve az uton, a szívem kitágul
s szívek közt énekel elhagyatott szívem.
Az én édes apám az emberek apja
s én az embereknek testvére vagyok.

(Tanár az én apám.)

Évekkel később, Európa c. költeményében, ez az érzés még szélesebb s emelkedettebb:

Már értik azóta az én gügyögésem,
bármerre vetődjem, sokszáz rokonom van,
bármerre szakadjak, ezer testvérem van.

— — — — —
Mind édes enyéme a népek e földön,
kitágul a szívem, beleférnek együtt.

De mit ér a találkozás, ha egymást kereső kezünk a nagy tér semmijébe nyul? Boldogabbak, kevésbé magányosak lettünk-e általa? Nem vándorolunk-e még vigasztalanabb életfájdalommal, s nem figyelmeztet-e a halál mindgyakrabban rövid, földi szereplésünkre? A baráti kör egyre jobban ritkul, s már a szeretett fiu is eltávolodik a nagy időben. Talán legjobb lenne felkelni az asztal mellől, ahol még ég a lámpa, bort is töltenek — és hazamenni.

Kosztolányi megcsinálja a számadást, egyszerűen, póztalanul. Hiába minden, végkép boldogtalan. Dehát lehet-e így élni? S szinte dacosan válaszol reá: nagy a boldogtalanok családja!

Kellesz te még, vijjogni, mint a vércse,
nem kérdeni szabad-e, nem szabad,
sosem kimélni a könnyet se, vért se,
a semmibe rikoltani szavad,
nem hallanak tán, ám ne menj azért se,

számodra itt még munka is akad,
mindig kell valaki, aki megértse
az uccalányt s a tébolyultakat.

Am ez is csak ideig-óraig tartó vigasztalás, mert nehéz a kesernyés füstű tüzet életben tartani. Pedig élesztgeti, ápolgatja, s Európa c. költeményében hatalmas lángra is lobbantja, hogy utána annál nagyobb sötétség hulljon magányára.

Még hunyorgat néhány parázs a máglya hamujában, de a beköszöntő, novemberi, jéghideg esők azokat is eloltják.

Ötven felé kivetjük önmagunkból
mindazt, ami cifra és szedett-vedett lom
s olyan komor, főséges lesz a lelkünk,
olyan hideg és kongó, mint a templom.

Mint telefon az elhagyott lakásban,
mely éjidőn reménytelen csörömpöl,
ugy jajveszékel itt hiába lelkem,
oly messze az élettől és magánytól.

E lemondásba konduló hangra mégegyszer keményen szembenéz a valósággal:

Csak a bátor, a büszke, az kell nekem, ő kell,
őt szeretem, ki érzi a földet,
tapintja merészen a görcsös, a szörnyű
Medusa-valóság kő-iszonyatját
s szól: „ez van“, „ez nincsen“,
„ez itt az igazság“, „ez itt a hamisság“
s végül odadobja férgeknek a testét.

Semmi sem maradt már vigasztalónak, csak a költeményekbe való menekülés.

A hegytető gazdag díszeit lehordták az évek, csak a rozsdás hegygerinc meredezik felénk, akár egy időrágta, iromba borda — az át-átrobogó fergeteg legfeljebb száradt fütakarót terithet. Nemsokára már itt a tél, a kopasz gallyakat dér lepi. A hosszú álomra készülődő számára nem maradt semmi, csak a magányosság.

Az ember egyedül van, kétszeresen egyedül a költő, aki sehová sem tartozik, s kinek látása az egymásrahordott évek csucsán még kegyetlenebbre élesedett. Mert nincs semmi fontos az életben, csak a halál. Érette történik minden, a sivár unalom érette mullatja veszett paripáin az időt, a vak anyai szeretet néki áldozza ujjongva gyermekét. Mikor megszületünk, valójában eleresztettek, s mi az élethazugság narkózisával egyedül lépkedünk a halál felé.

Pajtás, dalolj hát, mondd utánam:
Mi volt a mi bajunk korábban,
hogy nem jártunk a föld porában?
Mi fájtszivednek és szívemnek
Caesar, Napoleon korában?

Irta: Szirmai Károly

A holtak vonatja

Láttatok-e már a holtak vonatját?
Az éji rónán nesztelen suhan
vas-házait halállovak vonatják,
lámpáiban lidéretűz ég busan.

Előtte a kietlen puszta hallgat,
az éj ijedve, sirva fölriad,
kisértettképen tűnnek el a falvak
s az ismeretlen mennydörgő hidak.

Egyetlenegyszer látod, sose máskor,
avarzugáskor, varjukárogáskor
halált sivitva rémülten zörög.

Hasítja a párás, lila ködöt,
bámulsz utána, amint elhalad
s egyszer megáll az ablakod alatt.

Anyuska régi képe

Jaj de édes.
Itt, oly fiatal még, Tizenhat éves.
Mellén egy nagy elefántcsontkereszt.
De dus, komoly haján, bársonyruháján
titkos jövődök szenvedése rezg.
Keze ölében álmodozva nyugszik
karperecek, gyűrűk sulya alatt
és könnyen az asztalra könyökölve,
feje előrebillen hallgatag.
Oly idegen így. Olyan ismeretlen.
Tündéri ábrándok mennyasszonya.
Csak a szeme nevet rám ismerősen,
két mélabus, merengő viola.
Csak kék szemében ismerek magamra,
mely eljövendő álmoktól homályos
s rettegve a bus végtelenbe réved.
A lelkem már körötte szálldos.

Mostan színes tintákról álmodom

Mostan színes tintákról álmodom.

Legszebb a sárga. Sok-sok levelet
e tintával írnék egy kisleánynak,
egy kisleánynak, akit szeretek.
Krikszkrakszokat, japán betűket írnék
s egy kacskaringós, kedves madarat.
És akarok még sok másszinű tintát,
bronzot, ezüstöt, zöldet, aranyat,
és kellene még sok száz és ezer
és kellene még aztán millió:
tréfás-lila, bor-szinű, néma-szürke,
szemérmertes, szerelmes, rikitó.
És kellene szomorú-vicla
és téglabarna és kék is, de halvány,
akár a színes kapuablak árnya
augusztusi délkor a kapualján.
És akarok még égőpirosat,
vérszinűt, mint a mérges alkonyat
és akkor írnék, mindig-mindig írnék,
késsel hugomnak, anyának arannyal:
arany-imát írnék az én anyámnak,
arany-tüzet, arany-szót, mint a hajnal.
És el nem unnám, egyre-egyre írnék
egy vén toronyba, szünes-szünetlen.
Oly boldog lennék, Istenem, de boldog.
Kiszínezném vele az életem.

Praeludium

(Az Őszi koncertből)

Sirj őszi vers... Sirj mindakét szemem,
 sirj őszi koncert, zengő zéneverseny.
 Most itt az ősz és én vagyok az ősz
 és régi butól vemhes újra versem.
 Beteg az arcom, beteg a dalom,
 az elmulást sápadva szomjazom,
 az életet, mely már csak félig-élet,
 a hervadt holdat és a sirt
 s a hűs napot, mely a holdnál sötétebb.

Beteg vagyok, szépségektől beteg,
 nem is vagyok más, egy beteg poéta.
 Ha egyet nézek, elfakul a fény
 és ferdül a nap, mint a hold karéja.
 Ha kettőt nézek, hullik a levél,
 és föltámad az, aki rég nem él.
 Ha háttmat nézek, az erdőn keresztül
 szél száll és kiszakad a köd
 és a világ fázlódvá összerezdül.

Most a ligetbe halygok délután
 és úgy jövök meg, mint egy temetésről,
 talpig fekete gyászoló ruhám,
 s vörös szemem a könnyektől sötétül.
 Fekete kalap és egy lomha bot,
 az utakon álmodva ballagok.
 Levelük a fák a földre sirják
 és csengenek és zengenek
 az utolsó neszek, az őszi trillák.

Emlék régi levelekből

Első irodalmi barátom Kosztolányi Dezső volt.

Nagyon fiatalok voltunk akkor, az egyetemen akadtunk egymásra. Verseket irtunk már mindaketten, ámbar igen különböző stilban és iránnyal. Én akkor az „intim“ költészetet üztem, a mindennapok legközönségesebb jelenségeiből iparkodtam nemsejtett szépségeket kiszűrni, s boldog voltam, ha versbe vehettem a kisöcsém rendetlen asztalfiókját, a pesti házak **lichthofjait**, vagy a szekszárdi szálló hegymesterének fokokát.

Kosztolányi egészen más témákba volt szerelmes. Őt a csilagok érdekelték, lázadó latrok, magányos csucok és démoni végtelenségek. Baráti körben avval csufoltuk, hogy semmisen imponál neki, ha nem legalább kétezer méter magas, és hó nem borítja. Nem sejtettük még hogy éppen ő fogja megírni a legintimebb magyar verseskönyvek egyikét: a **Szegény Kisgyermek Panaszait**.

Hosszu vitákban tisztáztuk költői elveinket. Angol és francia költők példáit idéztük s versengve fordítottuk. Közben szinte természetszerűleg lettünk egymás verseinek első olvasói és kritikusai. Mindez oly életszükségletté vált, hogy nem tudtunk lemondani róla akkor sem, mikor távol voltunk egymástól. Pedig eleget voltunk távol. Én valóságos „mezei had“ voltam azidőtájt az egyetemen; időm nagyrészt Szekszárdon töltöttem, anyám házában vagy a szállóhegy tetején, francia dekadensek és latin klasszikusok könyvei közt. Sem ujságot, sem folyóiratot nem olvastam, s a világ aktuális folyásáról jóformán csak Kosztolányi leveleiből kaptam hírt, melyek hetenként többször is rámköszöntöttek, s terjedelmükre nézve fölvehették a versenyt a világirodalom régi híres episztoláival. (Én magam hasonló terjedelemben küldtem a választ Budapestre, vagy Szabadkára, ahova Kosztolányi is időnként hazahúzódt.)

Ki se mondhatom, milyen izgalommal vártam ezeket a leveleket. Ha késtek, számoltam a napokat és lestem a postást. Ha a nagy, kövér írásoktól dagadó boríték megérkezett, boldog fontoskodással vonultam rácsosablaku diákszobámba. A leveleket hosszú kutyanyelvekre irtuk, mint igazi befentes irodalmárok; nyolc-tíz ilyen kutyanyelvből is állott egy levél, nem is említve a verses és ujságokból kivágott mellékleteket. Összes műveinket elküldük egymásnak. A levelek kizárólag irodalmi kérdésekről szóltak, s többek közt a megkapott kéziratok részletes kritikáit tartalmazták.

Kazinczy óta nem volt ilyen irodalmi levelezés Magyarországon. Közöltük egymással poétai terveinket, s szigorú ítéletet mondtunk olvasmányainkról és az irodalom aktuális jelenségeiről. Főlényesen sujtottunk le elevenekre és holtakra. Olykor egy-egy könyvet is hozzácsomagoltunk a levélhez, amelyről egymás véleményét akartuk tudni, vagy lefordítottunk egymás számára egy-egy idegen verset amit valahol olvastunk. Kölcsonösen csodáltuk egymást, s mindent makacsul az irodalmi örökkévalóság szempontjából néztünk.

Mi lett ezekkel a levelekkel? A Kosztolányi-félék ma is megvannak birtokomban, de egykicsit különös formában fogja átvenni őket az irodalomtörténet. Egy ifjonti utazásomból hazatérve ugyanis furcsa meglepetés várt, amint szekszárdi írásaimat viszontláttam. A kisöcsém távollétében megtalálta az asztalomon heverő kutyanyelveket, s megtetszett neki a felöltő hosszukás forma. Játékból és gyermekes gondolattal egymáshoz ragasztotta a teleirt széles papírszalagokat, és pedig a keskeny végüknél fogva, úgyhogy egymást folytatták s nyújtották mértéktelen hosszúsággá, mint valami végszámra menő övpántlika. Ezt a pántlikát aztán összegöngyölte, mint a táviratozásnál használatos papírszalagot szokás, vagy a viaszos-vászon centimétert. Ha végig kigöngyölném és kiteríteném, sok-sok méternyi jönne ki belőle, nem férne a szobába, sem a lakásba, elnyulna, mint egy hosszú fehér utca, melyen a betűk processziója menetel...

A Kosztolányi Dezső szavai vonulnak ezen a játékos utcán, tiszta és büszke jövődjük felé. Ahogy velük megyek, újraolvasva a régi leveleket, szemközt, a menet előtt szinte látni vélem a diadalkaput.

Babits Mihály

Utolsó kiáltás

Én nem hiszek semmiben.
Ha meghalok a semmi leszek,
mint annak előtte, hogy
e földre születtem. Szörnyű.
Hozzád kiáltok majd utólszor.
Légy jó anyám, örök sötétség.

Kosztolányi Dezső a forma misztikusa

Kosztolányi Dezső ötvenéves. Egyidős velem. Ő is 1885-ben született. S az élete több mint harminc éven át sokszor találkozott az enyémmel.

Mikor a „Négy fal között“ költőjét megismertem, először részegültem én is a Muzsa végtelen álomkertjében négy fal között. Ő már áttörte a magánosság négy falát ezzel a kötetével, én még benne voltam a vidéki város elzárkózott, szinte azt mondhatnám kiközösített egyedülvalóságában. De egyébként a legközelebb éreztem magamhoz abból a nagy magyar megújodásból, amely a századforduló hajnalán fellobogott. Ugyanaz volt az indulásunk, a gyökereinket érlelő talaj az intellektuális, nyugateurópai távlatú vidéki magyar középosztály, amely azonban öntudatlanul is mélyen kapaszkodott törzsökös magyarságának őstevényébe. A műveltségnek ugyanazon humanista emlőin nevelkedtünk mind a ketten. Közösek voltak irodalmi érdeklődéseink is. Egyformán hittünk a forma mindenhatóságában. Minderről szívdobogva értesültem a Négy fal között verseiből a poros egri utcákon, a kedves bóbíta-ákácok alatt, a kisvárosi csönd napzárpos délutánjain.

Előbb ismertem meg, mint Adyt és mindig jobban vágytam személyesen megismerni. Valami különös ellentétet is éreztem kettőjük közt. Ady legpárizsibb verseiben is megmaradt magyar vidéki költőnek, Kosztolányi legvidékibb szintű és hangulatu versében is európai volt. Elképzeléseimen nem sokat kellett módosítanom, mikor a maga valóságában állt velem szemben. A Baross-kávéházban ismertem meg az ugynevezett balszélfogónál, ahol az akkori fiatal magyar irodalom jobbszárnya táborozott. Beszélhetek talán barátságról? Kölcsönös értelemben aligha. Kosztolányit mindig sokkal jobban lefoglalta az irodalom, semhogy sok ideje maradt volna az érzelmekre. Barátságait inkább úgy kereste, hogy az érintkezés állandó szellemi tornává élesedjen, amelyben az elme és az artisztikus képzelet szüntelen csiszolódik. Nálam soha egy percre sem szűnt ez a csodáló ragaszkodás, amely azonban mindig inkább a költőnek szólt, mint az embernek, akit nem is akartam soha a köznapi értelemben megismerni. Igaz, hogy Kosztolányi nem is adott soha alkalmat rá, hogy ez a költészetéhez láncoló baráti csodálat percre is ellankodjon, mert nem lankadt el ez a költészet sem, soha, harminc év alatt

inkább ismételten is friss nekilendüléssel ujult meg s amellet
lényegében mindig ugyanaz maradt.

Milyen emlékeit őrzöm ennek a harmincéves barátságnak?
Egy-egy hajnalba nyuló beszélgetés a kávéházi asztalnál vagy
a Dunapart lámpafüzerei alatt. Látogatás az Üllői-uti diák-
lakáson, ahol még Csáth Gézával lakott együtt. Egy nagyszerű
éjszaka Sztrakoniczky Károlynál, ahol csodálatosan megtáru-
ltak és távoli üstökösök pályáinak végtelen paraboláira suhan-
tak ki lelkeink. Közös utazásunk Gárdonyi temetésére Eger-
be, az én városomba s megint egy hosszú éjjeli beszélgetésünk
megszámlálhatatlan, szívzaklató fekete között egy földi hüve-
lyéből szabadult nagy szellem árnyékában.

De a legszebb emlékek mégis alighanem a versek. A Négy-
fal között költeményei után az Őszi koncert, A szegény kis-
gyermek panaszából, a Hugomat a bánat eljegyezte, a színes
tintákról és a lázról szóló vers, a Mák és a Mágia babonás
szépségű versei, a családi érzés legpuhább kicsendülései a
Kenyér és borban. Azután a prózája is! Milyen utólérhetle-
nül szépek voltak az Élet vezető cikkei. Egyáltalában nincs
költőnk, akinél a próza is olyan tökéletessé érett volna, mint
Kosztolányinál. Remek és hibátlan veretű ez a próza, olyan,
akár a vers, mégis százszázalékosan próza. Kosztolányi Dezső
olyan tökéletesen érzi a prózai forma legfinomabb árnyalatait,
hogy soha pillanatra meg nem bomlik nála az egyensúly és
nincs az olvasónak soha szemernyre sem az az érzése, hogy
ez a próza költő műhelyéből került ki, amit Ady prózai írá-
sairól már nem mindig mondhatunk el.

Kosztolányi ma ötvenéves. Ötvenéves gyermek a költészet
tündérkertjében. Külsejében is megőrzött valamit gyermeki
vonásaiból. Alig változott, akárcsak a költészet, amely szinte
első próbálkozásaiban a mai szinten került ki kezéből s azóta
csak gazdagodott, színesedett, formailag csiszolódott, de lé-
nyegében ugyanaz maradt. Kosztolányit szeretik az esztéta
költészet, a dekadens szimbolizmus legkiválóbb magyar meg-
testesülésének nevezni. A legnagyobb tévedés. Nincs költőnk,
akinek minden verssorához annyi személyes élmény tapadna,
mint Kosztolányiéhoz. Ezek a versek a legszorosabb összefüg-
gésben vannak az étellel és a valósággal, mégha a látszat az
ellenkezőre vall is. A bírálatot éppen a forma tökéletessége
téveszti meg. Mert Kosztolányi tagadhatatlanul a legnagyobb
formaművész az újabb magyar költészetben. Annaira, hogy
a forma nemcsak külsőség nála, nemcsak keret, amelybe
a képet beleilleszti, hanem vegyi alkatrész, amely csak kémiai
eszközökkel bontható ki magából a versből. Szerves része an-
nak. Nemcsak cél, amelyet el akar érni a költő, hanem belső
mozgató erő, tehát ok. A forma nála nemcsak együtt születik
a verssel, hanem maga is szülni segíti a költeményt. Koszto-
lányi legeredetibb képsoraimak, hallatlanul gazdag, különös és
merész asszociációinak egy része a forma ugródeszkájáról pat-

tan fel és sziporkázza tele fénygolyóinak tarka tűzijátékával azt a szivárványivü magasságot, ahol a valóság és a transzcendentális elragadtatás találkoznak.

Kosztolányi igazi misztikusa a formának, de ehhez a pozitív tudásnak és a sokrétű műveltségnek, elsősorban a nyelv laboratóriumában végzett kísérleteknek olyan tömege szükséges, amellyel rajta kívül kevés írónk dicsekedhetik. Sokszor azt hisszük, csak játszik a szavakkal, de ez a játék nem egyszerű véres mélységekig hasít. Ez a játékszeretet is csak egy bizonyíték a sok között, milyen kiirthatatlanul él benne az örök gyermek, azaz az örök költő. A lélekkutatás megállapította, hogy a legérettebb férfi is ösztönösen visszanyul óvatlan pillanataiban a játékhoz. A költőnek sok ilyen óvatlan pillanatának kell lenni és Kosztolányi még nem óvatlan pillanataiban is költő.

Kállay Miklós

Asszony-arckép

Csodálatosan érett, mint a kajszin —
barack s mosolya úgy csureg le dusan,
mint cukrozott gyümölcsre sűrű tejszin.

Daltalan fa

Rég elröpült már kistiam kacajja,
állok magam.
A múltba nézek és előre, várom,
ami hátra van.
Örömtelenség, hó és csönd köröttem,
határtalan.
Olyan vagyok, mint téli fa az erdön,
madártalan.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ VERSEI

Lásd, kisfiam, ezt mind neked adom most

Lásd, kisfiam, ezt mind neked adom most,
legyen tied örökre az egész,
Vedd a telet és a nyarat, a lombost,
itt van neked az epe és a méz.
Ez itt a keserű s ez itt az édes,
ez a fekete és ez a fehér.
Ez a nyugalom s a láz is, hogy égess,
ez itt a méreg és ez a kenyér.
Tejet adok, de hozzá szörnyű vért is,
ölelni lágyan és birkózni kart
és harcot is, hogy harcolj csakazértis,
a rózsza mellett ott legyen a kard.
Van még néhány elhányt és csonka holmi,
egy kis verőfény és egy-két kacaj,
viaskodó kedv, várat ostromolni
és végezetre egy nagy, tompa jaj.
Iker ajándékot veszel örökbe,
oly ember-izű és oly felemás,
de ember adta, nem telt néki többre,
egyet ne vivj, mély kutakat ne áss.
Sötétén nyujtom ezeket tenéked
s koldus apád most tétovázva áll,
mert nincs egyéb. Jobbjában ott az élet
és a baljában ott van a halál.

Az apa

Mily gyorsan távolodsz a nagy időben
tőlem fiam.
Már idegesen kelsz fel az ebédőtől,
eltűnsz, elszaladsz,
Ujságot olvasol, amikor beszélek,,
kurtán felelsz.
Barátaiddal vagy. Üres a szobád.
Üres a lelkem.
Nem látod arcomon bitor szerelmem.
Nem veszel észre.
Csikorgó hangom iszonyu tenéked,
Nehéz a kezem.
Anyád lett megint egyetlen barátnőm.
Véle beszélek,
Halkan említem hancuzó korunkat.
Hogy meg ne halljad.
Igy hagytam el egykor én is apámat.
Ő is így ment el.
Nehéz sóhajjal, büszkén, átkozottan,
vissza se nézve.
Ő e magány a régihez hasonló,
mikor még nem éltél.
A reggelek hamut szórnak fejemre,
szürkék a delek.
Este a kertben nézem az eget,
a fákat, a lombot
s kérdelem magamtól, miért nem érti
gyümölcs a törzset?

A pap

A kómikus hét órakor megvacsorázott a színház épületében levő vendéglőben. Kis pörköltet evett, utána két almát s fehér bort ivott, sok savanyuvizzel. A vidéki városkában az arca érdekes tanulmány volt. Itt ez az arc képviselte egyedül a kultúrát. Régi színészekre emlékeztetett s a mozdulatai, groteszk rángásai madarakat idéztek az ember eszébe, egy varjút, egy csókat. Különben ő volt a város legszomorubb embere. A felesége két évvel ezelőtt csalni kezdte s akkor nem lévén eléggé energikus — a szokásjog alapján — egyre hevesebb ütemben csalta. Mindez nem látszott meg rajta. A zsurokon sikerrel utánozta a kakas kukorékolását, a kutyaugatást, a nők vigyorogva néztek reá, bomlottak érte. Általában boldog embernek tartották.

Vacsora után a színházba rohant. Átment a homályos folyosón, ahol állandóan a borjupörkölt szaga kóválygott, amihez nyáron az uborkasaláta és az ecet szurós illata társult s ezek a szagok összekeveredtek, megcsiklandozták a színházba-járók orrát, azt a téves impressziót keltvén, hogy a konyhaszag és a színjátszás szervesen egymáshoz tartoznak.

Az öltözőben leült, háttal az ajtónak és festeni kezdte magát.

Egyszerre kinyílt az ajtó, belépett egy hórihorgas, sápadt fiatalember, malaclopó köpönyegben.

— Te vagy az? — kérdezte és visszafordult.

A fiatalember nem felelt, hanem végignyujtózkodott a kopott diványon és karjával elfödte az arcát.

— Végem van — nyögte — végem van...

A kómikus reá se hederített. Ismerte a barátját. Mélyen hajolt a tükörbe, szemhéjait bekormozta, szakálla szálait egyenként, óvatosan ragasztotta fel.

— Te hebegte a neuraszténiás droguista, — én ma megfogok döglenni.

A droguista tényleg betegnek látszott. Állán érdes borosták. Szemei körül az álmatlanság karikái. Csak az imént ébredt fel, este, háromnapos züllés után. Az ágyban vacogva nézte a sötét, jégvirágos ablakot, a ködben égő gázokat. Szája még keserű volt az alvástól. A szobájában a gyertya barátságatlanul világította meg a kályhát, a vörösteritős asztalt, a mosdót. Macskazenés hangversenyt hallott most, mintha távolról becsukott és kibélelt ajtókon keresztül egyszerre sok apró hegedű cincogna. Még az öltözőben is azt hitte, hogy álmodik. Álmodja annak a kusza álomnak a folytatását, amely egy pilla-

natra félbeszakadt, de tovább folytatódik s most egy diványt álmodik, melyre rádől, egy kómikust, aki a tükör előtt festi magát és beszélget vele.

— Nő? — kérdezte a színész és álla alól levette a törülközőt. Erősen bekrétázott szemöldökei összerándultak.

A fiatalember nem felelt, egy leányra gondolt és aztán a revolverére, amely a nadrágzsebében puposodott.

Vidéken, a vidéki emberek képzeletében ezek az esték, ezek a fekete ébredések tragikusabbak, mint másutt. A szerelem pedig mindennél tragikusabb. Ez ott nem egy érzés, de minden. Talán a füledt élet teszi, az emberek egymáshoz való közelsége, vagy a kisvárosi dekoráció, a nőt másképpen látják és az értéke bizonyára kisebbedne, ha más milieube plántálnák. Elfelejtik, hogy másutt operákban, kertekben nyílnak az asszonyok és a kertben millió rózsza van, amelyeket alig lehet egymástól megkülönböztetni. Ők megállnak egy fotográfia-kirakat előtt, a kedvesük arcképet bámulják és érzik az üterük tragikus zengését. Más üter nem ver így. Ott lakik távol az uccák homályán, ahol egy petróleumlámpás ég s elfelejtik, hogy a földön vannak és fejük fölött ég a Sziriusz.

A színész mozdulatlanul nézte a fiatalembert. Amint így végigheveredett a diványon, csakugyan ijesztő volt. Nyulának arcát elhagyta a vér és a színész megérezte, hogy a zsebében revolver is van. Egyszerre távolinak tetszett, évek távolságán át látta feküdni egy szűk koporsóban, félrebillent fejjel, halotti orral és látta az öltözőt is, a diványt is, üresen.

— Baj van? — szólt a kómikus és felállott.

Gyönyörű szál tölgyember volt, körülbelül negyvenéves. Az arca fáradt és mégis csupa mozgékonyág, az élet, a szépségben és a mocskokban való hempergés megszentelte és finom fátyolt terített rá. Orra büszkén tört előre, okos álla acélból volt. A rövidre nyírt, szőke haj egy kemény római katonára képet idézte elő, a két melegsűrke szem csupa puhaság és szeretet.

— Megcsalt? — kérdezte szeliden.

— Meg — nyögte a fiatalember. — Elárult.

— Ez előrelátható volt.

— Hiszen mindenre el voltam készülve. Amikor nyári bálón táncolt, kimentem a parkba és émélygő gyomorral feküdtem neki a falnak. Az ócska valcerek az orromat facsarták, mint a kénes gyufa büze. A kis hadnagyok pedig berugtak a komisz muzsikától. Bundapálinka kell nekik és cigányzene. Utálat.

A színész egy cingulumot kötött a dereka köré, óriási bojtokkal.

— Mégis milyen nyugodtan nézett mindig. Az arca egyszerű, hideg és becsületes. Majdnem közönséges. De emlékszem, hogy egy rajzoló két-három ceruzát eltört, amíg meg tudott va-

lamit fogni ebből a halálos nyugalomból is. Aztán sok kartonlapot széttépett, amíg egy gyenge vázlatot készített róla.

A kómikus odament a szekrényhez és kivette a ruháit. Valami operettben játszott. Piros szalagokat kötött magára, botosokban csoszogott, a sok ingtől ijesztően kövér volt.

— Ó, hogy szenvedek, — jajgatott a fiatalember. — Ma este ébredtem fel. Milyen különös ilyenkor a város. Az emberek lassan-lassan járnak, alighogy vánszorognak már, mert kifáradtak. Én pedig friss vagyok, mint ők reggel. Nem tudom hajnal van-e vagy éjjel. Az aszfalton, ahogy jöttem, egy kutyával találkoztam legelőször. Azt gondoltam, hogy én is ily névtelen vagyok, mint ez a kutya. Nem ismerem többé magam. A tükör előtt álok órákig, nézem az arcomat, a barna hajamat, a kék szememet, meg kell állapítanom, hogy ez én vagyok. A szemeim sirnak. Én pedig utálok ezt az embert, szeretném szembeköpní a siró tükröt.

— Utazz el — vetette oda a kómikus.

— Nézd — mondta a droguista, — vettem egy revolvért. Tudom, hogy nem merem megtenni, de jó hogy itt van, azóta vagyok kissé nyugodtabb. Ha bezárnak egy szobába, toporzékolunk a dühtől. Jó, ha nálunk van a kulcs. Mert akármelyik pillanatban kinyithatjuk az ajtót.

A színész arca megdermedt a szenvedéstől. Összefont karral hallgatta. Aztán közzéállt hozzá és bibliás kenetességgel a fejére tette a kezét:

— Beszélj, beszélj, fiam.

A fiatalember eltemette az arcát és sirva fakadt. Ezalatt a színész végtelen erőket érzett gyűlni magában. Neki rendesen bohóckodni kell a színpadon. Most azonban egy új szerep várakozott rá. Hangosan, kissé hamis páthosszal szólt:

— Csak sirj...

Aztán várt. Egy papi gesztussal felgyűrte az ingujját, mely a kezeit egészen elfődte és folytatta:

— Csak sirj. Ne szégyeld a könnyeket. Csak zokogj. Sohase láttalak így. Csak szenvedj és érezd át a veséig, mit jelent ez a szó. Minden, ami kezdettől fogva volt ezekért a nagy percekért, a megtisztulás pillanataiért teremtdőött, hogy leborulj a földre és egy pillanatig bírd a szenvedés végtelen világát. A porba kell harapnunk, hogy felkelhessünk. Kezdj új életet, fiam, emeld fel a fejed, hisz tiéd az erő és tiéd az élet.

Berreggett a villamcsengő.

Az ügyelő benézett és jelezte, hogy a kómikus jelenete nemsokára kezdődik. A fiatalember felemelte a fejét és ránézett. Éppen egy szalagot vetett a nyakára. Hófehér aranysegélyes ing lebegett rajta, fején ijesztően magasodott a drágaköves, cifra papi süveg.

A droguista hátrahőkölt. A színész nem volt sehol. Egy pap állott előtte. Egy nagy pap, aminőt még sohase látott. Egy óriási ember. Arca kárminvörös volt, szemei úgy égtek, mint

két kárbunkulus. Keményített ruhái egészen eltorzították az alakját, kezei a vivőkeztyükben, amiket a vidéki rendező-fantázia adott rá, ormótlanok, ujjairól pedig bántóan villogtak a nehéz gyémánt-, rubin- és smaragd-gyűrűk. Egy gazdagon felcímezott keleti bálványhoz hasonlított.

Nézte a fiatalember, megreszketett és térdre roskadt. Azt hitte, magát Mózeszt látja a Sinai-hegy ormán, kinek arcáról az Ur dicsősége lángol. Valóban a nagy pap, az örök ige hirdetője állott előtte.

A színész tovább játszott. Kitárta karjait. Rekedt beszéde erős volt és harsogó, mint az oroszlánordítás a pusztában, de mégis szeliden, meghalkulva ért a füléhez:

— Menj haza, gyermekem és halj meg az álomban. Feküdj le és temesd beléje eddigi életedet. Holnap nem is te fogsz már felkelni, de valaki más, aki tiszta, erős és fiatal. Akkor majd elvételnek tóled a te szenvedéseid és megadatik neked a boldogság teljessége, minthogy igaz volt a te gyónásod. És boldog leszel, minthogy boldog vagy már mostan is és nem fogsz szenvedni, mert a szenvedés boldogság. És én tégedet most megáldalak. Megáldalak saját vétkes kezemmel, bűnös szavammal, a te elzüllött, szomorú életedért, az egész világ, az emberség örök fájdalma nevében. Menj békével...

A színész földig hajolt. A fiatalember két hatalmas kezet érzett a fején és visszaszált belé a hit. De mikor feltekintett, az öltöző üres volt. Nem tudta, mi történt vele.

Ekkor a színpalak közé szaladt és betekintett a színpadra.

A nézőtéren dörgedelmes tapsorkán zugott. Erős görög-tűzben egy embert látott, aki tárt karokkal szélesre tátott, komor szájjal hirdette az ígét, az egyetlenegyet, az igazit, s a földszinten, a páholyban, a kakasülön összeremegtek a szívek. A pap prédikált, a nagy pap, előtte pedig térdreborult az ope-rett-primadonna és sirt a kardalosleányok kórusa.

Lábainál hevert a világ.

Oreg fa a Hyde-parkban

Aggastyán bölcs, csak áll majd ezer éve,

mint egy fakir, lélekzetet se véve.

Nem is mozdul már rajta a levél,

nem is beszél a többi fákhöz itt.

Él.

Gondolkozik.

Zászló

Csak bot és vászon,
de nem bot és vászon,
hanem zászló.

Mindig beszél.
Mindig lobog.
Mindig lázas.
Mindig önkivületben van
az utca fölött,
föllengő magasan,
egész az égben
s hirdet valamit,
rajongva.

Ha már megszokták és rá se figyelnek,
ha alszanak is,
éjjel és nappal,
ugyhogy egészen lesoványodott,
s áll, mint egy vézna, apcstolj szónok
a háztető ormán,
egyedül,
birkózva a csönddel és viharral,
haszontalanul és egyre fönségebben,
lobog,
beszél.

Lelkem te is, te is —
ne bot és vászon —
légy zászló.

Európa

Európa, hozzád,
feléd, tefeléd száll szózatom a század
vak zürzavarában
s míg mások az éjbe kongatva temetnek,
harsány dithyrambmal én tereád vig,
jó reggelt köszöntök.

Ó ősi világrész,
te régi, te nücskös, te szent, te magasztos,
lelkek nevelője, illatokat és ízt
szűrő, csodatevő, nagyhomloku, könyves,
vén Európa.

Ha mostoha is vagy, viaskodcm érted
és verlek a számmal és csókkal igézek
és szókkal igazlak, hogy végre szeress meg.

Ki téphet el innen,
ki téphet el engem a te kebeledről?
Nem voltam-e mindig hü, tiszta fiad tán?
Kölyökkorom óta nem ültem-e éjjel
lámpám sugaránál tanulva a leckéd,
vigyázva, csodálva száznyelvű beszéded,
hogyminden igéje szívembe lopódzott?
Már értik azóta az én gügyögésem,
bármerre vetődjem, sokszáz rokcnom van,
bármerre szakadjak, testvérem ezer van.

Nem láttam-e Kölnben a német anyókat
esőbe csoszogni, Párisban a tündér
francia leányok könnyű szökelését,
Londonban a lordok hajának ezüstjét
s nem ettem-e ittam munkásnegyedekben
családi szobákba lármas olaszokkal?
Nem fáj-e velőmíg a szlávok, a sápadt
szlávok unalma, a bánat aranyszín
fáradt ragyogása?
Mind édes anyémek a népek e földön,
kitágul a szívem, beleférnek együtt.

Fogadjatok engem
ti is szívetekbe

s ti távoli népek
 kürtősei, költők,
 pereljetez értünk otthon a mivélünk
 perlőkkel, anyánkért s mi tiértetez majd
 itthon perelünk, hogy élhessen anyátok,
 Kiáltsatok egyútt,
 Európa bátor szellemei, költők,
 hogy gyáva vadállat bujik el a vackán
 és vakszi vakondok fur alagutat.
 Daloljatek egyútt,
 fények, fejedelmek, szellem-fejedelmek,
 hogy lélek a várunk, légvár a mi várunk,
 ezt rakjuk az égig, kemény szeretetből
 és légi szavakból.
 Kezdetek előlről építeni költők,
 légvár katonái.

Takarodó

Az élet arany trombitáján
 a bucsuzók dalát fuvom.
 Völgyekbe bágyad lassan, árván
 bércekre zengő indulóm.

Szemem kiegészett a gyönyörtől,
 fáradt a szám, kezem, fülem
 és egyre lázad, égre hördül
 sok vérpiros, sötét ütem.

Tüdőm se bírja. Nyomban éj lesz
 s mégis olyan vad-szenvedélyes
 a vágyam, ez a korcs titán,

Könny hull reám az alkonyégből,
 keserű szám is elfehérül
 és vér hörög a trombitán.

Kosztolányi Dezső

Hosszu iskolát kell kijárni ahhoz, hogy az ő műveit élvezni tudjuk; nem azért, mert bonyolult, mélységekkel kacérkodó, problémákat görgető, hanem, mert egyszerű. Mindatait a gyermek is megérti, de az erőt, mely mondatait lecsiszolta, csak az méltányolhatja, aki maga sem egész csiszolatlan.

Mértéke ő olvasóinak. Más írók fellobbantottak és kiabrándítottak, lelkesedtem értük s ráeszméltem hibájukra. Kosztolányi nem kábitott el, nem hagyta a családás fanyar ízét a számban. Írók ragyogtak fel és hullottak el s ő évről-évre biztosan nőtt, mint az izlés, mely másokat elvetett. Valamikor őt tartottam nagy kortársai közül a legkevésbé időszerűnek; eltelt tiz év s ma ő a legidőszerűbb. Gondoltam, hogy hódítsam meg önöket a számára s nem tudok egyszerűbbet és célravezetőbbet, mint elmondani, hogy vélekedtem róla életem különböző szakaszaiban s hogy vélekedem most.

Kosztolányi Dezső első könyve, melyet olvastam, a Modern költők című műfordítás gyűjteménye volt. Mint nyolcadikos diák, ebből tanultam meg nyolc-tíz európai nép költőinek a nevét s bámultam a fordítót, aki számomra megközelíthetetlen világot kalandozott be. Ugy néztem rá, mint a polgárfiu a világfira, aki mielőtt házukba lépett, történelmi nevek viselőivel teázott együtt s keresztnévükön szólított embereket, akik velem szóba sem állnának. Azt hittem, a műveltsége a legnagyobb érdeme s a műveltsége tiszteletet ébresztett és megfélemlített.

Amikor a verseit megismertem, meglepődtem. Ez a költő nem becsülte a műveltséget olyan sokra, mint gondoltam. Verseiben nem hemzsegték a mitológiai nevek, költeményei nem kiáltottak a bölcsészet szótára után s a mindenség titkait sem óhajtottá egy versesköteten belül megfejtteni. Gyermekkorá szakállas doktorbácsijáról írt, a fáradt kalauzról, aki este az üres kocsiban leveti magát a padra s a rohanó téli fák közt emlékeibe mélyed; az emeleti ablak rózsaszín lámpájáról, amelynek hívogatón leszűrődő világa alatt, ki tudja miféle hisztérika tollászkodik. Mintha a jelentéktelent keresné, mintha irtózott volna minden nagyképu mélységtől. Művelt költő? Bizonyára: csak a műveltségről alkotott fogalmamat kellett módosítanom. A költő műveltsége nem tudás, hanem nemesség, mely egy kézlegyintésben is elárulja magát s szivesebben árulja el magát egy kézlegyintésben, mint rimes tudósokdásokban.

Azt, hogy költő, verseiből tudtam meg; azt, hogy nagy költő, regényei bizonyították be. Versei képzelet, ötlet egy-egy szikráját fogták el, regényei megmutatták, hogy ez a szikrázás szellemének állandó állapota. A versíró örök jeleket olvasott ki abból, ami a valóságban muló volt és jelentéktelen; regényeiből derült ki, hogy számára annak a mindennapi összefüggő életnek, amely a regényt kitölti, minden mozzanata költői jelekkel teli: képzelete egész környezetét átítatta; költészete oly széles, mint szemlélete. Regényei témájukban éppolyan igénytelenek voltak, mint versei. Az ember nem mondta utánuk, ime a magyar Zola, a magyar Dosztojevszkij, nem metszették keresztbe a társadalmat s nem süvített belőlük a „magyar fátum orkánja.“ A válófélben levő szülők egy rossz orvost hivatnak diftériás gyermekükhöz s a gyermek halála után feltámad bennük az önvád, hátha szándékosan hívtak rossz orvost, hogy az utolsó láncszemet is elszakítsák. Édes Anna, a mintacseléd, eltüri gazdái szekaturáját, állja a mindennapi megaláztatás égő esőcseppjeit, s egy nap besurran urai hálószobájába s megöli őket. Néró császár azért lesz fenévad, mert rossz költő s a rossz költők csak azért nem lesznek Nérók, mert nem császárok. Pacsirta vénlány elutazik hozzátartozóihoz, a szülők, akik maguknak sem vallják be, milyen boldogtalanok tökéletlen gyermekük miatt, felszabadulnak kissé, az apa társaságba megy, úgy él, mint régen, beboroz s félrészegen felgomolyodik szive fenekéről a titok, hogy lánya halálát kívánja; kitöréseivel meghökkenti öreg feleségét s másnap bünbánóan, a régi szeretettel megy szerencsétlen leánya elé a vasutra. Egyetlen ötlet villan az egész regényen, de ebbe ezer apró villanás cikázik bele; Kosztolányi örül a részleteknek, boldog, hogy a regénytárgy ürügyén a mindennapok gazdag költészetét bővílheti ki a tolla alól; végre egy író — kiált az ember — aki nem a szándékait szereti, hanem az anyagát.

Ekkor irtam róla első tanulmányomat. Foglalkoztam a verseivel s foglalkoztam a regényeivel. S a végén azt éreztem, hogy az író több volt a verseinél, több volt a regényeinél. Hogy mivel volt több, arra a tanulmány nem felelt. Pedig egyszerű: a könnyűséggel volt több, mellyel csinálta őket. A költő többet is meg tudna csinálni annál, amit csinál, de csak annyit csinál, mert élvezi a fölényes munkának azt a csillámát, amely a fölös erőből készült művön ragyog. Olyan tornász ő, aki nem türi, hogy erőlködésen kapják. S minél igénytelenebb a gyakorlat, annál csodálatosabb az izmok pontos játéka. Verseinél és regényeinél ezért szerettem még jobban apró írásait.

Kosztolányi Dezső apró írásaiból alig egy-két kötetnyit adtak ki, a többi ott uszik, mint megannyi remek gyermekhajó a Pesti Hírlap sárga papírfolyamán; pedig bizonyos, hogy a magyar próza e században alig termett valamit, mit tökéletességben ezekhez a félhasábos remekművekhez lehetne hasonlítani. Akár a telefonoskisasszonyt mutatja be az alakok

egyik beszélgetésében, akár a kínaiak szokásairól vagy a rossz stílusról ad fölényes leckét, az ember újra és újra érzi a csodát, hogy remekmű és igénytelenség milyen jól megférnek egymás mellett s milyen kicsi üvegről csilloghat reánk a nagy nap tükörképe. Ihlet és fegyelem rövid csókja minden kis újságcikk: gyermekin pontos mozdulatok követik egymást s az ember csak akkor veszi észre, hogy mindegyik mondat egy bűvészt visszaütése volt, amikor előtte áll a varázslat. Ha reggel kinyitom az újságot, először mindig az ő rovatát keresem fel, elébb a feleslegesnek hódolok s ha a költőtől lelki fürdőt vettem, jöhetnek: Hitler és matrózlázadás, náthaláz, politika.

Valamikor kifogásoltam, hogy nincs benne semmi apostoli, azóta megismertem néhány apostolt, s ha a művészet jövőjén tündököm, mint gyógyszer szedem jeremiási panaszai ellen az ő apró cikkeit. Nem olyan könnyű a művészt eltiporítani, hirdetik ezek a tökéletes semmiségek. Itt a mi példánk! Az író, ha kenyeret akar, az újság szörnyetegével kerül szembe. Az újságnak nincs szüksége arra, amit a költő csinálni szeretne; ő maga szabja elé feltételeit; kimér egy husz centi hoszszu, öt centi széles helyet s ráförmel: tessék kitölteni. S az író egy része izzad, izetlenkedik, elzüllik ebben a kedvetlenül csinált rovatocskában; a másik tiltakozik, koplal és lemond az olvasóról. Kosztolányi azonban vérbeli művész s azt gondolja, ha az ördögnek elég volt egy fa, a költőnek is elég lesz egy újságzug. Hozzá igazodnak a kerethez, műfajt terem a szűkségből, megnevesíti a megalázót, üzleti tilalmak, barbár korlátok lefricskázása közben teremti meg legtökéletesebb műveit. Nem sérti meg az ostobaság kátéját, de fölébe kerül elméje fényével, úgy áll bosszút a butaságon és durvaságon, ahogy legméltóbb: remekléssel és mosollyal. Folyton meghajol s ő az, aki sosem hajol meg.

Ilyen formán gondolkodom ma Kosztolányiról. Nem jellemezni akartam; megmutatni, hogy közöm van hozzá s biztatni másokat, hogy közük legyen hozzá.

Németh László.

A kalauz

Ha este fáradt
s már nincsenek sokan a kocsiban,
leül a padra, míg a villamos fut
a téli fák közt gyorsan és vigan.
Bámul a földre ingó otthonában,
az életére gondol tán, lyukas
emlékeit csörgetve a kezében
s olyan, mint egy ember, mint egy utas.

Kosztolányi Dezső*)

Abban a nagy fellendülésben, amelyhez a magyar irodalom s elsősorban a líra jutott a század első évtizedében, Kosztolányi Dezsőnek külön kiemelkedő hely jutott. Egy a többiekétől élesen elütő hangot jelent az ő költészete, a tiszta impresszionizmus első magyar lírai megszólalását, amelybe mint alaphangba regiszterének folytonos bővülése utján sok új hang vegyült: bizonyos misztikum, sajátos mágikus elemek, az étellel-halállal való viaskodás, a családi kapcsok elemei, a formákkal és a nyelvi eszközökkel való művészi játék öröme. Amint a kor haladtával az életnek egyre több és több motívuma érintette a költőt, a fiatalkor régies lirizmusa után egyre intellektuálisabbá vált ez a líra, a gondolat melancholiája egyre nagyobb szerepet kap benne, a költő mai ötvenéves kora fordulója után elmondhatja magáról: megteremttem a világnak azt a képét, amely élettapasztalataimból kialakult s mikor ezt a képet kifejeztem, ime, benne vagyok én magam is, ahogy énem erre a világra reagált. Kosztolányi elérte azt, amire minden költő tudatosan vagy tudat alatt törekszik: apró lírai elemekből, elfutó hangulatokból, a lélek legmélyebb talajrétegeiből fakadt szellemi reakciókból újra építette a maga világát. Verseit olvasva magányos ember áll előttünk, aki elboruló szemmel, merengve ül szobájában, amelyből ki van zárva a közélet, a politika, a társadalmi egyenetlenségek lármája, az emberek mindenféle tülekedése, de az élet mégis beszivárog ebbe a magányba, benyomásaival felsebzi a lelket, állandó izgalmat kelt benne s a költő hol elcsodálkozik, hol elbusul, néha — ritkán — fel is háborodik mindazon, amit maga körül lát és érez. Egészen szoros intimitásban csak önmagával s legközelebbi hozzátartozóival, feleségével, fiával, szüleivel él — az ezekhez írt verseiben az ember legmélyebb kapcsolatai szólanak meg. Melancholiája nem fásult rezignáció, inkább a nagyon is érzékeny kedély öröksebzettségének fájdalma. Külön kellene beszélni nyelvi és formai művészetéről. Senki kartársai közül nem bánik több tisztelettel és szeretettel a magyar nyelv kifejező képességével s a ritmus és rim nyelvvel érzelmi vagy gondolati árnyalatokat kifejezni csak kevesen tudnak olyan gazdagon, mint ő. Nyelvi és formai művészete néha öncéllá válik s néha művészkedő virtuózításra csábítja az az öröm, melyet saját mesterségének tökéletességében talál.

*) Ez a kis értekezés Szemere László németnyelvű anthológiájának Kosztolányi verseit tartalmazó szakasza részére készült.

A novella szűkszavú, zárt formájában már fiatal korában is tett értékes kísérleteket. Különösen a realitás és irrealitás, a normális és abnormis közötti határvonalon mozgó történetei hoztak újat, egyénit a magyar irodalomba. Érett korában, harmincadik életévén túl próbálkozott először a regény szélesebb epikai formájával. Az emberi léleknek rejtett, sötét zugait fürkészi ezekben a regényekben, meglepő, váratlan titkokat hoz felszínre s a racionális felső réteg alatt kitapogattja az élet és emberi élet irracionális elemeit. A római zsarnok császárszobájában a dilettáns költő és művész örök kielégületlenségét ábrázolja, amely irigységével, féltékenységével kegyetlen cselekedetre ösztönzi. A hűséges cseléd lány hosszú ideig szolgál kifogástalanul az uri családnál, az öntudata alatt, maga előtt is észrevétlenül gyűlik benne a düh, amíg aztán egyszerre, minden előzmény nélkül kitör és Édes Anna fejét ragadva lemészárolja munkaadóját. Kosztolányi is, mint minden igazi író, végeredményben az élet értelmét keresi és minduntalan döbbenve kell megállnia az élet érthetlensége előtt.

Kosztolányi pályája harminc évre terjedő ideje alatt hatalmas írói munkát végzett a drámát kivéve az irodalom minden terén. Azért mindvégig elsősorban költő, lírikus maradt, s mint ilyennek áll a profilja legelősebben a közönség előtt. Róla el lehet mondani, ami kevés modern költőről mondható el: hiánytalanul, teljesen kiépítette költői egyéniségét s hiánytalanul, teljesen ki is fejezte.

Schöpflin Aladár

Jégzajlás a Dunán

Jaj, hogy csörömpöl, zajlik a dagadt ár,
ropog a jég és elreped fönn és lenn,
minthogyha csillárt, tükröt törne barbár
dühébe sokszáz örült forradalmár
egy óriás üvegkereskedésben.

Utókor,

Utókor?

Megyünk az uton s elfödi nyomunk a
futó por.

KOSZTOLANYI DEZSÓ:

Tréfa

Eleinte minden csendesen ment. Világos szeptember volt. Gyümölcsök teljétől roskadtak a fák, az udvarokon beföttek tettek el télire, rézkotlákban keverték a szilvalekvárt. Később jött az október, reggel gyenge ködökkel. Napközben még mindig meleg szelek fujtak, a legyek sem haltak meg, fekete bolyokban nyüzsögtek az ablakokon. Lassan szüretelni kezdtek. Éhes darazsak lakmároztak a körtéken. Este a szőlők felé, az országuton csodálkozva álltunk meg, az égre bámultunk, ahol rakéták szikráztak, égő fejjel, a semmibe furódva, hihetetlenül. Forrt a must — pincék homályán — az ászokfákon. A csipős fiatal bor, mint a parasztpeszgő, kaparta — mérgével és mézével — a részeg torkát. Duzzadó gohérfürtöket láttunk s kövér nők melleire gondoltunk. Az ősz érzéki zamata megigézett, buja rothadtsága visszarámitott. Sárgadinnyék héjai szétaposva heverték a kisvárosi aszfalton, amiket nyár óta nem takarítottak el, a pohos görögdinnyét megütötte a guta, szétpukkadt a hőségtől s hullája a kövezeten gőzölgött. Mi egyre vadabb és örültebb kalandokon törtük a fejünket, különösen délután, a tanuló-teremben. Lassan fűteni kezdtek. Az iskolaszolga — egy száraz öreg szerb — reszketve hozta be a hasábfát, a felaprózott rőzséket s megrakta a kályha gyomrát. Pedig még meleg volt künn.

Azon kezdtük, hogy apró hecceket eszeltünk ki.

Egy délután — három óra tájt — elloptuk a rövidlátó emi-nens szemüvegét.

Már-már sötét volt a teremben. A pirosarcu szóke fiu egyszerre csak izegni-mozogni kezdett, fészkelődött a helyén, lehajolt, felállt, de úgy, hogy az orrával nekiment a falnak és a fogasnak. Ez még inkább idegessé tette. Hogyha valamit keresünk, erőre kapunk a kudarctól, a szeszélyünk szenvedéllé és meggyőződéssé válik. Így történt ez nála is. Végigkötötte összes zsebeit, kétszer-háromszor, minden alkalommal sokkal gyorsabban, mint előbb, aztán a pad alá bujt, lehasalt a földre s orrát a poros padlóra nyomva, kereste a szemüveget. Gyáván kuncogtunk. Szájunkba gyürtük a zsebkendőnket. A nevető izmok reszketésétől kipattant szájunkból a pecek dörögve, heves robajjal, mint az ágyu csővéből a golyó, a nevetés még erősebben tört ki. Talán azért neveltünk annyit, mert nagyon-nagyon féltünk.

A tanárjaink többnyire sovány és szigorú papok voltak, akiknek izmos kezében irgalmatlanul suhogott a sárga nádpálca. Exaltált arccal csináltak rendet. Mióta nesztét vették, hogy az iskolában forradalom üti fel a fejét, minden pillanatban felbukkant hátunk megett a fekete reverenda, egy-egy papi alak, szikáran és sápadtan, mint a hittérítő a vademberek között. A parasztyerekek vastag nadrágját kegyetlenül kiporolták. Tizenégy-tizenötévesek voltunk, mégis gyerekek, vásott, furcsa kamaszok. Átkutatták a zsebeinket, a fiókjainkat, nem szabad volt kimennünk a városba, éjjel állandóan virrasztott egy fráter. Mi azonban túljártunk az eszükön. A motozás után onnan, ahol nem is sejtették, bűvészkézzel kivettük azokat a szerszámokat, amelyek az ugratáshoz elengedhetetlenül szükségesek voltak. Ismertük a terepet. Az egész diákokthon ki volt preparálva céljainkra. A katedra alatt földalatti vezetékek futottak, amelyeket az utolsó padból láthatatlannal mozgathattunk, de az egész intézet a hatalmas melléképületeivel és laboratóriumaival szinte kerekeken gurult, annyira aláaknáztuk orsókkal, spárgákkal és drótokkal. A sakktablát nem ismeri jobban a sakkmeister, mint mi az iskolánkat. Mindent pontosan felmértünk. Tudtuk, hogy az áldozat a kertben mikor botlik meg és élvezünk minden pillanatot, amely addig eltelik. Zsebünkben készen álltak a dióhéjak, a békarakéták, a pattogó kakasgyufák kiszámított négyszögekben voltak elszórva, a zugó szerszámok kezelői alkalmazkodtak a körülményekhez, az „assa foetida“-t jóelőre dobtuk az izzó kemence lapjára, úgyhogy kellő pillanatban a koncert teljes volt, egyszerre működtek a tréfa tűzérei, zenészei, akikhez aztán a hatás emelésére a tréfa illatszerészei is csatlakoztak. Nem birtak velünk. Október végén minden vigyázat ellenére egy kitűnő társunknak sikerült belopózkodnia a dormitóriumba, az igazgató hálószobájába, megközelíteni az ágya fölött lógó szenteltvíztartót, amelybe tintát öntött.

Az igazgató este telehintette az arcát tintával s reggel — szórakozott ember lévén — mindenkinek nagy gaudiumára — tintás arccal jött be a matematikaórára.

Novemberben már járvánnyá vált a nevetés. A nevetés gonosz epidémia. Csak kevés jó belőle. Hogyha tulságosan élvezzük, akkor elfulladunk és köhögünk, az arcunk elsápad és kipirul, fáj a derekunk, csiklandja a hónunkat, a tarkónkat, a bordánkat. Nem is mulatságból nevtünk tán. Viszkető bizsergés szállt minden tagunkba. Örültünk nagyon az életnek s talán futottunk előre. Betegek és szomorúak voltunk.

Az igazgató egy késő délután maga elé hívott bennünket, a zöldposztos asztal elé, ahol két égő gyertya között egy fekete feszület komorlott. Lángoló arccal beszélt:

— Az ördög incselkedik veletek. Az ördög...

Igazat adtunk neki. Ugy éreztük, hogy ezen az őszön az ördög tréfál, az áll a hátunk mögött, az kényszerít uj és uj csinyekre, de nem tehattunk ellene. Kicsit mégis elszomorod-

tunk. Helyzetünket menthetetlennek láttuk. Meg voltunk győződve, hogy már mélyen elzüllöttünk, nem lehet rajtunk segíteni és a pokol vár ránk, amelynek kinjait a hittanár a biblia szörnyű szavaival, kármínnal és feketével festette le nekünk.

Decemberben két diákot kicsaptak. Ekkor kicsit megszepeztünk. De az üldöztetés még erősebben összekapcsolt és most már a kétségbeesés dühével tréfáltunk. Igaz, a tréfáinkat csak egymáson próbáltuk ki. Nem mult nap, hogy valami újat ki ne találjunk. Este a lepedő alatt rendesen vizes lavórt találtunk, amibe a vigyázatlanok sziszegve ültek bele, de nem ütöttek zajt, nehogy észrevegye a fráter. Párnánkba fojtottuk nevetésünket. Reggel gyufa pörkölte talpunkat, a cipőinkbe vizet öntöttek, a nadrágunk szárát, a kabátunk ujját cukorspárgával kötözték össze, a könyveinket és a füzeteinket az ágy alatt találtuk meg. Ezek a fogások is elavultak. Láthatatlan sodronyokat feszítettünk a szobában, amikben este tízével-huszával buktunk el s bevettük a homlokunkat. Tüket és szegeket csempésztünk a párnák közé. Sokan sebeket ejtettek a testükön. De a vért némán letöröltük, a sebeken nevtünk, büszkén és hősiiesen viseltük.

Egy decemberi éjen két fiu kiszökött az intézetből.

Átugrottak az alacsony kerti falon s bementek a városba, hogy hirt hozzanak nekünk, mint a követeink. Mindnyájan együtt éreztünk velük. A sötétben izgatottan vártuk őket. Áruháztól nem kellett tartanunk, mert az első eminens, a piros arcú, szőke fiu, aki a tanárok kéme volt, egy emelettel följebb aludt, külön szobában, egy hallgatag és beteges német fiuval.

Nehezen multak az órák. Időnként kinéztünk a folyosó ablakán, nem jönnek-e? A havas kertben fújt a szél, busan álltak a sötét fák, senkise jött.

Azt hittük, valami bajuk esett. Lehet, hogy a falon valaki meglátta őket, talán a cirkáló rendőr s letartóztatta s beki-sérte mindkettőt. A gyávábbak már féltek, arra gondoltak, hogy jobb lett volna, ha otthon maradnak és ki se mennek. Né-hányunk azonban erősen bizott az eszükben és az erejükben. A fráter az ujbortól részegen horkolt a kis szobájában. Vártunk. Csendesen beszélünk, jelekkel, az arcunkat az arcunkhoz tapasztva, a szívünk dobogásával. A toronyóra elverte az éjfél. Még mindig dermedten és mozdulatlanul állt a kert. Minden öt percben kinéztünk. Végre egyik diák visszaoson a folyosóról:

— Valaki jár a kertben.

Elmondta, hogy a havas kerten egy árnyéket látott átsuhanni.

A borzalom ludbőrözött végig gerincünkön. Arcunk, szá-junk, kezünk hideg volt. Egy ingben álltunk a hálószobában, némán. A szívünk hangosan dobogott. Mindenféle rémmesére gondoltunk, s most már a legbátrabb is tanácstalanul állott, hátha valami történt. Öt perc mult el így, ebben az ájult iz-galomban. A kém kirohant a folyosóra. Csendes lépések hallat-szottak.

- Ki az?
- Jönnek.
- Ők azok?
- Ők.

A megenyhülés sóhaja szakadt fel. Visszaosontunk hideg ágyainkba, fülünkre húztuk a paplanainkat, elfojtottuk a mámoros, türhetetlen örömet és tetettük az alvást. A két fiu megérkezett.

Az egyik az osztály leggazdagabb tanulója volt, akinek az apja — egy vidéki gyógyszerész — havonta kétszáz korona zsebpénzt küldött, a legjobb tornász és vívó, a legelső nőhódító. Ő jött be legelőbb. Cipőjét már a jeges folyosón levetette, nehogy kopogjon. Mindig kivágott mellényt, ragyogó ingmellet, jó cipőket viselt, fekete haját hosszura növesztette s érdekesen csapta halvány homlokára. A másik egy különös szerb fiu, a legrosszabb tanuló, a mi vezérünk, aki már többször menekült meg a kicsapás veszélyétől. Kemény, ravasz és kegyetlen fickó. Szurokszemei fénylenek. Azt mondják, kicsit eszelős is. Ujjait a szemére teszi, arcát a nap felé tartja s játszik a fényel. Különben mindenütt híresztelik róla, hogy iszik és kártyázik, mindenesetre nagyon érdekes, imponáló ember.

— Várjatok, — suttogják, — maradjatok fekvé.

Az izgalomtól alig birtunk maradni, de ők urai a helyzetnek, élnek a jogaikkal, parancsolnak velünk. Csak később engedik meg, hogy meggyujtsunk egy szál gyufát. A gyufafényben sápadtak. Keresztbe tett lábbal ül a gazdag fiu és nagyon levertnek látszik. Haja a hideg ellenére verejtékes. A szerb fiu vigyorog. Zsebéből hatalmas üveget huz ki:

— Pálinka.

Aztán egy kendőből valamit kibugyolál:

— Kártya.

Még mindig van valami meglepetése:

— Dohány.

Végül egy rud paprikás-szalonnát tesz az ágyunkra.

— Jól mulattatok?

Némán intenek.

A diadal részegítő szellője fuj át a szobán. Lassankint felmelegszünk az ágyban, örülünk a késő éj szokatlanságának. Kézről-kézre jár a pálinkás-butykos. Néhányan gyertyafénynél kártyáznak, cigarettáznak. A gazdag fiu elmeséli, hogy a szomszédban szemérmetlen cselédek megszólították, valamit mondtak neki, amit nem akar ismételni, nevettek és eltűntek. Később hosszabb elbeszélésbe kezd, nagyon halkán, suttogva, amit a körülötte állók izzó szemmel hallgatnak. A csendet röhej szakítja meg.

— Szóke?

— Szóke — feleli.

A kedv egyre magasabb fokra csap. Óvatosan hancurozunk, úgyhogy nesztét ne vegyék az éjjeli tivornyának, lábujjhegyen

rohanunk a szobán, vigyázva csapjuk egymás fejéhez a párnákat, a dunnákat. A szerb a legvigabb.

— Hagyjátok, gyerekek. Valami ujat kellene kitalálni.

— De mit?

Egy vékony faggyugyertyát gyujtunk meg az éjjeli szekrényen.

A szerb az ágyra könyököl, lihegve maga elé mered és gondolkodik.

Csuklik és tüszköl a nevetéstől.

— A fráter alszik. Csendesen felmegyünk az emeletre. Az első eminshez...

— És?

— A többit bizzátok rám.

— Viz? — kérdezzük.

— Dehogy.

— Nálad van a spárga?

— A szeg és a lánc?

— A gyufa?

— Minden nálam van, csak gyertek.

Kicsit izgatottnak látszik, de fehér ajkán, halványan és kísértetiesen, még mindig ott vonaglik valami eltorzult nevetés.

— Ilyen még nem volt.

Nem tudom, miért éppen az első eminenszt választjuk ki, akit a kémkedése ellenére is mindnyájan szeretünk a tudásáért, a tapintatáért. Ebben a pillanatban talán bosszant a rövidlátása, a vaksi vakondok-szeme, a szorgalma. Szeretnénk kicsit kinezni, csiklandozni, csupa szeretetből megforgatni, elverni, megrémíteni s aztán hirtelenül kibékülni vele, hogy másnap megint bizhassunk az ő meleg és becsületes szívében és gyémánt-eszében. Vajjon mit csinálunk vele? Ez a szelid fiu már az ugratás minden skáláját végigcsinálta. Csillagot rugott, vizes lepedőbe csavartuk, kísértetekkel rémitgettük, az ágyából kicsentük a deszkákat és székeket, asztalokat, padokat állítottunk a paplanára. Mindent békével türt.

— Jőjjetek — mondja végül a vezér, határozatlanul.

Felrántjuk nadrágunkat, egy pillanat alatt készen vagyunk, az első emelet felé mászunk a sötét folyosón.

Legelől mászik a szerb, mint egy izmos farkas.

Ottan kuporgunk a fiu ajtaja körül, ki térdel, ki négykézláb, ki hasmánt fekszik.

— Csak aludna.

Óvatosan kinyitjuk az ajtaját.

A lámpa ég, nem alszik, az asztal mellett ül, hálókabátban, egy ingben, vörös tintával vonalakat húz, számokat vet, apró gyöngybetűket ír. Szemén a pápaszem. Lesülyesztí a fejét, hogy jobban lásson a félhomályban, a szemüveg mögül sandít reánk.

— Mit akartok? — mondja nyugodtan, fennhangon.

Nagyon elkedvetlenített, hogy nem találtuk ágyban.

A szerb azonban hirtelenül rávetette magát, brutálisan bekötötte szemét, leteperte a földre.

— Engedjetelek, — kiabál a fiu, — ne bolondozzatok. Menjetelek aludni.

Ujra szétpukkan egy fakó nevetés, de ezt elégedetlenség követi. Világos, hogy az ugratás nem sikerült. A szerb zavartan mered maga elé.

Most már lökdössük, tegyen valamit, ő pedig várakozik, vissza akar húzódni, de mi a háta mögött állunk, követelőd-zünk és nem engedünk.

— Csikland.

Csiklandozni kezdi a tarkóját.

A fiu alig nevet, békésen türi.

— Nem nevelsz? — kérdezzük tőle csufondárosan.

— Csiklandd erősebben! — kiabáltunk.

A kis diák piros arcán semmi nyoma a nevetésnek. Nyugodt, dacos. Butaságnak tartja az egészet.

Ekkor valaki hátulról kivesz a zsebéből egy hatalmas szalonnavágó kést, röhögve a szerb kezébe nyomja:

— Ezzel csiklandd!

A szerb tévovázva zsebredugja a kést.

Valamit tenni kell. Rángatjuk a kabátját, unjuk a kuporgást a padlón, egy csendes zendülés van készülődésben ellene, aki ötlet nélkül jött be, becsapott bennünket. Egyszerre megbotlik, a nevetés reá irányul, elsöpri őt, valami kibujót keres, hogy megint a helyzet ura legyen. Nagyon félünk és nagyon nevetünk. Mindent mulatságosnak találunk, azt is, hogy ott áll birkózva a fiuval, mozdulatlanul, mint valami hivatalos személy, s nem tud mihez kezdeni.

Egy egész perc mulik el így.

— Kezdd már — tombolunk a dühtől.

A sötétségben aztán valami megvillan.

A kést lassan forgatja, félrehajtja a fiu ingét, a bordája fölé emeli, de ugyanekkor erős tenyerével befogja a száját, óvatosan csiklandja a késsel, tréfából, csupa tréfából, a fiu hálókabátja mozogni kezd, a szerb nem enged, tovább csiklandja, egyre jobban, aztán lassan megkarcolja a késsel, a padlón egy nedves sáv fut végig, a kés beljebb megy a bordák közé, egyre mélyebben, már reakönyököl a késre, egy kis nyöszörgést hallunk, az egész testével reáhajol a fiura, aki hanyatt fekszik és még mindig nem tud hangot adni.

Néhányan, akik távol az ajtóban állnak, hangosan nevetni kezdenek, mi is nevetünk, de már sirósan, elkényszeredett kedvvel, sejtjük, hogy a tréfa, a nagyszerű tréfa sikerült.

— Megvan? — kérdezik tőle.

— Meg — int és az arca hidegen mosolyog.

De azok, akik közel állunk hozzá, megijedünk, valami retteneteset sejtünk, rohanunk ki a szobából.

— Mi történt?

Nem tudjuk, mi történt, de a decemberi éj hideg, a kétségbeesés, a nevetés kiüz a kertbe, onnan pedig menekülni tovább, valahova, nem tudjuk, hova.

Atvetjük magunkat a falon, mint az örültek s rohanunk.
 Előttünk a kisváros apró fehér házakkal. Ördögi hatása van egy ilyen kisvárosnak, éjjel. Koromfekete minden, csak a korcsmák ablakai parázslanak, mint a pokol rostélyai és özszeolvadnak a trombitabandák vörös hangjaival. Futunk a kisváros felé. Ott már-már alig jártak emberek. Kósza parasztlányok kuncsorognak, akik nappal mostak, szinehagyott kendőkben, vastagon és rosszul kifestve, a hangjuk meleg és buja, de a kezük a szappantól rücskös. Néha egy-egy részeg ember orra bukik, hirtelen, minthogyha puskagolyó találta volna.

Egy kaszárnya előtt sétál az őr.

Vendégség közben

Még ég a lámpa,
 még bort is töltenek,
 még meleg a szoba,
 de én már elmennék.

Derék mulatság volt,
 vér folyt és könny is folyt,
 édes vér és sós könny
 s most csak ismétlődnek.

Kit csókoltam meg itt,
 kire haragudtam?
 Mindent elborít most
 cigarettánk füstje.

Ismerem az ízét,
 a színét, a szagát,
 a sok tapasztalás
 gazdag koldussá tett.

A tavasz: zöld festék.
 A nyár: forró higany.
 Az ősz: esőköpeny.
 A tél: fagy és fűtés.

Nem mondom, nem lenne
 unalmas se talán.
 De minek maradjak,
 hisz láttam a javát?

Bocsássatck meg ti,
 kik még tartóztattok.
 Nekem már elég volt,
 lassan hazamennék.

Kosztolányi Dezső: Esti Kornél

Találomra elővettem Kosztolányi könyveiből egyet, amely éppen a kezemügyébe esett. A véletlen Esti Kornélt adta a kezembe. Ki ez az ember? Esti Kornél maga a szerző. A két ember között csak annyi különbség van, mint welszi herceg között Londonban és a welszi herceg között Pesten. A kettő ugyanaz és mégsem ugyanaz. Esti Kornél elmondhat sok mindent, amit Kosztolányi nem akar elmondani. Az álarc mögött szabadabban beszélünk, még akkor is, ha tudják, ki van az álarc mögött. Inkognitóban sok minden szabad, ami egyébként alkalmatlan volna, ha nem is titok, hogy kit takar az inkognitó. Mi van ebben a könyvben? Ha úgy tetszik: novellák, ha jobban tetszik: életbölcselet. Itt a novella keret, amely az író filozófiáját foglalja magában. A novellisztikus anyag nem sok bennük. Kis regénynek is beillő hosszabb lélekzetű novellája sem az események gazdag változatossága miatt érdekes, hanem az élménytartalom miatt. Egy érettségi utáni utazás története ez s arról szól, hogy egy elmebeteg lány a sötétben megcsókolja a fiatal diákot a kupében. A mese, mondom, sovány, de nem is ez a fontos, hanem a fiatal diáklélek hihetetlenül gazdag megfigyelései, belső dialógja önmagával s utársaival, az érzékeny fiatalság solenoidszerű rezdülései, amelyek végül egy költői szépségű himnuszban oldódnak fel, melyet a tenger, az eső, az ifjuság s az életöröm vált ki belőle.

Gyöngéd és hamvas írás szól első iskolai látogatásáról, egyike ez a könyv legszebb fejezeteinek.

A becsületes város vitriolos maró szatíra, ugyanaz kissé enyhébb tónusban az előkelő szállodáról szóló, s több-kevesebb változatban hasonló tónusu novellák a V. Baron von Küstenfeldről, az özvegyről, Gallusról, Patakiról, Ellingerről, Úrögi Daniról s a villamosról szóló írások. A török lányról s a bolgár kalózról szóló fejezetek jókedvű kirándulások a nyelvészet terére nagyobb pretenziók nélkül, nyilván utazás közben kipattant ötletek, melyekkel unalmát, a fülkék fogságát akarta enyhíteni. Nagyon színes és stilszerűen mozgalmas egy 1909-beli nap pontos története, amelynek érdekes, forgatagos kaleidoszkopszerűsége hajszálnyira fedi a tényeket, ezekben a dolgokban többé-kevésbé magam is résztvettem, az álnév alatt szereplő emberek ma is megvannak, s oly elsőrendű írás, hogy gazdagságánál fogva nemcsak életrajzi részlet, hanem egyuttal korrajz is, történelem, tele a békeévek sűrű atmoszférájával. Nagyon szép a beteg újságíróról szóló fejezet, tele van humanummal, fájó rettegéssel s csalhatatlanul hü

rajza az ujságírók éjjel élő kasztjának. Ha az ember visszagondol a könyvre, a benne mozgó figurákra s a szerzőre, aki mint egy nagy rendező, elénk hozza, megmutatja s szekció alá veti őket, az embernek az az első gondolata, hogy az író nagyon jól ismeri az életet. A szegény kisgyermek panaszai rimmes könnyekben törtek fel, az ötven év felé járó író már nem ismeri a könnyet: szomorúsága szatirává mélyült, amelynek az ize nem édes, hanem csipős és fűszeres, savanyu és erős. Paprika és vitamin van benne. Azt mondja egy helyen:

„Engem is elfásított az élet, mint mindenkit, aki elért bizonyos kort.“ Fásultság alatt az érzelmi élet szegénységét kell érteni. Nem, erről nála nincs szó. Érzelmesnek most is érzelmes, csak a regisztere más. A meghatottság helyén csufolódó, erős szatira van. A kertben, ahol azelőtt rózsák nőttek, most bors, paprika, sáfrány és cimet terem. Ez a kert azonban most sem „fás“, hanem bokros, virágos és termékeny.

Gyűlöli a hamis jóságot, a részvétet, barátságot, sziveséget, vagy támogatást pumpoló svindlereket. Erről szól legtöbb novellája. A szerénység álarca mögé buvó kapzsiság, az apai szigor mögött rejtőzködő pénzhétség, a jóakaratot mimelő potyázó éhség, a hamis barátság, az emberi önzés változatos manifesztációi kiméretlen elbánásban részesülnek. Legkegyetlenebb e nemű paródiája az áltudományoskodást, az előkelő szerepet játszó, vezető közéleti emberek, a hamis öntelt irodalom felfújt önimádatát ostorozó darmstadti novellája, amelyben egy kicsit az Akadémiák s irodalmi társaságok szándékosan torz fényképét véljük felismerni.

Stilusa tiszta, zavartalan és magyar. Rövid, pattogó mondatai vannak, amelyeknek ütemes és egyenletes ritmusuk van. A kávéházak füstös kódében burjánzó germanizmusok, az ujságíró nyelv nem fertőzte meg könyvét. Néhol egy-egy költői hasonlat ragadja meg figyelmünket. A kivilágított Gellért-hegy egy-egy induló tengeri hajóhoz hasonlít. Másutt a lélektani megfigyelés finom ujszerűsége lep meg: „a zsugoriság a törhetetlen életkedv megnyilatkozása és mint minden igazi szenvedély nem öl, hanem élte“. A parasztnak „történelmi lámpaláza“ volt. Egy finom ötlet: „A kávéház az ujságíró templo- ma.“

Kosztolányi ma pályája csúcspontján áll. Tisztelőinek száma légió. Nem csodálom: tud írni.

Ambrus Balázs

Kosztolányi Dezső:

Részlet Esti Kornél című művéből (melyben egy bácskai arany-paraszt leánya, Zsuzsika, beugrik a kutba és férjhez megy)

Esti Kornél Portugáliából érkezett haza. Csak egy hónapra ruccant le az ibériai félszigetre pihenni. Pihenése abból állott, hogy ezalatt kizárólag portugálul beszélgetett: portugálul: a „virágok nyelvén.“

Késő éjjel az állomásról jövet toppant be hozzám, porosan-piszkosan. Esőköpenyén még ott volt Lisszabon szele, cipőjén a Tagus fővénye.

Elcipelte egy budai kocsmába. Azt gondoltam, hogy majd utiélményeivel hozakodik elő. Ezekről most nem volt hajlandó nyilatkozni. Otthoni dolgokra terelte a szót, szülővárosunkra, diákkorunkra, régi, békebeli emberekre és eseményekre.

Ezen az éjszakán új oldaláról ismertem meg. Bevallom, azelőtt sokszor csak afféle kábelbélű, nemzetközi világjárónak tartottam, afféle félnótás irodalmi csodabogárnak. Most láttam, hogy ember ő, talpig ember és a földim. Mennyire bácskai minden lehellete, még felelőtlen bohóckodása és széles hetvenkedése is. Bácska a mi Gascogneunk. Minden különckedésben van valami vidékiesség is.

Nyakalta a bort. Badacsonyin kezdte, csopakín folytatta, aztán rátért egy sűrű, szagos aranynektárra, mely az arácsi papi pincék ászokfáin ért harminc esztendeig. Ennél meg is maradt.

Hajnalfelé, mikor asztalunkon tömör ütegekben sorakoztak a kéknyelűek s egyéb üres palackok és fogytán volt témánk, mert már legtöbb élő ismerősünket megöltük és legtöbb kedves halottunkat föltámasztottuk, ezt kérdezte tőlem:

— Hát Zsuzsikára emlékszel-e? Igen, Szücs Zsuzsikára. Annak a parasztnak volt a leánya, annak az aranyparasztnak. Ott lakott a tüzoltó-laktanyánál, olyan ütött-kopott kunyhóban, mint a többi paraszt. De rengeteg pénze volt.

— Gyerekkoromban azt hallottam, hogy a ládafiában tartja az aranyat s szalmazsákját ezresbankókkal béleli. Hogy mi igaz ebből, nem tudom. Tény, hogy a bőre alatt is pénz volt. Ugy élt, mint akármelyik zsellér. Kék gubát viselt, pörge kalapot, csizmát. Makrapipából szívta a komiszdohányt. Büdös gyufával gyújtott rá. Télen a banyakemence padkáján szundított, subájába burkolódzva, mint a medve, amelyik téli álmát aluszsa. Aztán, hogy kítavaszkodott, letelepedett a háza elé, a fa-

lócára és ott ült őszig. Nem beszélt senkihez sem. Csak ült és hallgatott. Ugy ült ott, mintha a pénzén ülne.

— Szörnyen zsgori volt az öreg. Tőle megdögölhetett volna az egész világ. Igaz, a leányára költött. Dehát egyetlen leánya volt. Kivüle nem is volt más senkije. Feleségét már rég eltemette.

— Zsuzsika a zárdába járt, franciául is tanult és zongorázni is. Zsuzsika már kalapot hordott, mint a mi leányaink. Zsuzsika szép volt és boldogtalan. Sehogy se találta helyét a mi átkozott társadalmunkban, melynek annyi a fortélyja, annyi a kiismerhetetlen szabálya és helyzete, hogy azt semmiféle iskola és illemtan nem sorolhatja föl, nem meritheti ki teljesen. Ha megszólitották, fülíg vörösödött és ha kezet nyujtottak neki, elsápadt, aztán ijedten kapta hátra kezét. Akkor mosolyodott el, amikor el kellett volna szomorodnia és megfordítva. De mit számított ez? Így is, úgy is bájos volt.

— Te azt mondd, hogy csak egyszer-kétszer láttad? Nem is járt sehova sem. Szóttan apjával lakott s époly szóttan lett, mint ő. Többnyire valami szálláson bujt meg. Ha bejött a városba, kerülte az embereket. Állandóan szégyenkezett. Például a világ minden kincséért se lehetett volna rábájni, hogy bemerjen egy cukrászdába és ott megegyék egy szerecsenfánkot.

— Sokáig nem is ment férjhez. Pedig annyi kérője akadt, hogy alig győzte kikoszarazni őket. Voltakép nem tudta, hova tartozik. A parasztlagényeket lenézte, azok nem mertek közeledni hozzá, az ugynevezett urifükbán meg hozományvadászokat látott, akik csak pénzére pályáznak s jelenlétükben zavar fogta el — áhitat és megvetés egyszerre — valami különös lámpaláz. Tudod mi volt ez? Történelmi lámpaláza volt az ő feltörekvő társadalmi osztályának, mely még nem játszott főszerepet a történelem színpadán, nevét még nem irták ki a történelem színlapjára, mert mindig csak háttérben helyeselt, vagy morgott, de mindig csak névtelenül.

— Vasárnap délelőtt el szokott járni a féltizenkettős „szagos misé“-re, a ferencrendi barátok ódon templomába. Többször láttam ilyenkor. Jaj, beh gyönyörű teremtés volt. Nyáron fehér mosóruhát viselt, piros bőrövet és piros selyem-napernyőt, mely az izzó alföldi verőfényt megsűrte és pirosan színtáta rá halvány arcocskájára. Mint lilium a görögtüzbén. Mint egy mezei virágcsokor, fehér és piros, csomorika és pipacs, fehér és piros együtt. Mint egy félreismert urikisasszonyka, vagy mint egy paraszt hercegnőcske, álruhában. No nézd, én is szerelmes voltam beléje?

— Elég az hozzá, egyszer vasárnap, mikor a városi aranyifjuság mise végeztével félkörben helyezkedik el a templomtérén s monkony nádbotját, vadonatu] szarvasbőr-kesztyűjét lenggetve, monokliját villogtatva lovagi szokás szerint szemlét tart a kitóduló hölgyeményeken, Boros Pista megpillantotta és halálosan belészeretett. Utána ugrott és megszólitotta.

— Zsuzsika a rémületében elfintorította az arcát. Pista beszélt. Zsuzsika befogta fülét. Pista most suttogott. Zsuzsika erre levette tenyerét füle kagylójáról, figyelni kezdett, rátekintett és elmosolyodott, akkor, mikor tényleg mosolyognia kellett.

— Hogy mivel érte el Pista ezt a sikerét, mellyel egyikünk se dicselkedhetett? Hát kérlek, ő nagyszerű ember volt, isteni pofa. Először is szép fiú, kondorhaju és sasorru. Ugy öltözködött, mint Lubloy Imre, a mi hősszerelmes ripacsunk, mikor dús gazdag grófort alakított. Még nyáron is bokavédőt hordott. Aztán olyan mélyreható, ösztönös műveltséggel rendelkezett, mely nem is szerezhető meg, azzal születni kell.

— Tudott ez mindent. Tudott legalább ezer magyar nótát, a dallamát és a szövegét is pontosan, tudott bánni a cigányokkal, parancsolgatni nekik és kordába szedni őket, leinteni bizalmaszkodásukat egy szemrebbenéssel, majd megnyerni szeretetüket egy uri, leereszkedő s mégis festvéri-kacér oldalpillantással, „ácsi“-t kiáltani, tökéletesen, ráordítani a primásra, mikor a „Csendesesen csak csendesesen“-t nem húzta eléggé csendesesen és a cimbalmosra, mikor a „Hullámzó Balaton“ nem eléggé zugott és morajlott a cimbalom vattaütőkkel vert acélhurjain, megcsókolni a brácsás ragyavert ábrázatát, belérugni a nagybőgőbe, poharat, tükröt törni, három napig egyfolytában bort, sört inni és törkölypálinkát is, vizespohárból, csettinteni a káposztásleves és a hideg malacpörkölt láttán, kártyát gusztlálni hosszán, kéjelegve, egyik szemét lehunyva, gyorscsárdást ropni félóra hosszat s közben önmagát uszítva és őrlítve toporzékolni, kurjantgatni, levegőbe hajigálni táncosnőjét, magasra s elkapni, könnyedén, mint pelyhet, a félkarjával: szóval — amint mondtam — mindent tudott ez, ami az embert kiemeli állati sorából és igazán emberré teszi.

— Zsuzsika nyelvén is tudott beszélni. Hiszen a csantavéri pusztán nevelkedett. Alapjában paraszt is maradt, a puszta fia. Ha kinyitotta száját, maga a nép szólalt meg. Eleven népköltési gyűjtemény volt ő, emberbőrbe kötve.

— Az, hogy mikép főzte meg Zsuzsikát, nem tudom. De körülbelül úgy képezem, hogy öt-hat perc múlva már így udvarolt neki: „Zsuzsika, kezét csókolom, csókolom az aranyos kis kacsóit, én magáért két évig lennék juhászkutya.“ Ezt azonban még talpraesettebben, még közvetlenebbül fejezhette ki. Ilyesmihez a mi képzeletünk gyöngé. No mindegy. Zsuzsika, mire hazakisérte, szintén szerelmes lett beléje és szintén halálosan.

— Bizony nem volt könnyű dolguk. Csak vasárnap találkozhattak, mise után, rövid időre. Az öreg úgy vigyázott leányára, mint valami mérges kuvasz. Itt meg kell említenem, hogy udvarukban volt két igazi mérges kuvasz is. Ezeket este felé leoldották láncukról s mihelyt zörrent a palánk, vérben forog szemekkel rohantak a kapuhoz és föllármázták a környéket. Nem lehetett náluk jeleket adni. Pista egy darabig busult, ivott,

muzsikáltatta magát. Aztán elhatároza, hogy annak rendje és módja szerint megkéri a kezét.

— Ferencjós-kát öltött, panamakalapot csapott fejébe, Vermes Tónitól kölcsönkérte duplafedelű aranyóráját és aranyláncát s bekopogtatott az aranyparaszthoz. Nem sok jót remélt. Segédjegyzőcske volt akkoriban és huszonháromeves. Fizetése is csak annyi, hogy éppen féken tarthatta türelmetlen hitelezőit. Mindössze néhány szép és hosszú nemesi előnévére hivatkozhatott volna, de tudta, hogy ilyesmivel itt kevés hatást érhet el.

— Az öreg ezen a rekkenő, nyári délen hajnalkáktól befutott pitvarán ült, tetőtől-talpig felöltözve, csizmában, kalapban. Ránézett. De csak egyszer nézett rá. Tekintetével megmérte és könnyűnek találta, soványnak, kinyalt ficsurnak és haszontalan éhenkórásznak, aki egyáltalán nem való férjnek. Fejét mindjárt el is fordította, mintha ezt mondaná: „ott kívül tágasabb.“ Be se tessékelt a szobába. A pitvaron maradtak. Még le se ültette. Pista maga ült le és előadta mondókáját. Az öreg nem mondott se igent, se nemet. Hallgatott. Ez pedig nagy baj volt. Aki ellenkezik, azt még meg lehet valahogy győzni. A hallgatással szemben mindenki tehetetlen. Pista leforrázottan sompolygott ki. Elmenőben kezét nyujtott, de az öreg ezt nem vette észre. Csak ép mutatóját emelte oda — lassan, mereven, egyáltalán nem sietve — a kalapja karimájához.

— Mi akkoriban ugyanabban a gazzal fölvert, poros utcában laktunk, rézsut szemközt velük. Innen tudom, mi történt ezután. Tulajdonképp semmisse történt, hónapokig, október elejéig. Emlékezem, hűvös, tiszta őszi éjszaka volt. A telehold úgy sütött, hogy a fényénél fényképezni, borotválkozni is lehetett volna. Ugy tizenegy felé járhatott. Jajveszékeltést hallottam és egymásután több segélykiáltást. Nők visitottak és férfiak ordítottak. Alvók ugrottak ki ágyukból. Mindenki az ő házuk felé szaladt. Mire én átértem, már csönd volt. Az udvaron kötelek, létrák heverték s egy hosszú dióverő pózna. Valaki gyertyalámpával világított. A kut körül néma, döbönt emberek álltak — néhányan előrehajoltak és térdeltek is — s e sötét csoport közepén egy ingben, csuromvizesen feküdt Zsuzsika, akit imént huztak ki a kutból. Már kirázogatták belőle a vizet. Most csak köpködött, dideregve, kék szájjal a kék holdfényben. Atázott inge fiatal melléhez tapadt. Szegényke, a vízbe akarta magát ölni, mint Ofélia.

— A kutba ugrott, a kerek kutba, a parasztkutba. Lásd, milyen a természet. Zsuzsika hiába járt zárdába, hiába tudta franciául Lafontaine-nek a hangyáról meg a tücsökről szóló meséjét, hiába zongorázgatta a Köhler-iskola egy-két könnyebb ujjgyakorlatát, az élete végzetes fordulóján ősei homályos ösztönére és zord hagyományaira hallgatva úgy cselekedett, mint évszázadokon át megannyi parasztlány és parasztasszony, aki

az öngyilkosságot csak úgy tudja elképzelni, hogy éjszaka egy kut jéghideg vizében, zöldmohos téglák és varangyos békák között öleli magához a halált.

— Az apa a csoporttól valamivel távolabb egy akácfa alatt csapkodta kezeit. Ezt már ő is megértette. Ha egy leány a kutba ugrik, az szeret valakit. Ez világos, értelmes, magyaros beszéd volt. Itt nem lehetett okoskodni. Nem is okoskodott tovább. Rögtön beleegyezett a házasságba, megnyilt a szive és — csodálatosképpen — megnyilt az erszénve is. Leányának negyven darab ropogós ezrest adott hozományul. Pista még karácsony előtt oltárhoz vezette.

— Most figyelj ide. Az öreg az eset után kókadni kezdett, a felére zsugorodott össze. Egyszerre összeroppant. Azt hitték, hogy elpatkol. Mit mondasz? Tévedsz. Dehogy is ez a kutbaugrás rendítette meg. Azért sem igen busult, hogy Zsuzsika elköltözött tőle és késő öregségében magára hagyta. A pénz fájt neki, az a tenger pénz, az a negyven darab ezres, melyet — maga se értette, hogyan — kicsaltak tőle. Ezt nem is bocsátotta meg soha.

— Hát eltűnt az emberek szeme elől, nem mutatkozott többé, még az ucca falócáján se látták. Benn gubbasztott földes szobájában, csizmában-kalapban, kezében bottal, mint valami öreg paraszt, aki egy harmadosztályu váróteremben a vonatot várja. Botja hegyével döfködte a földet es köpködött. Alkonyatig egész csinos kis tócsákat köpködött össze. Aki köpköd, az gondolkodik. Megengedem, hogy Kant Immánuel nem egészen így gondolkozott, mikor a Tiszta ész kritikáját írta. De ahány ház, annyi szokás. Nála a köpködés mindig a megfeszített gondolkozást jelentette. A vején gondolkozott, azon a sehonnai hozományvadászon, aki oly agyafurtaan csapta be és rabolta ki.

— Pista pedig nem volt hozományvadász. Elvette volna ezt a leányt a negyvenezer korona nélkül is, meztelenül is, abban az ingecskében, melyben beleugrott érette a kutba. Szerette Zsuzsikát. És egyre jobban megszerette. Még nem is látiam férjet, aki úgy imádta feleségét. Anélkül, hogy fogadalmat tett volna magának vagy neki, máról-holnapra meghalt a korhelyvilág számára, nem ivott többé, nem kártyázott. Mindig csak a szoknyáján ült. Eldugta legénylakásában, mert odaköltöztek, még új lakást se béreltek. Pénzüket betették a bankba. Csak egy csészát vásároltak s azon kocsikáztak ide-oda. Este elhagyott uccákon sétáltak, egymás kezét szorongatva. Ha volt valaha szerelmi házasság, ez az volt.

— Természetesen a szerelmi házasságnak is megvan a maga hátránya. Aki szerelmet visz egy házasságba, az nem sokkal bölcsebben cselekszik, mint aki otthonában egy gyönyörű, kecses leopárdot helyez el, hogy vigyázzon nyugalomára. Nem igen való az oda.

— Ők is gyakran összekaptak. Pista féltékenykedett az asszonyra, az asszony még jobban rá. A gondolataira is féltékenykedett. Mind a ketten nagyon fiatalok voltak, ugyszólván gyerekek. Zivatarok után föltetszett a szivárvány. Könnyek között békültek ki. Szóval veszekedtek és csókolódtak, mint a galambok.

— Egybekelésük után pár hónap múlva megint összezőr-
rentek valami csacsiság miatt. Ez egy tavaszi reggelen volt. Pista becsapta maga után az ajtót és hivatalába rontott. Amikor dé-
ben hazajött, üres volt a lakás. A konyhában nem égett a tűz-
hely. Zsuzsika ebédet se főzött. Egy darabig kereste őt minde-
nütt, még az ágy alatt is. Várt rá, délután háromig. Aztán el-
ment ipához.

— Az öreg, akivel házassága óta csak egyszer találkozott;
— akkor is ők látogatták meg, — hidegen fogadta. Ezuttal se
nyujtott neki kezét s magázta őt. Azon, amit hallott, nem cso-
dálkozott. Csak a fejét rázogatta, csak a vállát vonogatta, csak
ümgetett, hogy a leánya nem jött hozzá, a jó Isten tudja, hol
lehet mostanában, ő igazán nem tudja. Egyébként az ügy nem
igen érdekelte.

— Pista az udvaron benézett a kerekkes kutba is és rohant
vissza. Azt remélte, hogy mire hazaér, okvetlenül otthon találja
Zsuzsikát. De nem volt otthon. Most már idegeskedni kezdett.
Hol lehet, hová szökhetett? Zsuzsika senkivel se barátkozott.
Még mindig nem mert bemenni egyedül egy vendéglőbe. Pista
tüvé tette a várost, bekukkant minden utcába, közbe. A város-
erdőben is kutatta. Estefelé — kétségbeesésében — bejelentette
az esetet a rendőrségnek. A rendőrtiszt azt tanácsolta, hogy
nézzen be még egyszer az öreghez.

— Nem is tehetett egyebet. Előzőleg azonban a ház mögé
került, a másik utcába. Ott az ablakban világosságot látott. Az
öreg világéletében nem égetett lámpát, sajnálta rá a pénzt. Csak
Zsuzsika rejtezhett itt. Megkoccantotta az ablakot. Erre a
lámpát benn elfújták. Ő volt az, ő volt.

— Erőszakoskodni nem mert. Ismerte őt. Olyan konok
volt, mint az apja. Az erőszakra még nagyobb erőszakkal fe-
lelt. Becsöngetett a kapun. Az öreg nyitotta ki, nagysokára.
Pista közölte, hogy itt bujkál a felesége. Az öreg ezt nem ta-
gadta, de nem is erősítette meg. Pista könyörgőre fogta a dol-
got, rimánkodott, hogy lágyítsa meg leánya szívét, békítse ki
vele, hálás lesz érte, fűt-fát ígérgetett. Az öreg hosszan tűnő-
dött. Aztán kibökkentette, hogy ez bizony ötezer koronába
kóstál.

— Pista tréfának vélte az egészet, — még nevetett is rajta,
— de nem volt tréfa. Másnap már ipa be se engedte a házba,
csak az ablakon szólt ki kurtán és mikor látta, hogy üres kéz-
zel jött, becsapta az ablakot. Zsuzsikát nem lehetett megköze-
lítani. Leveleit el se fogadta. Szóval Pista mindaddig nem is
kapta vissza feleségét, míg a bankból ki nem vette az ötezer
koronát és hiánytalanul le nem olvasta az öreg markába.

— Így zsarolta meg őt először. De aztán még kétszer megszarolta. A második esetben már drágább volt, tizenötezer koronát vágott ki belőle. A legkomolyabb azonban a harmadik eset volt, mely házasságuk második esztendejében történt, egy farsangkor.

— Ekkor már igazán nem babra ment a játék. Egy álarcosbálból tértek haza — az első bálból, melyre Zsuzsikát elvitte az ura — s az utcán úgy összeszólalkoztak, hogy mikor hazértek, Pista az előszobában kétszer gyorsan arculütötte feleségét. Zsuzsika sarkon fordult s vékony lakkcipellőjében, Tündér Ilona jelmezében kiszaladt az uccára és a csikorgó téli éjszakában sirva futott apjához. Pista, aki már torkig volt a különböző tárgyalásokkal és békitetésekkel, de az egyre borsosabb hadisarcokkal is, föltette, hogy most új harcmódorhoz fojyomodik, nem törődik az egésszel, majd csak megpuhul az asszony, ráun a duzzogásra és visszatér magától. Amit fő tett, meg is tartotta. Multak a napok és multak a hetek is. Három hosszú hét mult el anélkül, hogy valami életjelt kapott volna feleségétől. Azt se tudta, hazatért-e azon a farkasordító éjszakán, azt se tudta, él-e, hal-e. Egy este elstált ipa háza előtt. A ház zárva volt, komoran és sötéten, mint valami vár.

— Pista hajnalig ivott. Hajnalban a cigánybandával tért vissza ide, hogy hegedűkkel vivja meg ezt a várat. Világos reggelig huzatta közvetlen a felesége ablaka előtt az ő nótáját, hogy „Hány csillagból áll a szemed Zsuzsikám?“, világos reggelig énekelte-kiabálta ezt az ablaka felé, a hófelhős ég feé, a csillagok felé, mintha erre a merőben szónoki kérdésre, erre a megbocsátható költői tulzásra valahonnan tárgyilagos választ várt volna. Senkise felelt. Csak a kuvaszok üvöltöttek, tiitkozva.

— Mit huzzam-halasszam? Pista futott a bankba, kivette hozománya utolsó részét, 19.760 koronát — a többit barátaitól kellett összeszedgetnie — és fizetett, mint a köles. Aztán csaknem hatheti távollét után karjaiba hozta ki feleségét, diadalmasan rátette a csészára s hazahajtatott vele.

— Ezt én olyan emberektől hallottam, akik megesküsznek arra, hogy szóról-szóra így történt. El is hiszem. Csak egy a rejtély. Vajjon az asszony összejátszott-e ezzel a vén zsványnyal, aki az utolsó krajcárig visszacsalta a leánya hozományát? Lehetséges, hogy így volt. De az is lehetséges, hogy az asszony csak vak eszköze maradt neki és ő csak az urát akarta visszaszerezni, csak a szerelmét akarta mindig drágábban adni. Ez is lehetséges.

— Van itt még egy bökkenő. Utána soha többé nem veszekedtek. Ez furcsa. Én nem is tudnám megmagyarázni. Magyarázd meg talán te.

— Igen, igen. Mihelyt nem volt semmijük, már boldogok is voltak és elégedettek. Pedig sokszor szükségét láttak Igaz, tudták, hogy hatalmas örökség néz rájuk, ha az öreg lehunya szemét. Ez napról-napra esedékes is volt. De az öreg nem

akart meghalni. Pénzügyi sikerétől valósággal fölviszonyozódott, kivirult. Ismét a lócán ült és hallgatott.

— Évekig élt erőben, egészségben. Mondd kérlek, minek tulajdonítod, hogy a zsgoriak mind hosszú életűek? Vannak, akik azt állítják, hogy a zsgoriság maga a törhetetlen életkedv megnyilatkozása és mint minden igazi szenvedély, nem öl, hanem él. Vannak, akik azt állítják, hogy ez a nagytávra beirányozott, állandó mohóság nem is költözködik olyan hitvány szervezetekbe, melyek idő előtt elpusztulhatnak. Vannak, akik azt állítják, hogy a zsgoriak a körülöttük feszülő ellen-szenvtől acélosodnak meg, telnek el daccal, hozzátartozóiknak forró gyűlölete tartja őket életben, akár a jókat hozzátartozóiknak buzgó imádsága. Vannak végül, akik azt állítják, hogy a föld marasztalja őket itt, az nem engedi el, az öleli szennyes és sáros keblére, mert a zsgoriak mind oly szennyesek és sárosak, mint rokonuk, a föld. Ezek elméletek. Az elméletekkel semmit sem lehet eldönteni. De mindent eldönt egy éjszakai, alapos agyvérzés. Az öreget is ez ölte meg. Pisták akkor örökölték, többet, mint amennyit reméltek, majdnem félmillió békebeli aranykoronát.

— Bizonyisten szeretném ezt az ujsütetű népmesét lehetőleg derűsen befejezni s egy görögtüzes életképben bemutatni Zsuzsikát és Pistát, aki végre megkapja jutalmát és tejben-vajban fürdők. Sajnos, ez nincs módomban. Az öreg 1914 június másodikán halt meg és június 28-án — amint bizonyára hallottad — kitört a háború. Pista mint tartalékos zászlós bevonult az 1-es honvédszázadokhoz. Minekelőtte egész vagyonát hadikölcsönbe fekteti. Zsuzsika ezt mint afféle kislátóköri, földhözragadt parasztivadék, eleinte nem helyeselte. Azt indítványozta, egy részén mégis csak vásároljanak aranyat meg földet. Csak akkor állt el ettől, mikor ura, aki mint férfi jobban értett a politikához, megmagyarázta, hogy a háború végeztével megfiadzva kapják vissza pénzüket a hálás utókorra alakult világtörténelmi tőkecsoporttól. Hogy ez nem egészen így történt, arról Pista sohasem értesülhetett. Még pedig nem saját hibájából. Tudniillik az első lovasrohamnál ugy belesapott egy gránát, hogy belőle egy térdkalács, egy rézpityke se maradt és lova is eltűnt szőrén-szálán, mintha mindkettőjüket elnyelte volna a föld, vagy mintha mindketten teljes fegyverzetben föl-vágtattak volna a Tejutra, az égnek erre az aranypallójára és onnan berobogtak volna valami csodálatos és gyönyörűséges hadimenyországba. Zsuzsika egy darabig várta őt. Amije volt, lassacskán fölélte. Később hadiözveggy nyugdíjából tengődött. Aztán elköltözött a városból. Multkor, mikor lenn jártam, azt hallottam, hogy beszélődött egy tanyára gazdasági cselédnek, egészen elparasztosodott és tyukokat ültet, libákat töm.

— Ugyebár, eléggé változatos az élet? Nem, efelől igazán nem panaszkodhatunk. De tegyük hozzá, hogy nemcsak változatos, hanem mély értelme is van. Ugy ám. Hát sohase iszunk már...?

Távirat Kosztolányiról

Alig egy reptülőgéporányira tőlünk él egy ember, akit Kosztolányi Dezső néven tartanak számon. A legendák folyondára, a visszaemlékező kortársak iszalag hazugságai, magukdicsérései még nem fonták be annyira élő testét, hogy misztikus alak váljék belőle. Azt hiszem azonban, még sem tudunk róla többet, mint az irodalom bármely más munkásáról, vagy mint korunk bármely más emberéről. Mert hiába adja önmagát minden írásában, hiába őszinte a mesztelenségig, hiába a felderítő irodalomtörténet minden igyekezete, a pszichoanalitikus monomániákus buvárkodása, ami az egyénisége, ami Kosztolányi Dezső ebben az emberben, az a világon csak egyetlen egyszer jelentkező mixtum kompozitum: mindörökkön hozzáférhetetlen mindenki másnak.

Készíthetünk skatulyákat, beszélhetünk magunkról vele kapcsolatban (mint ahogy a jó Anatole France mondja) a költőről nem kell beszélni, amit át tud adni magából, átadja ő ajándékozó kezével, s ami átadhatatlan, azt legkevésbé a kommentárirók adhatják át.

Ő, ti jámbor irodalomtörténészek, azt irjátok, hogy a költő ki akarta fejezni korának pl. nyugtalanságát, mi tudom én mijét, hogy megtalálható benne ez és amaz. A költő verset akart írni, verset, értitek, szóművészetet, márvány obeliszket a soha vissza nem térő pillanatnak. Ember ő, egy közületek, de ami bennetek csak elsuhanó percnyi diszpozíció, ünnepi nekilendülés: nála egész életét megadó teljesség, az emberi sors teljessége, az a valami, amit sem a tudomány, sem a filozófia nem vállalhat, ami a művész feladata lehet csupán, az örök emberi ábrázolása. A költő anyaga a szó, ez az ő maltere, az az ő építőköve is. Ennek az anyagnak nagyszerű építőmestere Kosztolányi Dezső.

Azt hittem, meg fogom írni róla, mennyire szeretem. A szegény kisgyermek panaszaí jártak eszemben. Később csufondáros szavakat kerestem, meg akartam írni róla, hogy hiu, kicsinyes ember, hogy költészetének nincs szociális gyökere, illetve, hogy ez a gyökértelenség jellemzi őt és osztályát, ezt a fanyalgó burzsoáziát. Meg akartam írni róla, hogy az Aranysárkány repülése után Édes Anna lehullt a sárba, amikor azonban elolvastam a Véres költőt, láttam, itt ember beszél, kinek a bajok a szive gyökeréig fájnak.

A költőről nem írni kell, a költőt olvasni kell.

Aki Kosztolányit olvassa, talán megérzi, úgy mint én, hogy ez a költő: egész költő, szereti a világot, a világba csöppent saját egy lelkét, s hogy ez a hang csak a saját maga, a kifejezés emberszabta nehézségeivel küzködik, a vers formája készen áll, a vers tartalmával egy és oszthatatlan.

Egyetlen általános művészi korlátoltsággal küzd, hogy érzéseit nem tudja azon melegen formába önteni, mert nincs ahhoz adekvát forma, mert azok csak egyedül a lelkében hullámmó, vére keringésében, nyomásában, teste fizikai állapotában nyilvánuló gondolatársításának megfejthetetlen törvényével azonosak.

A lantot, a lantot szorítsd kebeledhez, ha jő a halál.

Arany János sorait nem tudom feledni, ha Kosztolányira gondolok. Nem adok semmit az irodalmi hierarchiára, ő e ma a magyar irodalom legnagyobb költője, vagy egyik legnagyobbja, az irodalomtörténeti értékelés sem érdekel. Olvassátok Kosztolányit, szeressétek Kosztolányit, higgyétek el, megérdemli.

Arató Endre

Ének a semmiről

Amit ma tartok, azt elejtem,
amit nem tudtam, elfelejtem,
az arcomat kezembe rejtem
s elnyúlok az üres sőtétben,
a mélyen áramló delejben.

Annál, mi van, a semmi ősebb,
még énnekem is ismerősebb,
rossz sem lehet, mivel erősebb
és tartósabb is, mint az élet,
mely vérrel ázott és merő seb.

Szokatlan — uj itt ez a köntös,
pár évre szóló, szűk, de göncös,
rossz gunya, melyet a könny öntöz,
heh otthonos lesz majd a régi,
a végtelen, a bő, a közömbös.

Én is öröktől ebbe voltam,
a semmiségre ráomoltam,
míg nem javultam és romoltam,
tanulni sem kell, tudjuk ezt rég:
eltűnni és feküdni holtan.

Ha félsz, a másvilágba irj át,
verd a halottak néma sírját,
tudd meg konok nyugalmuk irját,
de nem felelnek, ugy felelnek,
birjuk mi is, ha ők kibirják.

Pajtás, dalolj hát, mondd utánam:
Mi volt a mi bajunk korábban,
hogy nem jártunk a föld porában?
Mi fájit szivednek és szívennek
Caesar, Napoleon korában?

Látogatás Kosztolányi édesanyjánál

Kosztolányi Dezső, az európaihirű, nagyműveltségű költő Szuboticáról indult el és szuboticei talajban gyökeredznek legemberibb és egyben tartalomban legmélyebb versei. A „Szegény kisgyermek panaszai“ c. versciklus meleg, érző alakjai ebben az unalmas, nagy alföldi városban éltek valamikor. A költő Kosztolányi prózai írásainak legjava is ugyanoda vezet vissza, mint a csengő-bongó versikék: a szuboticei szürke talaj táplálta őket kiadósan. Kosztolányi kivételes tehetsége, emberi és művészi meglátása kellett ahhoz, hogy ez az elvesző vidék, hallgató föld, növekvő házerdő kiadja magából a legnemesebbet, a felejthetetlen emberi érzések és hangulatok gazdagságát.

A gyermekkori emlékek gyűjteménye a Kosztolányi-ház egyszerű falai között ma is frissen megtalálható. A lakás patinás multat őriz. A Kosztolányi-család két évszázados utjai futnak itt össze az aranyos szívű, drága édesanya és a meglegegett testvér könnyed, élvezetes előadásában.

Az író anyja, néhai Kosztolányi Árpád szuboticei gimnáziumi igazgató özvegye, Szuboticán a Kertváros egyik csendes utcájának utolsó házában él. Mindenfelé szólók és gyümölcsösök látszanak, melyek közül csak itt-ott meredeznek elő többnyire vakolatlan falaikkal az új házak. A csend és a nyugalom féltveőrzött szigete ez, amelyet elkerül az utcai lármá és kiabálás. Ilyenkor tél derekán nagyon kietlen és elhagyott minden, de Kosztolányiéknál a tél sivársága nem szántja végig a forró, rajongó lelkeket. Anya és lánya élnek megértő szeretetben és naponta szövögetik, erősítgetik azokat a láthatatlan szálakat, amelyek mind szorosabbra fűzik őket életük egyetlen értelméhez: Kosztolányi Dezsőhöz. Az ő nevével ébrednek és az ő nevének emlegetésével mulik el a nap. S ha nem is beszélnek róla, gondolatban vele foglalkoznak.

Leültünk a keményfaasztal mellé: a költő anyja, huga, Arató Endre és én s szedegettük, gyűjtögettük a soha el nem hervadó emlékeket Kosztolányi Dezső életéből. Az emlékekhez kitünő háttérrel nyújtottak a gondosan megőrzött régi családi butorok, festmények, a megénekelte falóra és az előkerülő albumok, fényképekkel és versekkel tömötten. Még csak a szemünket sem kellett behunyni, hogy néhány évtizeddel visszautazva, lássuk s megértsük a költő első verseinek keletkezését.

Hogyan lett költő Kosztolányi Dezsőből?

Kosztolányi Mariska, a költő mélyenérző huga, akinek legsajgóbb fájdalmát a költő megénekelte, könnyed kalauzálással kísér el az első versek műhelytitkáig. Kérlelés, kíváncsiságot, faggatás nélkül beszél fivérééről:

— A negyedik gimnáziumba járt, amikor az első verset írta. Ha jólemlékszem, apa észrevette, hogy nem a leckéjét írja, s megkérdezte tőle, hogy mit csinál? Verset írok, felelte Dezső, s apa mérgesen rászólt: „Rongyok azok, nem írások, azt ajánlom, hogy inkább tanulj meg a fizikát.” Nem is érdeklődött, hogy miféle verset ír, annyira nem vette komolyan a fia irkafirkáit. Már gyermekkorában bámulatos nyelvtelenséget árult el. Nagyapjától, aki 48-as honvédtiszt volt, s aki az emigráció alatt Amerikában is megfordult, hallotta az első német és angol szót. Minden idegen szó szinte ráragadt. Amit egyszer hallott, soha nem felejtette el. Karácsonykor itt volt két napig és unokahugánál, Kosztolányi Árpád palicsi orvos gimnázista lányánál meglátta a cirillbetűs tankönyveket. Kíváncsisággal lapozott bennük s többszöri olvasás után már több betűt és szót megjegyzett. A német és francia nyelvet még diákkorában tanulta meg, az olasz és angol nyelvet később. Azt mesélte, hogy amikor Stockholmban járt, annyira érdekelte a svéd nyelv, hogy ha hosszabb ideig a svéd fővárosban marad, ezt a nyelvet is könnyedén megtanulta volna.

A költő anyja felcsillanó szemekkel hallgatja leánya szavait, aztán ő folytatja:

— A fiam az apjától s nagyapjától örökölte a pompás nyelvérzékét. A férjem élete vége felé különben maga is írt verseket. Akkor Dezső már elismert nagy író volt. Három évvel a halála előtt írta első verseit és halála napjáig írt. Két verset be sem fejezett. Itt vannak a papírszeletek...

Két papírszelet kerül elő. Gondos, nyugodt ember kezeírására valló betűk ömlenek el a hófehér papírszeleten. Az egyik halottak napjára készült, de nem fejezte be, mert közben meghalt.

Előkerül egy vastag, keménykötésű füzet. Az öregur, az akkor már nyugdíjas gimnáziumi igazgató utolsó esztendejének gondolatükre. Több száz vers az öreg ember érzéseinek megvilágításában.

— Firáczy Árpád álnéven jelent meg több verse a budapesti lapokban... A férjem ugyanis minden versét megküldte a fiának kritika miatt. Dezső a jobbakat kiválogatta és egyiket-másikat elhelyezte a lapoknál, de nem mondotta meg, hogy a versek szerzője az édesapja. A Napló, az Érdekes Újság, az Új Idők és a budapesti napilapok hozták a Firáczy-féle verseket, amíg egy napon ki nem tudódott, hogy a verseket Kosztolányi Dezső, az író és költő apja írja. A leleplezés annyira fájdalmasan érintette, hogy attól kezdve többet nem küldött a lapoknak verset és csupán a maga szórakozására, az emlékalbum részére irogatott tovább.

Az én drága „Didém“, az én aranyos fiam. — Mindig így becézi végtelen szeretettel és boldogsággal fiát Kosztolányi Árpádné. Soha nem mondja azt, hogy Dezső. Mindig csak: a Dide ily, a Dide ugy. Mint valami kis gyermeket, úgy simogatja a szavaival. Még soha nem láttam anyát ilyen mélységes szeretettel beszélni fiáról.

— Itt van apjának a fényképe — tesz elébünk egy régi fényképet Kosztolányi Árpádné.

Három-négyéves kisfiúcskát ábrázol, akinek nehezen ki-vehető arcvonásaiból azonnal kiütözik a Kosztolányiak jellegzetes mosolya és tekintete.

— Akkor kapta az első hosszú nadrágot, mert addig szoknyácskát viseltek a Bach-korszakban. A fiu nagyon szerette nézegetni ezeket a régi képeket, régi arcokat.

— Milyen volt a fia gyermekkorában?

— Nagyon jó, szófogadó, de roppant félős. Egy iskolatársa mindig ijesztgette a hasfelmetsző Jackkal, aki akkoriban garázdálkodott. Különb. gyermekkorában súlyos betegségek ment keresztül. A legkinzóbb betegsége az idegasztma volt, amely kimerítette, fojtogatta. Mindig rettegett. Hányszor belekapaszkodott az asztalba és alig lélegzett.

Kosztolányi Mariska kiegészíti édesanyja szavait:

— Emlékszem rá. Anyánk kiment a lakásból és Dezső nagyon megijedt. Maga mellé hívott engem és Árpádot és azt mondta, hogy most ő a legöregebb, tehát kötelesek vagyunk hallgatni rá. Ránk parancsolt, hogy kórusban kiáltjuk: ég a ház, hogy ráijesszünk anyánkra és bejőjön hozzánk. Ezt is féltelme idézte elő. Különb. gyermekkori félelmeinek, vízióinak, s az átélt betegségeknek sok-sok mozzanatát örökölt meg verseiben.

— Nagyon sok olyan verse is van, amelyek az orvosi pályára területekre vezetnek.

— Igen sokat tartózkodott a Decsy-féle gyógyszerteráiban gyermekkorában és ott mindig megfordultak orvosok, gyógyszerészek, akikkel elbeszélgetett és tanult tőlük.

— Melyik irását tartják a legkedvesebbnek és a legjobb-nak?

— Nekem mindegyik írása egyformán kedves — feleli szinte az anyja, de a huga határozottabb választ ad.

— Dezsőnek és nekem is a Véres költő tetszik a legjobban. A versei közül mihozzánk azok állnak a legközelebb, amelyek a „Szegény kisgyermek panaszaiiban“ jelentek meg, mert ezek alakjait ismerjük. A bátyám egyébként könnyedén ír és sokat. Ha leül írni, a verssorok készen ömlenek tollából.

Közben eltűnik mellőlünk a költő őszhaju anyja, majd remegő kézzel az asztalra tesz egy régi bibliát.

— Mariska — szól a lányához — keresd csak ki az első versét.

A vers 1901 október 26-ikán készült és így hangzik:

EGY SIR.

Oh mennyi ábránd háborítja
E szép, csöndes életet.
Tündérruhákba jönnek aztán
Ellenségeink szivünk felé.
Egy szép mosoly, egy kézzszorítás
Illatfelhők alatt.
És vége lesz a bus regének —
Egy bus sir, mi abból megmarad.

Kosztolányi Dezső akkor a negyedik gimnáziumba járt. Szülei huszonötévig a gimnáziumban laktak, de a költő nem az iskolalakásban született, hanem dr. Székely Zoltán ügyvéd házában. A költő karácsonyi ittlétekor megtekintette azt a szobát, amelyben először látta meg a napvilágot és elérzékenyülten kereste a régi gyermekidők fakuló emlékeit. Az utcán meglátta a „grundot“ és pajtásainak játszótérét. Ma a tisztítottan áll azon a helyen, ahol a költő pajtásaival „rab-pandurt“ játszott, labdát rugott, „klikkerezett.“

Még egy nevezetes és Kosztolányi Dezső életében bizonyára felejthetetlen eseményre hívják fel az udvarias vendéglátók figyelmünket: gimnáziumból való kicsapatasára.

— Dezső az önképzőkör elnöke volt és ebben a minőségben összetűzésbe került Révffy Zoltán irodalomtörténeti tanárral, aki egyik dolgozatáról azt állította, hogy tele van germanizmussal, mire Dezső önérzetesen tiltakozott.

— Mutasson legalább egyet, különben is — felelte elhárítva, ami nem volt szokása —, azt hiszem, én ehhez jobban értek, mint a tanár ur.

— Természetesen nagy botrány lett belőle és összehívták a tanári kart. Apja kijelentette, hogy nem akar résztvenni az ülésen, teljesen a tanári karra bizza a döntést. Az eredmény az lett, hogy kicsapták Dezsőt az iskolából, de azért leérett-ségizett. Az összes pályamunkákat egy ma is Szuboticán élő szerb ügyvéd nevében elkészítette és valamennyit meg is nyerte. Amikor az eredményt kihirdették, akkor derült csak ki, hogy azokat ő írta.

A budapesti évekre siklunk át. Arról már kevesebbet tudnak mondani. Kosztolányi Dezső távol a szüleitől s testvéreitől, két évig filozófer volt. Aztán bekerült a Világhoz. A többi pedig közismert. Néhányadmagával jött, egészen új és friss hanggal és meghódította a magyar irodalom glóbuszát. A felfedezője Kiss József volt és a Hét-ben jelentek meg az első versei.

— Kik voltak a költő legjobb barátai?

— Az anya és a testvér elsőnek Fenyves Ferencet említik, akinek tragikus halála mélyen megrendítette Kosztolányi De-

zsöt. Aztán Brenner Józsefet, aki maga is költő volt, s aki Csáth Géza néven írt.

— Nagyon szereti a fiam Szuboticát, mindig keresi a régi gyerekkori időket, ismerősöket, házakat, utakat, ha itt van — egészíti ki mondanivalóit a költő anyja, aki mindig tud valami újat, érdekeset mondani a fiáról. Aztán utolsó regényére, az Édes Annára és elhunyt férjére gondolva, ezeket mondja:

— Türelmetlenül várta férjem ezt a regényét. A könyv azonban késétt és már csak a koporsójára tehetjük...

Megint másfelé szállnak a gondolataink. Palicsra megyünk, amelyet a költő annyira szeretett. Néhány szép vers szól róla. A legszebb sorokat a palicsi nagyvendéglő előtt felállított szökőkút talapzatába vésték, de nemrégiben eltávolították.

A szerb írók között Petrovics Vélykót ismeri a legjobban. A Vörös költőt most fordítják szerbre.

Odakint teljesen beesteledett. Megpihenünk, újabb képek kerülnek az asztalra. Azokat nézegetjük. A költő anyja Kosztolányi Dezső fiának legújabb képeit mutatja.

— Ez itt Ádám, most készül a tanári pályára.

A fiu nagyon hasonlít az apjára. A természete, azt mondják, más. S abban is különbözik az apjától, hogy nem ír verseket és nem akar költő lenni.

— Hogyan ismerkedett meg a feleségével?

— Dezső sokat legyeskedett a lányok körül már Szuboticán is, — adja meg a választ a huga — s több lánynak udvarolt. A feleségével, Harmos Ilonkával, Budapesten ismerkedett meg, mikor az egyik matinén elszavalta hozzám írott versét. A fivéremnek nagyon megtetszett a művésznő szavalata és így kezdődött...

Az utolsó szó a boldog édesanyáé, aki izgalommal vár minden Kosztolányi-verset, reszkető ujjakkal bontja széjjel minden héten a rádióműsort, hogy megnézze, mit olvas fel a fia. A meglegedett, boldog anya legdrágább percei azok, amikor megjelenik Kosztolányi Dezső a mikrofonnál és felolvas elbeszélést vagy irodalmi tanulmányt. Az anya és a fiu kézfogása a rádión keresztül olyan élmény, felemelő érzés, hogy azt semmiféle levél nem tudja pótolni.

Kolozsy-Csuka János

Uriasszony

(Szatirából)

Negyven kiló és nagyon boldogtalan.
Szemöldökét finom acélcspisszel
a társaságban irtja, hátravetve
sovány fejét s a ruzsával piros
pilléket ír az ajkai fölé,
míg kézitükrében figyeli magára.
Pár év előtt az emléit akarta
eltávolítani egy divatos
sebésszel, ámde erről lebeszélétek.
Csak vakbélét vetette ki, előre,
ezenkívül néhány haszontalan,
főlöleges szervét, hogy ezzel is
könnyebb legyen. Ma már tehát egészen
üres, akár egy kipakolt bőrönd,
vagy egy Dekobra-könyv. Uszik, repül
és ritmikus tornára jár. Rómiz
és bridzsezik. Csupán a jobb körökben.
Leánykerába zongorázgatott is,
de abbahagyta. Mindent abbahagy.
Sétálni viszi a tragédiáját
s szánják nagyon. Ő a bus uriasszony.
Ha — néha — föl van öltöztetve, fázik.
Ebéd után éhes. „Nem értik őt”.
A férje sem „ez a derék fiu” —
így hívja — aki kenyeret keres rá,
de ő kenyeret nem eszik soha,
csak aszpikot, grapefruit-ot, káviárt
s így tőle független. Beteg asszony.
Nagyon beteg. Husz toaletije van,
harminc szerelme s több „komplexuma”.
Mindíg halálosan fáradt. A hangja
személytelen és gépi, mint a hangos
filmek beszéde, mely közelbe-távol
egyforma és így senkihez se szól.
Ő Éva, Éva, régi, édes Éva,
hányszor eszembe jutsz, ha látom őt,
hosszu sörényed, langyos-lusta combod,
mannás, meleg melled, tejizű csókod,
amint heversz, mindnyájunk édesanyja,
a paradicsomban, virágok és
kigyók között, hajad szép sátorában.
Ő körmeit mutatja énnékem,
bíborra festett, görbe körmeit,
mint amazon és azt ígéreti,
hogy összetép. De ez nem érdekel.
A szobalánya inkább. Hogyha olykor
teára hív, künn az előszobában
megcsókolom a szobalánya száját
és elmenőben és mindenkoron
a szobalálynak csókolok kezét.

Seneca

Részlet Kosztolányi Dezső: „Néró, a véres költő” c. regényéből

Seneca kiszabadult a börtönből. Árratlansága bebizonyult. Maguk a praetorok is látták, hogy nem vett részt az összeküvésben, csak ismert határozatlansága miatt keveredett belé. A tanuk mégis ellene vallottak. Akadtak olyanok, kik azzal vádolták, hogy egyenesen a császári trónra tört.

A bölcs ezeket a vádakat türelemmel viselte. Nem várt jobbat az emberektől. A rosszaság és gajság hatalmát mindig elismerte, most se tiltakozott ellene, mikor ő volt az áldozat. És mivel a rágalmat megcáfolni nem volt módjában, hallgatott.

Első útja a császárhoz vezetett. Már nagy békesség lakozott lelkében, de kötelességének érezte, hogy életét, amennyire teheti, meghosszabbítsa. Nem fogadkozott, a büntetlenségét nem bizonygatta. Azt tapasztalta, hogy az életben az igazsággal nem igen lehet harcolni. Sokszor hazudnunk kell, mikor igazságunk van. Akkor hamarabb célhoz érünk.

Neronak, hogy visszavásárolja hátralevő napjait, felajánlotta egész vagyonát, házait, műtárgyait. Arra hivatkozott, hogy fáradt és öreg, szegénységben akar éldegélni.

De a császár az ajánlatát nem fogadta el.

Majd az életét ajánlotta fel, kérte, hogy ölésse meg. A halálról mint kívánatos megszabadulásról beszélt, abban a reményben, hogy általa leszereli a császár ragadozó, gyermekes vágyát, mely, érezte, már feléje nyult. Nero azonban ezt is visszautasította:

— Inkább én halok meg — felelte.

Seneca leverten érkezett haza, a hosszú fogság után. Paulina a kertben várta.

Mikor meglátta, sirva fakadt. Senecának a börtönben kinőtt a szakáll a haja, melyet már régóta nem fésült és mosott, hosszú tincsből tapadt feje bubjára. Ruhája is elhanyagolt volt.

A költő felesége eléje ment, megcsókolta ráncos homlokát, mely olyan volt, mint valami összeszáradt gyümölcs. Aztán leültek a kertben.

Annál az elefántcsontasztalnál foglaltak helyet, melynél egykor Poppaea, a császár színházi fellépése előtt meglátogatta őt. A többi asztal is ugy állt ott, mint valaha.

— Ne készíttessenek fürdőt? — kérdezte Paulina, szeretettel.

— Hagyd — intette Seneca.

Piszkosan, elcsigázottan tekintett maga köré. Régóta élt így, lemondva minden örömről, melyet az élet nyújt, még a

fürdő üdítő gyönyörűségéről is. Kemény nyoszolyán aludt, hust nem evett, nehogy megmérgezzék, csak gyökereket és éj-jel-nappal elmélkedett.

— Jobb így — szólt és nézte feleségét.

Paulina is őt nézte. Tekintetéből hü imádat sugárzott erre az öreg emberre, aki mindenkinek bálványa volt, de néki több annál, a férfi volt, akit becsült és mélységesen szeretett. Megértés látszott minden mozdulatán.

— Jobb így — ismételte a költő — az életet csöndesen elhullajtani. Mindennap valamit.

Seneca sárga fa alatt ült, sárga öreg. Fázott kicsit. Spanyol vére lehült, alig csörgedezett ereiben. Csak még a nap melengette.

— Most ezt kellene megpróbálni — sóhajtott — úgy mosolyogni, mint az ősz, egyszerűen és szeliden. Az ősz, mely már semmit sem akar.

Paulina megfogta kezét, hogy ifju testéből átáramoljon valami melegség. Most ketten melengették őt: a nő és a nap-sugár.

Tovább beszélt és felesége odaadóan hallgatta őt.

— Nem lenne szabad tulontul ragaszkodni az élethez. Akkor fáj. Ezt ifjúkoromban tanultam zsidó sectáriusoktól. Akitől elvesznek valamit, az bölcsebben cselekszik, hogyha előre, okosan odaadja. Ezért kinoztam magam fiatalkoromban, nem ettem, nem aludtam és sohase éreztem olyan örömet, mint akkor a legnagyobb fájdalom az, hogy ezt hamar abbahagytam. Hidd el, a bőjt és álmatlanság a tobzódás. Micsoda álmok látogatnak meg a virrasztásban, micsoda izeket hoz össze a kapcsolat, mely folyton szakácskodik és csömör nélkül jóltakat benűnket. Most élvezem igazán az osztrigát, hogy egyáltalán nem eszem többé. Ez az igazi inyesség. Abban sincs igazad, kedves Paulinám, hogy puha párnákat kínálsz és sajnálsz törődött testemet, mert kemény deszkákon egyenesítem. Én, ki nemsokára a legrosszabb ágyon alszom, melyhez képest minden vacok kéjes és meleg, szoktatom magam a jövőhöz, csitítom lelkiismeretemet, mely sok mindennel vádolhat.

A nő ezt nem értette, de nem mondott ellent. Seneca sóvány homlokán összeráncolta az aszott, majdnem fekete bőrt és folytatta:

— Igen, sok mindennel — és elgondolkozott. Hogy is kezdődött? — kérdezte mintegy önmagától. — Szerettem, nagyon szerettem. Azzal kezdődött. Itt kezdődött minden romlás és hazugság. Mindig itt kezdődik.

Paulina szólni akart, de Seneca szeliden elhárította.

— Igen, a szeretet lefelé vitt. Csak az zülleszt és távolít el a céltől, a szeretet: a nagy-nagy szeretet.

Aztán bánat nélkül, kellemesen csevegett:

— Valaha fiatal voltam. Sűrű, kemény hajam volt, sudár alakom, tüzes beszédem. Az apám hozott föl Rómába, nagyra-

vágyásában ő kívánta, hagyjam abba a bölcsességet és tanuljak bölcséletet. Én engedtem. Hirneves ember lettem, irigyelt és gazdag. Milyen szépek tetszett akkor a Város. Szerettem a dicsőséget. Aztán engem is megszerettek. Mikor végigsétáltam a Campus Martinson, mindenki megfordult utánam és csak engemet kényeztetett. Boldog hispániai fickó, spanyol-latin kölyök, pythagorasi bölcséletet hirdettem. Természetesen szép nőknek. Azok hallgatták előadásaimat. Julia Livilla is, Caligula nővére. Egyszer előadás után hozzám fordult, felvilágosítást kért egy erkölcsi kérdésre vonatkozóan, melyet nem egészen értett, utána közös gyaloghintón mentünk sétálni. Nyolc évembe került ez a séta, száműztek Corsica szigetére. Vajjon megérte-e? Most ugy rémlik, igen, mert az emléke nagyon szép.

A szende és finom költő-feleség féltékenység nélkül hallgatta. Ezt a gazdag és ismeretlen multat szerette benne, a régi, csodás és nagyszerű nők varázsát, a sikereket, melyek viharok után övéi is lettek. Seneca belemelegedett az emlékezésbe.

— Csakhogy ezzel belekerültem az életbe, mely millió gyökérszálával körülölelt és nem volt többé menekvés. Vissza akartam jutni a Városba, leveleket írkáltam a hatalmasoknak, hizelegtem ringy-rongy szabadosoknak, kiket megvettem, hogy szóljanak egy jó szót a császárnál az érdekemben. Ők pedig vesztetre hallgattak. Bárcsak ott hagytak volna elpusztulni. Egyedül és büszkén.

Most lehunyta szemét:

— Ma már világosabban látom azt, ami elmúlt. Mindenki itt van, akivel találkoztam, nők, írók, színészek, még régi magam is. Vannak aztán nagyobb árnyak is. Agrippina. Ő a leg-hatalmasabb. Aztán a gyermek Nero szösze feje. Mindez már csak messziről, fátyolon keresztül. De az élet elvesztésében van valami kellemes, megnyugtató is.

Paulina törölgette szemét, közelebb huzódott hozzá.

— A börtönben kinevettek — vallotta Seneca — fejemre olvasták írásaimat, melyekben a szegénységet dicsérem és kérdeztek, miért vagyok gazdag. Ugy tekintettek rám, mint egy megvásárolt, vén figurára. Egy szót se szóltam nekik. Mit is magyarázhatom meg ezeknek az otromba golyhóknak, hogy értem ide. De neked, édes, most el akarok mondani mindent. Legjobban szerettem volna emberek nélkül élni, meztelenül, gögösen, ahogy születtem. Csakhogy ez nem volt lehetséges. Mert hogy közéjük kerültem, körülvettek és nyomban azt firtatták, mi a véleményem erről vagy arról a politikai kérdésről. Költő voltam és bölcs. Közönyös, mint a természet. Csak az örökkévaló dolgokról volt véleményem, de erre nem voltak kíváncsiak. Az ő hitvány, unalmas életharcukról pedig egyáltalán nem volt véleményem. Vagy mi a véleménye egy virágnak a senatus újabb határozatáról, egy olajfának a cirkuszi vörös, vagy fehér párt-ról? Mikor gondolkozni kényszerítettek, mert számomra se volt kegyelem, rájöttem, hogy az ő ügyükről, melyekről nekik

csak egy véleményük volt, nekem legalább két véleményem van, hol ez, hol pedig az, amilyen oldalról szemlélem. A költőben minden megfér egymás mellett, jó és rossz, arany és sár. Nekem azonban, sajnos, állást kellett foglalnom. Ez nem volt nehéz. Minden igazságnak két színe van s én mindakettőt egyszerre láttam és az ellentétes pártoknak nagyon világosan kifejeztem, hogy tulajdonképpen mit is akarnak. Azt mondták, nem voltam őszinte. Holott akkor, mikor kérdeztek, mindig őszinte véleményemet hirdettem, egy részét annak, amit tudtam, mert az egész igazság birtokomban volt, amit ők nem lettek volna képesek elvisselni. Nem is az a bűnöm, hogy változott a véleményem és csupa ellenmondás voltam, mint maga az élet, hanem az, hogy egyáltalán színt vallottam. A bölcsnek nem szabad megszólalni és cselekedni.

Odafordult a feleségéhez:

— Szerettem az életet, az igazságát is és a hazugságát is. Minden csak miatta történt. Az egyetlen, vissza nem térő életet védtem, mely elmúlik, olyan korban, melyben élni nem volt természetes dolog. Jogom volt hozzá. Lángnak születtem, különbnek, érzékenyebbnek, értelmesebbnek, mint itt akárki. Jobb is vagyok, tisztább, mint azok a korlátoltak, akiket jellemeseknek, azok a képzelethijas durvák, akiket férfiakként, azok az esztelenek, akiket hősöknek neveznek. De látod, mégis hozzá jutottam. Lerokkantam, mert közösséget vállaltam az emberekkel. Hibát követtem el, tudom. Akkor a legnagyobbat, mikor odaadtam magamat Neronak, én, aki költő vagyok, önéki, aki csak császár. Hízélgőnek és kétszínűnek tartottak miattam, sokan becstelennek. Ezt állnom kell. Aki szereti az életet, az olyan, mint én. Hasonló az élethez, mely szép és zagyva. Aki szereti a halált, az olyan, mint Nero. Meddő és sötét. Aki az egyenességet szereti, az olyan, mint Burrus. Igazat mond és belehal. Enyém volt a szebb sors. Éltem, ameddig lehetett. De most meg kell halnom.

Paulina felsikoltott:

— Csitt — mondta Seneca feddően, mint egy kislánynak, akit rendre intenek, — meg kell halnom. Hogy miért? Most jártam a császárnál. Nyájaskodott és biztatott, de ép abból láttam, hogy kevés időm van, jó lesz készülődni. Nem örülök neki. Nem hiszem, hogy meghalni bátorság. Bátor halottak nincsenek. Meghalni mindig nagy ostobaság, még az utolsó percben is. Csakhogy a végzetet, melyet reáemért a Gondviselés, nem tudom elfordítani. Évekig tartottam fel, de ma már gyengye vagyok hozzá.

Felesége kérte, hogy meneküljenek.

— Nem — mondta Seneca — kár lenne tovább tépelődni. Caligula császár, mikor fiatal voltam, halálra ítélte. Akkor egy kéjnéző mentette meg életemet, akit mind a ketten szerettem. Később is sokszor forogtam halálos veszedelemben, de mindig kimenekültem, elértem, amit akartam. Ugy játszottam az emberekkel, mint bábukkal, mert, hidd el, alapjában véve, nagyon

egyszerű lények. Egy szó, vagy egy intés kitéríti őket utjukból és mellénk szegődte.

Paulina kérdő mozdulatot tett és mintha remény csillámolt volna szemében.

Nero azonban más — mondotta Seneca és tagadóan rázta fejét. — Én ma láttam őt és tudom, hogy reménytelen minden. Nem lehet többé megállítani. Vele is játszottam sokáig. Gyurtam és formáltam, addig, ameddig kezeim között volt. Csakhogy most valami egészen különös dolog történt. Már nemcsak az ő szellemével állok szemközt, hanem a saját szellememmel is, mely ellenem fordul, azzal a korlátlan és hatalmas daimonnal, melyet én ömlesztettem beléje. Egy költő kiszámíthatatlan szeszélye él benne. Ezzel szemben tehetetlen vagyok. Én, aki egész életemben a gondolatom által diadalmaskodtam, most a gondolatom által pusztulok el.

Seneca elkomorodott:

— Engem tettek nevelőjének. Igen, csakis ez a szörnyű. Csupa jószándékkal közeledtem hozzá, jóságról, megbocsátásról papoltam neki, de aztán, — magam se vettem észre — napról-napra, nyomról-nyomra kitértam előtte természetemet, megmutatkoztam igazi mivoltomban, kinyitottam magamat és ő meglátta a költőt, aki korlátlan, örjögő természethez hasonlít. Ettől a látványtól akárki megőrülhetne. Ugy gondolom, hogy a költő, ki mindent csak látványosságnak tart a földön, az igazi gonoszszellem. Hiányzik belőle az a korlátoltság, mely nélkül nincs erkölcs és élet. Ettől omlott össze ő is. Hogy is nevelhetne valakit költő, aki magát se tudja nevelni életre és boldogságra, hiszen éppen ezért lesz költő. És mi ketten neveltük őt. Agrippina meg én. Megölte az anyját. Most pedig engem ölet majd meg, a nevelőapját.

Bólintgatott.

— Ennen-fiam, szellemi gyermekem támad ellenem és kezében az a fegyver, melyet én adtam neki. Régi és mély harag lappang benne ellenem. Ki tudja, mit hallhatott rólam, mi juthatott rólam, mi juthatott fülébe egykor. Azóta nem bocsátott meg, soha. Általában nem szeretett. Mert hiába igyekeztem hazudni és színlelni, szememben meglátta, mit gondolok róla, érezte a lenézését, melyet nem bocsát meg most se. Bizony vége mindennek és ez nagyon furcsa. Annyit irtam erről, mióta az eszem tudom, minden gondolatom a halál volt és most a sokszor idézett vendég a küszöbön áll. Hát ilyen. Ifjúkoromban csak képzelegtem róla, de most, hogy öreg vagyok és magamban hordozom, tudom micsoda. Az öregember atyjafia az elmulásnak. Nem zugalódom ellene. Megnyugszom abban, hogy az ostobáké a föld. A bölcseket nem bírja el.

— Te jó vagy — mondotta Paulina — és szent vagy és tiszta vagy és ártatlan vagy — és megcsókolta Seneca kezét, mondhatatlan gyengédséggel.

A kertben borzongtak az őszi fák. Hűvös légáram rohant

az utakon, az októbertvégi szélben zörögtek a tar galyak és harasztok. Levelek gördültek le a szobrok válláról.

— Lucanus meghalt — mondotta Seneca, színtelen hangon. Őt is kivégeztette. Azt mondják „nagyon gyáván halt meg. Szeretett volna még élni és írni, visongott és toporzékolt, annyira nem akart meghalni. A börtönben megzavarodott Minđenáron szabadulni kívánt s tulajdon édesanyját is földalta, belekeverte az összeesküvésbe. Azt hitte, ezen az áron kegyelmet kap tőle, a másik anyagyiilkostól. Csalatkozott. Tegnap fölvágták ereit. Utolsó pillanatában azonban láz fogta el és szavalt. Emlékszel a Pharsaliából arra a részletre, melyben Lycidas halálát írja le, akit a tenger mellett leszurnak? Nekem most nem jut eszembe, Paulína, hozd ki a könyvet.

A költő felesége kihozta a Pharsaliát, melyben Seneca meghatottan lapozgatott. Rokonának, a halott költőtársnak halhatatlanságát látta minden betűben. A harmadik énekben rábukkant a részletre, mely a 637 sortól 645 sorig tart. Átadta a könyvet Paulínának, aki olvasni kezdett. Seneca egy fatörzshöz támasztotta lankadt fejét, úgy hallgatta. Feleségének fiatal hangja pedig szépen, csöndesen hullámzott az őszi levegőben.

„Erre barátjai fölfogják a rogyó daliát már,
Záporosan dől a vér, nem mint a kicsinyke sebekből,
Nagy patakokba bugyog, hiszen ontja a megszakadó ér
És az az ár, amelyen kanyarogva cikázik az élet,
Mostan a vízbe fagyott. Elesett sohasem ment
Innen el ily nagy uton. Hidegült már törzse szegénynek,
Ámde, hol a dagadó zsigerek pihegése parázslik,
Ottan a végzet is állt, akadozva haladt a tüdőben,
Majd a szívébe rohant s tusakodva a földre teperte...

Mind a ketten könnyeztek. Seneca szólalt meg:

— Szép versek, pontos és jó sorok. Igaz művész munkája. Tömör leírás, sallang nélkül: a kézzelfogható megsemmisülés. Így halt meg, ezeket kiabálva és utolsó szava az utolsó sor volt. Komédiásnak tartották, megvetették, akik látták az élethez való ragaszkodását, de hitet teszek, hogy igazi költő volt, aki szerette a napot és utálta az éjszakát. Én szebb halált nem tudok elképzelni. Az én vérem volt, testvérem gyermeke.

Paulína megkérdezte:

— És még sokan?

Seneca intett:

— Nagyon sokan.

— Zodicus és Fannius is?

— Ők nem, — felelt Seneca. — Nekik semmi bajuk. Most forradalmárok, minthogy az jövedelmez legjobban. A társaik jóhelyre bujtatták őket. Sohase bukkannak nyomukra. A közepszerűség halhatatlan és a hitványság örökkévaló.

Kiérték a szomorúság és gyász érzését s mint ilyenkor történni szokott, másról kezdtek beszélni.

— Tudod ki adott föl? — kérdezte Paulina — Natalis, — mondta csodálkozva.

— Natalis? — kérdezte Seneca és kicsit maga is csodálkozott.

— Ő, — felelte Paulina, — az, akivel annyi jót tettél, mint senkivel és semmit se vétettél ellene, soha. Hiszen fölszabadítottad a rabszolgasorból és egész vagyonát tőled szerezte.

Szava elakadt. Percekig nem tudták megérteni az emberi elvetemültség e mértéktelenségét és ez mindkettőjüknek láthatóan fájdalmat okozott.

— A hálátlan — szólt Paulina, megvetően — a rabszolga. Én nem értem.

— Én értem, kedves, — mondta Seneca. — A hálátlanság sohase érthetetlen. Sokszor találkoztam vele az életben, többször mint a hálával, ezért nem is lehet természetellenesnek, vagy embertelennek neveznem. Sőt a hálátlanság nagyon emberi. Azok, akikkel rosszat teszünk, sokkal ritkábban állanak bosszút, mint azok, akikkel jót tettünk. Azt tapasztaltam, hogy lekötelezettjeink bizonyos idő múltán, később vagy hamarabb menthetetlenül meggyüölnek bennünket. Ennek pedig egyszerű a magyarázata. Akik pénzt, vagy szellemi segítséget fogadnak el tőlünk, megalázkodnak az által, hogy reánk szorultak és aztán visszafizetik a keserűséget, melyet tőlünk kaptak. Folytonosan azt hallod, hogy a pártfogolt jóltevője ellen fordult, noha tőle várta legkevésbé. A bölcs azonban várja ezt a jutalmat. És nem fáj nagyon neki. Mert ő tudja, hogy nem azok szeretnek bennünket, akikkel jót teszünk, hanem mi szeretjük azokat, akikkel jót tettünk, mindig jobban és jobban a saját áldozatkészségünk tudatát szeretjük bennük, amire visszaemlékezni kellemes, vagy helyesebben a hatalmunk, leereszkedésünk emléket, amint ők is az ezáltal előidézett megaláztatást gyűlölik bennünk, amire emlékezni határozottan kellemetlen. Miért haragudjak Natalisra? Csak ő haragudhat reám. Én pedig mindig inkább szeretem, még most is oly jól esik elgondolni, mit műveltem érte, hogy feledem aljaságát és bámulom tulajdon jószágomat, mely nem halványul el hitványságától.

Hogy ezt megértették, nyhülten mosolyogtak, többé nem is vádaskodtak, mert csak a rejtélyes okoz szenvedést. Figyelték az őszet, mely a kertben motozott, titkosan. Leszedte a fákról az alkalmi díszeket, a lombokat, melyeket tavasszal aggatott reájuk, avart szórt lábuk alá s hallgatták egy-egy gyümölcs súlyos puffanását, mely utolsó pillanatban, hogy megérett, a földre esett, komoly, mélyen muzsikáló zajjal.

A kert alatt léptek közeledtek.

— Itt vannak — mondotta Seneca.

Paulina fölkelt. Két lictor jelent meg, a halálos ítélet végrehajtói, egy centurio kíséretében, aki írott parancsot hozott. Utánuk egy orvos.

Zavartan megállapodtak, mert mindjárt meglátták az aggköltőt, akivel végezniök kellett. Elefántcsontszéken ült.

Seneca hatalmasan megriadt, úgy, mint még soha életében. Maradék vére elhagyta arcát. Az, amit gondolt és érzett, irt és mondott eddig, összekuszálódott fejében s csak ez a kép maradt meg mindenből, mely könyörtelen szigorában régen meglévőnek s mégis valószínűtlennek, hihetetlennek látszott. Fel akart állni, hogy nyugodtságot szinleljen. De lábai megtagadták a szolgálatot és visszaroskadt.

Paulina első ijedelmében fölemelte karját, mintha a katonának felé akarna sújtani. Aztán céltalan mozdulatát visszavonta, férjéhez ment, megfogta kezét, melyet kivert a hideg verejték.

Seneca szája hangtalanul mozgott:

— Csak a végrendeletem — suttogta.

Két nála lakó hü tanítványa, ki oktatást kapott tőle a stóikus bölcselőtben, viasztáblát, íróvesszőt tett eléje.

— Sajnálom — mondta a centurio, nem részvétlen hangon — szigoru parancsom van.

— Ezt se lehet? — kérdezte a költő.

A centurio alig mozdította fejét, de szája határozott tagadást fejezett ki.

Seneca, hogy késleltesse azt, ami nem maradhat el, megint megszólalt:

— Csak egy szót írnék.

— Nem lehet, — mondta a centurio.

Egyik lictor bement a villába, nagy üstökben vizet forraltatott, mellyel majdnem egészen megtöltötte a fürdőszoba kádját. A másik szurokfáklyával világított.

Seneca a centurio támogatásával fölkelt.

— Menjünk — szolt, mikor már vezette befelé a fürdőszobába. — Jőjjetek, — intett Paulinának és két tanítványának, a ki hozta a viasztáblát, íróvesszőt.

Áthaladtak a villán, a régi szobákon, melyek olyanok voltak, mint az öreg emberek reménytelen és jövőtelen lakása. Minden csak a multról beszélt itten, minden ajtófélfá, minden kilincs, minden kulcs, mely megbarnult a használattól, teleszívta magát gazdája életével és most utóljára még kiárasztotta magából. Seneca, mikor e tárgyakra tekintett, az életétől is elbuszozott.

A két tanítvány már a fürdőszobában kuporgott. Térdükre tették a táblákat, lesték a mester utolsó szavait, hogy lejegyezzék és okuljanak belőlük. Seneca egyelőre nem szolt semmit. Gyorsan levetköztették. Bódulva állt a szobában, mely homályos volt a gőztől, a fáklya füstjétől és nézte a mozgó, gyöngyöző vizet. A centurio leültette egy magas székre, úgy, hogy jobb lába már a kádba nyúlt, a bal pedig künn maradt, meztlenülül.

Hát meg kell lennie — szolt s nem jutott eszébe semmi se, egyetlen tétel, vagy igazság sem, melyet élete során hirdetett Erkölcsei Leveleiben, csak az a félelem foglalkoztatta, mi lesz azután, amiben egyetlen ember sem bizonyos.

A két lictor közrefogta, térdét kifeszítette. Odalépett az orvos.

Törődött rabszolga volt, aki pár éve az orvosmesterséget gyakorolta. Ő sem örült.

— Doktorkám — kérdezte tőle Seneca csöndes öngunynyal — nem várhatnánk még egy kicsit, legalább egy percet? Azért is kár.

A Centurio azonban siettette, nehogy kihüljön a víz. Egyik lictor térdéhez tartotta a fáklyát.

— Legyen — mondta Seneca és odanyujtotta térdét, mely kilógott a kádból.

Figyelte mi történik.

Az orvos a térdkalács alatt szakértelemmel kereste az eret, az élet főútját, melyben a vér nagy csatornában rohan, hogy a kezében lévő élesre köszörült pengével átvágja. Hamar megtalálta. Akkor nagy erővel belecsapott. Az ér, mely már elmeszesedett, érdes zajjal ropogott, mikor a kés fölnyitotta. Seneca a fájdalomtól sirva fakadt. Paulina és tanítványai is sirtak.

Most mindnyájan vártak. Öreg vére azonban, mely megalvadt a hosszú élettől, akár az óbor, sehogyse akart kicsorranni.

— Nem vérzik — mondta az orvos, bosszankodva.

Ekkor bal lábán is fölvágta a főeret. Valamicske vér szivárgott, feketén. Utána jobb és bal csuklóját nyitotta ki, melyet Seneca a vízbe lógatott.

Beszélni kezdett, természetes hangon.

— Irjátok, — szólt — elmondom, milyen. Látom ezt a fürdőszobát, a fáklyát és titeket, mindnyájatokat, kik itt álltok. Paulinát, aki sir, — a kedves és áldott — s feléje fordult, intve a kezével — a tanítványokat, az orvost és a katonákat. Csodálkozom azon, hogy csak ennyi. És várom, mi következik.

Hallgatta a vére zaját, mely rózsaszínűen elegyült a fürdővízzel. Majd ismét beszélt:

— Gyengeséget érzek, mintha kicsit álmos lennék. Vagy talán könnyűséget. Más semmit.

Ismét várt.

— Most azonban nehéz minden. És rossz. Irjátok: rossz. De a szemem világosan lát. Hallom a hangom és tudom, mit mondok.

Ebben a pillanatban olyan lett, mint a fal.

— Émelyeg a gyomrom — és a vízre hajlot.

— A vérvesztés miatt — magyarázta az orvos.

— És feketén látok — tette hozzá Seneca, — mintha fekete posztóból lenne minden. Irjátok: rossz, nagyon rossz. Ne haljatok meg. Élni kell mindenkinek, sokáig.

Mélyen lélegzett.

— Nem titkos, csak szörnyű. A titkot még nem tudom és elmondani, úgy látszik, nem is bírom. Pedig már ott lehetek valahol, a szélénél.

Percekig nem szólt. Elalélt, Paulina karjaiba, aki a fürdőkád mellett tartotta őt.

Egyik tanítványa közel hajolt arcához:

— Milyen most? — kérdezte.

Seneca nem felelt. Feje Paulina dagadó, fiatal keblén pihent, az édes eleven halott vánkoson. De a tanítvány a halálos álomból még egyszer fölrázta. Milyen? —firtatta és megérintette arcát, mint akit felébresztenek.

Seneca erőlködve beszélt, de határozottan:

— Nem olyan, ahogy képzeltem, — mondta. — Más. Egészen más.

— Milyen? — kérdezte ismét mind a két tanítvány, egyszerre.

Seneca csuklott és vergődött jobbra-balra. A fürdővíz vérvörösen lüktetett.

Erre a centurio gyengéden elvezette Paulinát. Az egyik lictor megfogta a halálraitétet, két karjánál fogva és a magas székről, nem durván, beledöntötte a forró vízbe. A költő még egyet sóhajtott és teste elmerült.

Utolsó sóhajából légbuborék lett.

Az sokáig ott táncolt a víz felszínén. Aztán szét pattant Seneca nem volt többé.

Technika és zsenialitás

A különbség egy mai és egy régivágású író között körülbelül az, ami Watt gőzgépe és egy modern elvek alapján megszerkesztett gőzturbina között. A mai írók sem zseniálisabbak a régiéknél, de teljesítményük messze felülmulja amazokét. A látszat az, mintha a korról egyre tartalmasabb, értékben és zsenialitásban egyre kiválóbb egyedek vetődnének a felszínre, holott azok csak tökéletesebbek elődeiknél és jobban kihasználják a rendelkezésükre álló lehetőségeket. Gazdaságosabbak. A mai író a régiékkal szemben összehasonlíthatatlanul előnyösebb helyzetben van. Öröksége hatalmas vagyon, korlátlan mozgási és cselekvési szabadság, melynek birtokában erői, lehetőségei meghatványozódtak. A régi író kezdetleges, észszerűtlen gépezet volt, melyben a zsenialitás kilencven százaléka elsikkadt. Ez a gépezet fölötté gyarló módon működött. Ezer nehézséggel, szerkezeti tökéletlenséggel kellett megküzdnie, amelyek erőit lekötötték, felemésztették, anélkül, hogy erőfeszítéseit megfelelő eredmény kísérte volna. A mai író helyzete kedvezőbb. Minden tanulság, fejlődés, tapasztalat, tökéletesedés rendelkezésére áll, hogy azokat a magáévá tegye, felhasználja s velük a boldogulását elősegítse. Nem kell ott kezdenie, ahol őseinek, akiknek, egy példával szólva, a gőzgép megszerkesztéséhez mindenekelőtt azt a problémát kellett megoldaniok, hogy mint lehet — tüzet gyújtani, két darab száraz fa egymáshoz való dörzsölése által... A technikai tökéletességet készen kapta, a fejlődés természetes örökségeképpen, mint a rádióamatőr az alkatrészeket a szaküzletben s gyerekjáték volt azt alkalmaznia s maga javára hasznosítania. A technikai tökéletesség tette lehetővé számára, hogy nagysága, irói zsenialitása gigászi méretekben nyilvánuljon meg és minden eddigi teljesítményt messze maga mögött hagyjon. Ennek a technikai tökéletességnek a csodája Kosztolányi Dezső irói zsenialitása.

Egyidőben divat volt a költő személye köré nimbuszt fonni a legáthatatlanabb titokzatosságból, felruházni őt természetfölötti tulajdonságokkal s benne oly valakit tisztelni, aki nem e világból való. Ez a korszak babonás volt, telve gyermeki képzetekkel. Amit tisztelt, azt félte is, olyannyira, hogy közelíteni sem mert hozzá vagy csak megoldott saruval, mint a vadember egy számára többé-kevésbé rejtélyes és megfjethetetlen jelenséggel szemben, készen arra, hogy előtte leboruljon s benne a természetfölöttiség megnyilatkozását lássa. Minden jelenséget, amelyet önmagától megérteni, érzéssel felfogni nem

tudott, a természetfölöttiséggel magyarázott. Ezt félte, ezt tisztelte és ezt kereste kőben és fában, az ég alatt és a föld felett, mint örök aggodalma és rettegése igazolását és ez az oka, hogy oly hamar megfélemlíthető és ijedező volt. Világa fölött titokzatos hatalmak uralkodtak, amelyekkel szemben védtelennek, kényelemre és kegyelemre kiszolgáltatottnak tudta magát. Az égbolt akkor alacsonyabb volt, mint a legalacsonyabb lakóház. Csak négykézláb lehetett közlekedni alatta. Ha valaki felgyenesedni próbált, okvetlenül beleütötte a fejét. Az Isten és a sátán itt viaskodtak egymással a földi téreken mindenki szemeláttára. Lépten-nyomon szellemekbe, tulvilági erőkbe, rejtélyes és ismeretlen hatalmasságokba ütközött az ember, amelyekkel szemben nem lehetett eléggé óvatos, elővigyázatos, megfontolt és körültekintő. Az emberi lélek báránynak érezte magát a veszére törő megpróbáltatások farkascsordái között, ahol minden az ő bőrre ment. Ezer feltétel szorította, s örök üdvössége napjában számtalanszor kockán forgott. Ennyi veszély, hányattatás és kárhozatra vezető alkalom közepette végül is legokosabbnak látta, ha feladja emberi önállóságát, önmegjelzési jogát és a fölötte álló hatalmakat szolgálja, fenntartás nélkül. Sohasem tudhatta, hogy mikor cselekszik jól, helyesen, kedvére azoknak a hatalmaknak, amelyekről függ és ez a bizonytalanság arra készítette, hogy egyáltalán ne cselekedjék, ne gondolkodjék és főként a maga nevében ne, elkerülje, egyszer és mindenkorra kiküszöbölje azokat az alkalmakat, amelyek veszélyt hozhatnak rá. A gondolkozás és cselekvés nem tartozott a hatáskörébe. Ez a korszak kísérletet sem tett arra, hogy a költőt megértse s a zsenialitásáról, annak szerepéről, természetéről, mibenlétéről magának fogalmat alkotni próbáljon. A költőt is a természetfölötti jelenségek körébe utalta s illetéketlennek jelentette ki magát arra nézve, hogy megítélje, átértékelje. Csoda volt, rendkívüli jelenség, megszállott, ördögös lélek, vajákos, boszorkány.

Nem volt emberi.

E felfogás csökevényeként szoktunk még ma is isteni vagy ördögi tehetségről, boszorkányos készségről, lángelméről beszélni, a költő zsenialitásával kapcsolatban. Ma is hajlamosak vagyunk arra, hogy a költőben a megfoghatatlant, természetfölöttit, emberi ésszel felmérhetetlent és megközelíthetetlenet csodáljuk s őt az uccán megbámuljuk, esetleg meg is tapogassuk, mint valami ötlábu borjút. Azok a törekvések, amelyek a költő megértésére irányulnak, ma is inkább csak az elhatározás bátorságára utalnak, mint arra a meggyőződésre, amelynek birtokában valaki hisz abban, hogy önmagából, emberi adottságaiból kiindulva s azokkal kellőképpen számotvetve eredményre juthat, megértheti a költőt. Az elhatározás mélyén továbbra is misztikus elemek, nagyfoku hitetlenség, félelem és önképtelenség hatnak s a mód, mely állásfoglalásukat jellemzi, még mindig a középkor merőben módszertelen, varázsigékre és tudománytalan feltevésekre alapozott alkimiájára emlékeztet,

melynek alapján az aranycsinálás titkát keresték. Felteszik, hogy a zseni biogenezisében, organikus és konstitucionális összetételében kell olyan egymással ellentétes elemeknek lenniök, amelyek egymáshatása a zsenit létrehozza. Felteszik, hogy az agyvelő nagyságában, viszonylagos súlyában, esetleg az agytekervények számában, elrendezésében kell a zseni titkát keresnünk. Méréseket eszközölnék a koponyáján, felkutatják, hogy milyen napon, melyik csillagzat alatt született s hogy mindezek a kísérletek nem vezettek eredményre, végül abban állapototk meg, hogy a zseni — örült. E középkorban és még sok helyen ma is az örülteket szentekként tisztelték, ama képességüknél fogva, hogy oly képzetekkel viaskodtak, amelyeknek e látható és kézzelfogható világban „nem volt eredőjük“ s így minden valószínű feltevés szerint az illető megszállott voltáról tanuskodtak. Ezt a felfogást tette a magáévá több-kevesebb módosítással a huszadik század is. Eszerint a lángész az örült rokona. Az ihlet, a hallucináció nem egyéb, mint ama bizonyos „szent örület“ állapota, mely a bűbájosokat, látnokokat, vajákosokat és a megszállottság egyéb örültjeit képessé teszi arra, hogy egy elvonatkoztatott világban éljenek, lássanak, halljanak és tapintsanak s ily módon oly titkokkal és összefüggésekkel is megismerkedjenek, amelyek a mindennapi halandó számára örök titkok maradnának.

Ennek a felfogásnak napjainkban nincs létjogosultsága többé. Az író is ember, a szó mindennapi értelmében, emberi adottságok eredője s az, aki ezt az elvet vallja, egyben a legistenáldottabb írói zsenialitás birtokosa, az írás művészetének utólríhetetlen virtuója, maga Kosztolányi Dezső.

Véletlenek természetesen nincsenek. Annak, hogy valaki író legyen, éppogy megvannak a maga természetes előfeltételei, mint annak, hogy a tojásból csirke legyen. A természetfölöttséget azonban bátran elvethetjük. Nincs rá szükségünk. Az írónak nincs titka. Rendelkezésre áll bárkinek. Tessék, így és így csinálta, csináljuk utána. Bárki Kosztolányi Dezső lehet, ha betartja azokat a feltételeket, amelyeket ez a feladat tőle megkövetel. Annyival is inkább, mert ő is csak ezt csinálta s a kezdet kezdetén éppoly eszköztelenül állott a feladatával szemben, mint állanánk ma én, te, ő vagy bárki, szemben azzal az elhatározásunkkal, hogy egy Kosztolányi Dezső-féle kaliberű író legyen belőlünk. Neki is meg kellett valósulnia a semmiből, mely a kezdet kezdetén egyetlen öröksége volt és mindazt, ami ma Kosztolányi Dezsőt, a világgraszáló lángelmét jelenti, így valóította meg. Így: fejlődés, tökéletesedés, gyarapodás útján. Meggazdagodott. Egy krajcárral kezdte. Ezt forgatta, kamatoztatta, gyümölcsöztette és fejlesztette végül hatalmas vagyonná: zsenialitássá.

Lehetséges lenne? Minden lehetséges, valameddig emberi. És mi sem emberibb, mint a zsenialitás. Emberi lehetőségeinken belül nincs határkő, tilalomfa, mely az egyik embert a másik-

tól elválasztja és a pityipalkó is világraszóló lángelme lehet, egy feltétellel: hogy valóban az akar lenni, hinni tud abban, hogy az lehet, csak akarnia kell.

„Akarni kell, barátom“, írja Kosztolányi Dezső egyik hozzám írott levelében, majd így folytatja:

„Most pedig bevallok Önnek olyasmit, amit eddig magamnak sem mertem bevallani. Gyermekkoromban — úgy négy-ötéves lehettem — gyakran képzelődtem arról, hogy nagy költő, író, stb. leszek, de oly élesen, hogy belebetegedtem és ideges nehézlégzést kaptam, amelytől évekig szenvedtem. Akkor még semmit se tudtam írni (a betűvetést se tudtam), de már jelentkezett az akarat, az az isteni erő, mely „mozgat eget, földet és minden csillagot.“ Ez volt az izom, a kar és köröm, mely kinőtt rejtélyesen és megteremtett engem. Ehhez akartam hozzá tehetségemet. Minden tehetséges ember akarnok. Természetesen vannak tehetségtelen akarnokok, de azok azért tehetségtelenek, mert akaratuk nem eléggé mély és bensőséges.“

Kosztolányi Dezső tehát már négy-ötéves korában elhatározta, hogy nagy író lesz. Mit tudott megkívánni ebben az elhatározásban, négy-ötéves korában? Miféle élmények, ösztönök, varázslatok hatása alatt döbbsent rá arra, hogy ő nagy ember akar lenni, a megkívánásnak és átélésnek oly borzalmas, kataklizmaszerű intenzitásával, hogy le sem reagálhatta természetes uton s az mint kisebbfokú idegsokk rekedt meg benne és évekig tartó nehézlégzésben nyilvánult meg? Erre talán csak ő tudna válaszolni. A lényeg az, hogy az akarat már ebben a korban hatalmába kerítette. Eljegyezte magát egy rögeszmével. Irónak lenni! Megvalósulni ebben a rögeszmében, valósággá váltani az álmot, mely megigézte! Az ifju Kosztolányi beleszeretett egy élethivatásba. Mint a szerelmes, aki egyetlen nőre ruhazza rá mindazt, ami benne mint vágy él és nem hajlandó tudomásul venni, hogy más nők is szépek, igézőek, kívánatosak, eszményiek, ő sem volt hajlandó meglátni és tudomásul venni, hogy milyen szép dolog tengerésznek, kovácsnak vagy éppen parádés kocsisnak lenni. Még csak nem is ingadozott a sokféle lehetőség között. Habozás nélkül a nagy íróvá választotta életcéljává. Ez kellett neki és semmi más. Azonossá vált egy rögeszmével, amelyet nem tagadhatott meg többé anélkül, hogy önmagát is meg ne tagadta volna. A rögeszméjében birta önmagát, vele állt vagy bukott. „Kosztolányi Dezső, a világhírű író“: ez volt az a fogalom, amelyet önmagául elismerni hajlandó volt. Minden egyéb eshetőség olybá hatott rá, mint megtagadása annak a valakinek, aki az azonosság folytán; mint gyilkossági vagy öngyilkossági kísérlet, merénylet Kosztolányi Dezső ellen. Nem tudta többé személyét elválasztani a rögeszméjétől. Gyermekekkel megtermékenyült egy akarat kéje által, mint az anyaméh, egy életre. Hordozójává, anyjává vált ennek

az akaratnak, a szíve vérével táplálta, érte élt, dolgozott, küzdött, hogy végül tettekben a világra szülje. Mi legyen hát ez az írói zsenialitás?

Áldott állapot. Egy akarattól terhes lélek megnyilatkozása térben és időben. Kosztolányi Dezső kora gyermeksége óta lelkeleg áldott állapotban van, a zsenialitás rögeszméjével való viszonya következtében, mely egy élet óta tart. Egy hatalmas, életreszóló szerelem üdvössége az, melynek karjaiban nap-nap után kéjben és gyönyörben megfogamzik a lelke, hogy a legszentebb anyai kin és vajadás közepette életre szülje a gyümölcsét. „A művész a him-anya“, mondotta Nietzsche.

„Akarni kell, barátom“, vallotta Kosztolányi Dezső. Azt látjuk azonban, hogy elsősorban az akarat maga is egy akarat feltételétől függ. Kell, hogy az akaratnak értéke legyen a számunkra, mi több, kizárólagos életcélunkat, végső boldogságunkat, lelki üdvösségünket képezze, tőle tegyük függővé önértékelésünket, a legvégső következményekig azonosítsuk magunkat vele. Nem elég valamit megkívánnunk, a magunkénak óhajtunk ahhoz, hogy azt már akarjuk is. A kívánság másik serpenyőjébe bele kell dobnunk az egész életünket. Mindent egy lapra kell feltennünk, mindenünket fel kell áldoznunk kívánságunk ellenében. A zsenialitással éppúgy nem lehet olcsó vásárt csapni, mint ahogy lehetetlen az örökmozgógépet feltalálni. Minden e fajta kísérlet ellentmond az energetika törvényének. Semmiből nem lesz valami. Zseniális emberré lenni annyi, mint egy adott akarat-energiát átalakítani zsenialitássá. És az, aki egy kívánságába nem adja bele minden akaratenergiáját, hanem fenntartja azt magának, elpocsékolja más célokra, esetleg ki sem fejt, mert nem rendelkezik vele, az sohasem számíthat eredményre. Nietzsche írja:

„Az egyéniség hiánya mindenben megbosszulódik. Elgyengült, vékony, kihunyt, önmagát tagadó és megtagadó személyiség semmi jó dologra nem alkalmas, legkevesbé a filozófiára. Az „önzéstelenségnek“ nincs értéke sem földön, sem égen; a nagy problémák mind a nagy szeretetet követelik, erre pedig csak erős, kerek, biztos szellemek képesek, akik szilárdan és biztosan megülnék. A legdöntőbb különbség, hogy egy gondolkodó személyes kapcsolatban van-e a problémáival, hogy bennük bírja-e sorsát, baját, legnagyobb boldogságát; vagy személytelenül áll velük szemben, hogy csak a hideg, kíváncsi gondolat csápjáival tudja-e őket megtapogatni és megfogni. Ebben az esetben ne várjunk semmi eredményt, azt előre megmondhatjuk. Mert a nagy problémákat békák és csenevészlények esetleg megfoghatják, de **megtartani** nem képesek! Ez a nagy problémák izlése örök idők óta. Ebben különben megegyeznek minden valamirevaló aszszonnyal.“

Az akarati feltétel tehát Nietzsche szerint is az akarat belső értéke, mélysége, intenzitása, mely mindenkor egyenes arányban áll az eredménnyel. Miért tehetségtelen valaki? Mert nem eléggé zseniális? Ez senkivel sem születik. Nem örökli vagy kapja készen a boltban. Azért tehetségtelen, mert nem tud akarni. Nem tud egy és még ezer más okból.

Ad 1. Meddő. A lelke felszines örömeány, képtelen tartós megtermékenyülésre, anyai önfeláldozásra. Tettei idétlenek, torzak, korcsok, nyomorékok, koraszülöttek. Csak a dicsőség aranyfüstje csábitja, annak valóságos belső tartalma nélkül. Hiu. Élete sorsdöntő óráiban felszines vágyak igézték meg, ezek kötik le és neki minden öntudatlan törekvése az, hogy ezeket az emberi gyengéit kielégítse. Ha ír, nem ás le mélyre, önmagáig, nem keres a lelkében igaz, örökkévaló értékeket, hanem kompromisszumot köt a felszínességével és beéri a látszattal, a kevéssel, a semmivel s ugyanakkor hajlandó a teljesítményeit értékükön felül messze tulbecsülni.

Ad 2. Poligám. Ellentmondó hajlandóságok médiuma. Esendő, önállótlán. Életének nincs kizárólagos irányvonala, meghatározott tartalma. Céltalanul tévelyeg megállapodatlansága utvesztőiben, ereje, akarata szétforgácsolódik a sokféle megkívánás, széthuzás, ellentmondás között, semmi sem tudja lekötni, megfogni és megtartani.

Ad 3. Szegény. A tudata mélyén meghasonlásban él zseniális én-jével, nem ismeri el felsőbbrendűségét, jogait, megtagadja. Rossz a lelkiismerete. Ha ír, ezer tilalomfa meredezik előtte és nem meri azokat átlépni. Nincs a birtokában a zsenialitásának és minden azonosításra irányuló törekvése olybá hat rá, mint illetéktelen megnyilatkozás, hatásköri tultengés, szerénytelenség. Mindenkit respektál, csak önmagát nem és nem mer nagy lenni.

Ad 4. Akaratvérszegény. A lelke erőtlen, üres, céltalan. Veszendőségre kárhoztatott jószág, melynek se ura, se gazdája. Az ábrándozásra ábrándozik és ennél többre nem képes.

Ad 5. Nincs hite. Felélte, elemésztette. Kétkedik magában, a képességeiben és a kétségeivel mindenkit gyanuba fog. Az a rögeszméje, hogy őt tehetségtelenség tartják és tudatlan-akarattalan mindig ebből indul ki. Irodalmi Don Kihote, aki szélmalom ellen harcol.

De ki merithetné ki a szerencsétlenségek, hajótörések, nyomorúságok történetét? A tehetségtelenség minden esetben valamely jellemfogyatkozás eredője. Mint egyéb téren, úgy a művészetben is a legnagyobb ritkaság az eszményi módon tökéletes ember.

Kosztolányi Dezső ezt a ritkaságot képviseli. Rendelkezik mindazokkal a jellemfeltételekkel, amelyek a zsenialitás megvalósításához elengedhetetlenül szükségesek: szerelmes az élethivatásába. Minden porcikájával, idegszálával, utolsó lehetőleg egynek érzi magát vele, szolgája, hűbérese annak a szerelem-

nek, mely akaratává, husává és vérévé vált. Akar, akar és akar. Ugy magában, titkon és konok elhatározással kimondotta, hogy a zsenialitás nem tagadhatja meg magát tőle, mert ő úgy vágyja, epedi, hogy egyszerűen nem tud élni nélküle. Nemcsak anélkül nem, hogy író ne lehessen, hanem súlyosbitva azzal a feltétellel, hogy nagy, világraszóló író legyen, olyan, akit a legnagyobbak is tiszteljenek, magukkal egyenrangúnak elismerjenek. Ugy akarta ezt a megvalósulást, mint a halálosan szerelmes az imádotjtját, tűzön-vízen és minden poklokön keresztül.

Csak az lehet nagy, aki a kicsinységét kinzó alsóbbrendűségnek, tökéletlenségnek érzi s a felemelkedést megváltásként sóvárogja. Csak az lehet nagy, akiben a nagyság hiánya elviselhetetlen hiányérzetként hat, mint inség, szegénység, rossz lelkiismeret. Kosztolányi Dezső vágya, mely gyermekkorában birtokába vette, egy inséget teremtett benne, a nagyság hiányának inségét, mely szegénységévé, rossz lelkiismeretévé vált és kielégülést követelt. A nagyságnak ez a szüntelen, csillapíthatatlan szomjazása és szerelmes sóvárgása tette őt rabjává egy rögeszmének, képessé arra, hogy annak mindent alárendeljen, érte mindent feláldozzon, azt kizárólagos életcéljának elismerje és utolsó lehetéig szolgálja. Így valósult meg és lett naggyá. Ez Kosztolányi Dezső jellemzősége, az a hatalmas izomkolosszus és akaraterő, mely a zsenialitásával az egyensúlyt tartja.

Ezen belül azonban Kosztolányi Dezső írói zsenialitása sem egyéb, mint technikai tökéletesség. Semmi sem születik velünk. Nincs köztünk különbség kiválóság, minőség, tartalom tekintetében. Nincs alsóbb- és felsőbbrendű ember, született nemes vagy lángelme. A zsenialitás fejlődés, technikai tökéletesedés eredménye. Mesterség. A zsenialitás marsall-botját az elhivatottság minden közkatónája a tarsolyában hordja.

„Az élet csupa közhely“, fejtegette egy alkalommal Kosztolányi Dezső, amikor ott ültem szemben vele a dolgozószobájában. „Semmi sem történik. Semmi megrázó, rendkívüli, teatrális. Jövünk-megyünk, teszünk-veszünk, eszünk-iszunk, lefekszünk-felkelünk, borotválkozunk, villanyosra szállunk, emberekkel találkozunk, beszélgetünk, moziba, színházba járunk és ez minden. Ha néhanap meghal valakinek vagy kifecamítjuk a lábunkat, ez sem rendkívülibb. Ugy, ahogyan megtörténik, eleve semmitmondó, unalmas és érdektelen. Mindaz, ami velem az életben megtörtént, néhány irkalapon felsorolható. Iskolába jártam, szerelmes voltam, utaztam, megházasodtam, fiam született, meghalt az édesapám, betegeskedtem, irtam. Nem igaztam le népeket, ölettem rakásra embereket, gyújtottam fel Rómát. Szürke, egyhangu, kispolgári életet éltem. És erről írok évtizedek óta. Mert nincs különbség köztem és más emberek között. Minden ember egyenértékű. Ami másokkal történik, okkalmóddal éppoly nagyszerű, izgalmas és megrázó, mint az, ami bennem végbemegy: **élet**. Ha bárki, akit az uccán találomra megállítanánk, legyen az gróf vagy koldus az uccasarkon, be

tudna számolni a sorsáról, életéről, mindarról, ami vele történt, térben és időben végbement, éppoly „nagy“ ember lehetne, mint azok, akiknek a szobrait a köztereken tisztelettel megbámulja. Mert nem az embernek kell nagyoknak, rendkívülinek lennie, hanem az írónak.“

Ha bárkinek eszébe jutna felkeresni Kosztolányi Dezsőt és elbeszélgetni vele, egy emberrel találná magát szemben, akin semmi felötlőt, rendkívülit sem fedezhetne fel, mely őt másoktól megkülönbözteti és hajlandó lenne csalódást érezni. De Kosztolányi Dezső nemcsak ember, hanem író is. Kétlaki lény és ez a kétlakiság lényegében rejtett és láthatatlan, viszony, harmadik személyben, önmagával. Az ember élete fölött, mint egy idegen, harmadik személy, az írói öntudat trónol, melynek megnyilatkozásairól csak közvetve, az írásain keresztül szerezhetünk tudomást. Ez minden emberben többé-kevésbé tökéletlenül ki van fejlődve, mint képesség arra, hogy önmagáról tudomással bírjon, tetteiről, gondolatairól, érzéseiről magának és a külvilágnak számotadni tudjon, azokat felülbírálja és átértékelje, de ritkán oly mértékben, hogy az mint írói készség nyilvánulna meg. Azt mondhatnánk, hogy az átlag-embernek nincs öntudata. Az átlag-ember ösztönéletet él. Mindaz, ami benne végbemegy, mélyen a tudata alatt hat. Az, ami benne tudatos, már ennek a tudatalatti mechanizmusnak a reakciója. Többnyire sejtelve sincs arról, hogy miért viselkedik így vagy úgy az élet bizonyos helyzetében, miért szeret, örül, szenved, bánkodik, nevet, haragszik, gyűlöl és fél. Viselkedésének, állásfoglalásának, érzésének látszólag nincs neve, eredője benne. Azt gondolná, hogy a külvilág hat rá, egyedül ez a körülmény az, mely élményeit térben és időben meghatározza. Ez azonban nincs így. A külső hatás mindig egy folyamatot indít meg bennünk és ennek a folyamatnak az eredménye minden egyes esetben más és más. Az ember viszonya önmagához és ezen keresztül a külvilághoz határozza meg életünk értelmét. Ez pedig öntudatlan, olyan, hogy nem tudunk magunknak számot adni róla. Nem tudjuk, hogy valójában mi megy végbe bennünk, mit élünk át és hogyan. Amit erről szavakba eldadognánk, megközelítőleg sem fedné a tényállást. Nem utalna a lényegre, a dolgok végső értelmére és összefüggésére. Valahol a felszínen mozognánk megállapításainkkal, képtelenül arra, hogy lelkünk mélységeibe leereszkedjünk, felöleljük, kifejezzük azt, ami bennünk élet, tartalom, valóság.

Az író az az ember, aki ezt helyettünk megteszi. Az író hozza a lélek tudatalatti élménykomplexumait egymással és a külvilággal emberileg érzékelhető kapcsolatba, azáltal, hogy ezt a készségét művészi tökéllé, mesterséggé fejlesztette magában.

Azt mondhatnánk, hogy az írónak nincs tudatalatti élete. Lelkének folytonos elemeztetése, számontartása és tökéletesítése által elérte azt, hogy a tudatalatti élete mint tudatos hat rá.

A kapcsolat a tudatalatti és tudatos énje között oly szerves, hogy a tudatosság benne mint ösztön és kifejező készség nyilvánul meg. Minden tudatalatti élménykomplexum egy tudatfölfötti folyamatot indít meg benne s ilymódon benne az öntudatlan is nyomban tudatossá, nevéen megnevezhetővé válik. A tudatfölföttiséget sportként üzi és ez a titka annak, hogy az oly hatalmas izommá, minden akadályt, nehézséget legyűrő zsenialitássá fejlődött benne. Semmi sem titok előtte. Ismeri élményeink ható-elemeit, lelkünknek minden zegét-zugát, titkos folyosóját és úgy játszik, komponál rajta, mint valami hangszeren. Minden egyes emberi lélek hangszer a kezében, mely ujjainak varázs-érintésére csodálatos melódiákban szólal meg. Az az ember, aki megtanulta kifejezni magát ezen a különös instrumentumon. Ezért csodáljuk leleplező készségét, ámulunk el azon a boszorkányos könnyedségen, amellyel megfogja és elénk állítja azt, amit oly rejtettnek, megfoghatatlannak és kifejezhetetlennek éreztünk a dolgokban és magunkban, ezért érezzük a legközelebb magunkhoz minden más embertársunk előtt, ezért rokona mindenkinek, ezért rajonganak érte a nők és tisztelik a férfiak. Közös nevezője sorsoknak, életeknek. Benne, az ő hatalmas lánglelkében találkozunk mindannyian, az ő kezében futnak össze életünk száalai. A világot tartja a vállain. Közelléte felemelő hatalom, megvalósulás, felemelkedés a kárhozatból. Az emberi lélek szabadságharcának hőrosa ő s ahhoz, hogy ennek a küldetésének megfelelhessen, fel kellett szabadítania magában a bilincseiben vergődő lelket, oly eszményi módon emberivé kellett válnia, embernek megmaradnia, hogy felsőbbtségében is önmagunkra ismerjünk benne, a magunkénak valljuk, lépcsőnek érezzük, amelyen a magasba, önmagunkhoz felkapaszkodhassunk. Uj istenségként áll az emberiség élén, hogy annyi tévelygés, bukdácsolás után talpraállítsa, hazavezesse, visszaadja önmagának, megtanítsa hinni, remélni, nagynak, erősnek, hatalmasnak lenni, pusztán emberi mivoltában, amiben hinni már régen elfelejtett. Azért oly nagy, mert csak ember, mert az emberit fejlesztette magában ily nagygyá és nem képzelet, kényszereszme többé, hanem érzékelhető, kézzel kitapintható, hus-vér valóság, az ember felemelkedése az örökkévaló magasságokba.

Kisbéry János

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ:

Appendicitis

Hősöm neve ez: Kovács János. Sietve emlitem ezt meg, mielőtt szólnék róla. A lak- és címjegyzékben legalább kétszáz embert találunk hasonló névvel. Ha elgondoljuk, hogy ezeknek az embereknek semmi közük már a pörölyhöz, az üllőhöz s a kovács-mesterség egyéb kellékeihez, nem értjük, miért ragaszkodnak úgy a nevükhöz, amelyben valami végtelen szomorúság, a nyelv fantázia-szegénysége nyilvánul meg. Az én emberem története is — azt hiszem — összefügg a nevével.

*

Hősöm, Kovács szorgalmas hivatalnok. Fekete karvédő van a kabátján, csipetű a szemén és az íróasztalra hasalva körmöl. Reggel háromnegyed nyolckor már megjelenik a lépcsőkön, dörzsöli a kezét, kávét rendel, szerényen köhög, teregeti a ropogó papirokat és boldogan gondol arra, hogy esztendőre okvetlenül előléptetik. Mindenki szereti. Négy gyereke van, akik nyafogva csikorgatják délelőttönként a hivatala ajtaját és van egy felesége is, akít senkise ismer. Nagyon rövidlátó. Ha a szolgálja asztalára teszi a hasas vizespoharat, amelyből a tejeskávét isz-sza, mereszgetnie kell a szemét, nehogy a tintatartóba aprítsa a kuglófot. Mindenkinek előre köszön. Mióta egyszer nem vette észre a hivatalnoknőket, a szolgának is megemeli a kalapját. Nem szép ember. Az orra pisze, arcán fillérmagyságu szeplők. Bajusza hasonlít a purzicsán dohány száraz és fakó szálaihoz.

Egy havas reggelen a hivatalában ül. Előtte a kávé — hab nélkül — és a sárga, szőlős kuglóf. Midőn a kanalat belemártja a kávéba, elordítja magát és alétan rogy a székébe. Verejték gyöngyözik a homlokán.

Egy pillanat mulva mindenki a szobájába tódul.

Kocsira teszik, hazaviszik, onnan a kórházba szállítják.

Délben a hivatalban beszélnek a szenzációt.

— Vakbélgyulladás van. Operáció lesz.

A főnök a mosdónál áll, habkővel dörzsöli tenyeréről a tintafoltokat és atyain rázza a fejét:

— Szegény, szegény.

*

Délután Kovács kórházi ágyon fekszik. Már felvette a betegek szomorú mozdulatlanságát. Száraz kezeit összekulcsolja és észreveszi, hogy három óra, eszébe jut, hogy máskor ebben az időben hivatalban van és az életet végtelenül üresnek ta-

lájja. Minő busan donganak el az órák. Szokatlan a délután, szokatlan a szoba, szokatlan a nagy változás. Hasán jegestömő. Mellette az éjjeli szekrényen egy csengetyű gombja és a hőmérő. Kovács nézi a csengőt és a hőmérőt, és egyszerre sirva fakad. Könnyei végigfolynak a szeplőin.

Öt óraker meggyulladt a villany. Hat óráig semmi sem történik. Hatkor bejő egy orvos, megfürdetik, előkészítik az operációra és már viszik is a kipárnázott liftbe, hogy a műterembe felhuzzák. Itten valami névtelen keserűség fogja el, amit nem tud szavakba foglalni, csak gügyög és nyeli sós könnyeit és az életre gondol, amely gyors, kemény és kegyetlen.

A terem vakítóan világos. Az orvos beszél hozzá, de nem érti, mit. Egy másodperc múlva fején van a kloroformos sisak. Mit suttognak körötte? Ó gyors, kemény és kegyetlen élet. A felesége, a négy gyereke, a hivatal, az akták, a számlák, a boldog, szabad vasárnap délutánok s végül ez amit most szivdobogva sejt, amit a szájával, az orrával, a fülével érzékel a halál, a halál, a halál. Még erőlködik és tudja, hogy egy perc múlva már aludni fog. A levegő vörös körötte, mintha annak is láza lenne. Minden tárgy hallucinál. Messze a halvány vörösségben egy izzó és intenzív pontot lát, ez egyre jobban tüzel, mint a cigaretta parazsa. Most kettőt lát nemsokára hármát, aztán négyet.

Aztán nem lát semmit.

*

Másnap reggel.

— Jobban vagy? — kérdezi tőle egy halk hang és valaki óvatosan föléje hajol.

A felesége. Egy sovány csirke, felborzolt tollakkal, kíváncsian forgó szemmel, sápadtan a virrasztástól és az izgalomtól.

— Hogy vagy? — kérdezi újra, még halkabban.

— Kovács jól hallja, de nem felel. Felelet helyett kinyitja szemét és nyöszörög. Egy kanálka hideg keserű teát kortyint, jeget nyel, újra a közönyébe süpped.

Az operáció tündöklően sikerült. Az orvosok nagyon meg voltak vele elégedve, akik a betegségben csak közönséges iskolaesetet láttak, minden érdekesség nélkül és közel se tulajdonítottak neki oly fontosságot, mint a beteg. Pár nap múlva tudatták is vele, hogy minden a legjobban van, egy hét múlva egészségesen hagyhatja el a kórházat, két hét múlva pedig már bemehet a hivatalába. Kovács ezt szomoruan hallgatta.

Általában annál inkább elszontyorodott, minél jobbra fordult a betegsége. Savanyu arccal fogadta vendégeit is. Fejét a párnába nyomta, állát leejtette, szemhéjait óvatosan zárta le, hogy egy kis résen titokzatos ködben lássék a szeme lázas golyója. Ugy feküdt ott, mint a haldoklók az utolsó órában.

— De hiszen már egészen jól vagy, — vitatkozott a barátja.

— Meg se kottyant neki, — szólt a főnök és kövér hasa rengett a nevetéstől.

Kovács megvetően néz végig rajtuk. Torkát keserű düh reszeli, káromkodni szeretne, de erre se méltatja őket, elmosolyodik és a szájába fullad a harag.

*

Bicegve és sántítva jön a hivatalba. A kutyák affektálnak így, midőn nagyon jól érzik magukat. Vastag sállal köti át a nyakát. Mindenkinek külön, hosszan mesélte el az eseményt. Mert az nem úgy van, ahogy mi laikusok gondoljuk. Ez egy egészen különös és nagyon-nagyon veszélyes eset, csoda, hogy kilábolt belőle, az orvosok is mondják. Tetszik tudni a vágás inntől idáig terjedt. Persze, hogy elaltatták. Három orvos altatta. Ugy aludt, mint a bunda.

A kollégák lassan kiszöknek a szobából és a faképnél hagyják.

Nézegeti a tükörben piros mellényét, amit tegnap vett s úgy találja, hogy jól áll neki. Költségbe verte magát, de az ember végre nem járhat rongyosan. Táplálkozni is kell. Hig tojást reggelizik, sovány prágai sonkát és piritott zsemlyét. Délben gyenge husokat, párolt almával. A gyerekei ezért nagyon tisztelik. Az iskolában hengegnek, hogy az ő apjuknak piros mellénye van, ezer forintja van és olyan betegsége van, amilyen senkinek sincs, a többiek pedig irigykednek rájuk és nevetik, csufolják, bojkottálják őket. A legkisebb fiu egyszer bömbölve jön haza.

Kovács büszkén és peckesen jár. Fejét fenn hordja, aranykeretes szemüveget vesz és vendégeket hív. Dagad az önérzete, amint újra és újra sorát ejti a mesének. Az orvos egy kis üvegben odaajándékozta neki a kioperált testrészt, amelyet az almáriumba zárt s áhítatosan mutogat mindenkinek. Ott áll a legfelső polcon. Csendes kultusz övezi. A tót szolgáló riadtan tekint az almárium felé.

Egy reggel hiába csönget a hivatalában. Hol az a szolga? A teremtésit neki.

Végül bejő.

— A sorvezetőt, — ordít rá, a dühtől fuldokolva.

A szolga, aki sohase látta ily mérgesen, kómikusnak találta az ártatlan embert, a haragját, a szintelen hangját, amelyet pulykarikácsolássá torzított a méreg, elnevette magát.

Kovács felkel, elsápadt, csak az orra tüzel, kék-vörösen, mint a pulykataréj. Kinyitja az ajtót. Kidobja a szolgát.

Az affér nagy feltűnést kelt a hivatalban. Kollégái csittitják, de ő nem tágít.

— Egy beteg emberrel így beszélni, — hörög, — egy beteg emberrel.

Kovács el van keseredve. Annyival inkább, mert két kollégájával is összeszóalkozott és most már szentül meg van győződve, hogy mindenki ellensége. Senkihez se szól. Az eset a hivatalfőnöknek is fülébe jut.

— Nem értem magát, — mondja neki. — Miért játssza a beteget? Hisz majd kicsattan az egészségtől.

— Mit? — felel Kovács.

Azzal hátat fordít neki, becsapja az ajtót és hazamegy. Két hétig nem is mutatja magát a hivatalban.

— Gazember, — sziszegi fogai közt, — gazember.

*

Nyár felé, egy vasárnap délelőtt a hivatalfőnök velőscsontot eszik a sörkorcsmában és buzgón magyarázza az esetet:

— A fegyelmi bizottság jövő héten ül össze. Önök, kolléga urak, jól tudják, micsoda atyai szível karolom fel mindnyájuk ügyét, de ebben az esetben nem lehet engednem, már csak azért sem, hogy hasonló esetekben példát statuáljak. Ez az ember makacs és hanyag. Az aktákat elintézetlenül dobja vissza. Lustaságát pedig azzal tetézi, hogy hónapokig ok nélkül kimarad a hivatalból, a nyakamra küldi a hitelezőit, akik botrányos adósságokról suttognak. Végre is lehetetlen tünnöm, hogy valaki ujjat huzzon velem. Nem a saját személyemért. Hisz önök ismernek engem s tudják, hogy nekem igazán nem fontos, megbillenti-e a kalapját Kovács ur, vagy sem. Nem is döntök ebben a kérdésben. A fegyelmi bizottság és a magas minisztérium bölcs ítéletére bízom, kinek van igaza s én nem kételkedem, hogy ezek a magas fórumok a méltányosság szemeltartásával is akképpen intézik az ügyet, hogy a hivatali tekintélyen semmi csorba se essék.

A hivatalnokok csendesen helyeselnek. Szépnek találták a főnök stílusát. Megitták a sörüket. A főnök letörülte bajuszáról a habot s a jólét és a biztonság rőfögő kehével csemcségte még egyszer:

— A magas minisztérium.

*

Hónapokig tartott a hivatalos huza-vona. Egy kollégája még békitgetni akarta a hivatali főnököt, de sikertelenül. Kovácsot elcsapták s mire esni kezdett az őszi eső, künn volt az utcán, állás nélkül.

Nem tudott mihez fogni. Később cigarettákat töltött, külföldi bélyegeket árult diákoknak és egy találmányon törte a fejét, amely sehogyse sikerült. A családja éhezett. Egy sötét ferencvárosi utcában laktak — albérlésben — két kis szobában, ahol nem égett a kályha, kormosan füstölt a lámpa és délután is megérzett, hogy mit ebédelték.

Közben Kovács betegeskedett is. Végigjárta az összes orvosokat s fájditotta a tüdejét, a lépét, a veséjét, s arról ábrándozott, hogy megint kivesszik valamelyik szervét. Ha rajta múlt volna, a szívét kigyomláztatja és kirakatja egész testét, mint egy telt ruhaszekrényt. De az orvosok mosolyogva küldték el. Azt mondják, hogy kutyabaja. Kovács csakugyan meghizott. A sok kenyértől és krumplitól felpuffadt az arca. Ugyilátszott, hogy jót tett neki a nyomor.

A családnak csak vasárnaponként volt jobb napja. Délután összeverődött néhány ember. Kovács a gyermekeivel körülülte a kerek asztalt és egy martir arcával büszkén és önérzetesen mesélte el az operáció történetét.

A gyerekek, akik századszor hallották a mesét, időközönként közbeszóltak, mert az egésztest már könyv nélkül tudták.

— Most azt meséld, apa, mikor elaltattak.

— Most a doktorokat meséld.

Kovács arca ragyog. Órák hosszat prédikál. Vallásos tisztelettel beszél a „narkózis“-ról, a „lancettá“-ról, az „appendicitis“-ről. De a vendégek elmennek, a kályha kihűl, a gyerekek lefekszenek.

Kovács ilyenkor elgondolkozik az életén. Nem volt szép az élete. Folytonosan hivatalba járt, egyik napja úgy folyt, mint a másik, soha, fiatal korában se ismerte a mámort. Csak egy mámorra emlékezett. Arra a mámorra, amely a kloroform nehéz és édes illatából született és arra a pillanatra, midőn egy nagyon világos üvegszobában fehérkabátos emberek vették körül s rózsaszínű szublimáttal, érdes kefékkel sikálták a körmüket. Ez szép volt. Valahogy hasonlított a menyországhoz, az angyalzenéhez, a hősi operákhoz. A levegőben, mint bujkáló parfüm, diszkrétén érzett a vér illata.

Sokszor gondolja magában, hogy minden baj ezért szakadt rá. De nem bánja. Meg van elégedve magával és mosolyog. Csak megegyszer a sárga földig ihatná magát kloroformmal.

Éjjel előveszi a barna üveget. A spirituszban ott lubickol még a béldarabka frissen, épen megőrizve az örökkévalóság számára. A gyertya lobog. Mindenki alszik.

Kovács az asztalra teszi az üveget és nézi.

1936 MÁRCIUS

KALANGYA

3. SZÁM

Ödgovorni urednik: KENDE FRANJA.

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztik:

SZIRMAI KÁROLY és KENDE FERENC

Felelős szerkesztő: Kende Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal postai cím
Noviszád, Kralja Petra ulica 30.

Kiadótulajdonos: Inotay Béla.

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

„Uránia“ könyvnyomdai műintézet és kiadóvállalat,
Komlós Márton nyomása, Noviszád.

